

Suistamolta Pohjois-Savoon

Sotapoliisi ja ilmasuojelujoukot kuntaa evakuoimassa – Suistamon kunnan evakuoinnit ja väestönsiirrot viime sotien aikana

Suomen historian pro gradu -tutkielma

Tekijä: Anssi Laitala

Maaliskuu 2006

Joensuun yliopisto

LAITALA, ANSSI: Suistamolta Pohjois-Savoon. Sotapoliisi ja ilmasuojelujoukot kuntaa evakuoimassa – Suistamon kunnan evakuoinnit ja väestönsiirrot viime sotien aikana.

Pro gradu –tutkielma, 129 s. + 12 liitesivua, kansikuva osoitteesta: <http://heninen.net/suistamo>
Suomen historia
Maaliskuu 2006

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää Suistamon kuntalaisten ja erityisesti Leppäsyvän kylän asukkaiden evakuinteja viime sotien aikana sekä eri sijoitussuunnitelmien mukaista sijoittumista Kanta-Suomeen. Myös paluuta takaisin valloitetulle alueelle jatkosodassa, tarkasteltiin erityisesti maatalouden jälleenrakennuksen ja kunnallisen toiminnan elpymisen osalta. Tutkimuksen painopiste oli nimenomaan väestön evakuoinneissa. Ajallisesti tutkimus rajoittui talvisodan evakuinteja edeltäneestä ajasta jatkosodan jälkeisiin vuosiin, aina maanhankintalain voimaantuloon ja sen nojalla aloitettuun karjalaisväestön uudelleen sijoitteluun saakka. Tutkimusaineisto koostui pääasiassa erilaisesta viranomaisaineistosta. Sen ohella tutkimusaineisto käsitti myös henkilöhaastatteluja ja muistelmia-aineistoa. Niiden avulla voitiin valottaa myös yksilötason näkökulmia.

Erityisesti tutkimuksessa kiinnitettiin huomiota evakuointien kyläkohtaiseen etenemiseen ja suorituksesta vastanneisiin tahoihin: talvisodan osalta alueelliseen sotapoliisiin ja jatkosodan osalta ilmasuojelujoukkoihin. Talvisodassa kunnan evakuoinnit suoritti pääosin 62. alueellinen sotapoliisikomppania. Tehtävä muodostui vaikeaksi. Evakuointisuunnitelmien laiminlyönnin, kuljetuskalustopulan ja vaikeiden talviolosuhteiden lisäksi tutkimuksessa nousi esille alueelliseen sotapoliisiin liittyneet epäkohdat. Ongelmat johtuivat ennen kaikkea siitä, että koko sotapoliisiorganisaatio luotiin vasta sodan alla eikä sotatoimiyhtymien- ja joukko-osastojen komentajat olleet tietoisia, mihin sotapoliisijoukkoja ylipäättään voitiin käyttää. Nostoväestä kerätyn miehistön ongelmia olivat erityisesti kouluttamattomuus ja epäsopeutus tehtävään. Myös evakuointien johtosuhteissa vallinneet epäselvyydet ja ristiriidat aiheuttivat ongelmia. Erityisesti IV Armeijakunnan hallinnollisen toimiston ja evakuoinneista vastanneiden nimismiesten välit olivat aika-ajoin huonot. Evakuointien suhteen kävi myös ilmi, ettei IV AK:n suorittamien evakuointien perimmäinen syy aina ollut yksinomaan väestönsuojellus, vaan eräin paikoin epäluotettavaksi leimattu väestö haluttiin siirtää armeijan omien intressien, kuten majoitustilanteen helpottamiseksi, toisaalle.

Jatkosodan osalta evakuoinneista vastasi Sortavalan suojeluskuntapiirin alainen, ja Suistamolle sijoitettu 1750. ilmasuojelukomppania. Suojeluskuntapiirin alueen evakuointisuunnitelmat – Suistamo mukaan lukien – olivat suurhyökkäyksen alkaessa vielä pahasti keskeneräisiä. Suunnitelmissa kunta oli ilmasuojellisesti jaettu omiin kylittäisiin hälytyspiireihinsä, joilla oli omat suojelevalvojansa ja kyläryhmänsä. Nämä hälytyspiirit suunniteltiin vastaamaan myös evakuointipiirejä. Ongelmia aiheutti kuitenkin miehistön laadullinen kirjavuus, sillä miehistö koostui sotapalvelukseen joko ali- tai yli-ikäisistä miehistä. Koulutuksessa ei keskitytty laisinkaan evakuoimistehtäviin. Evakuointien alkaessa kuntaan oli palannut noin 6000 henkeä, ja jälleenrakennus oli kunnan osalta jo varsin pitkällä. Suunnitelmien mukaisesti kunnan väestönsiirtojen tuli olla käynnissä neljäntenä päivänä evakuointikäskyn antamisesta. Todellisuudessa väestönsiirrot saatiin suoritettua vasta kahden viikon kuluttua käskyn antamisesta. Evakuointia hidasti ennen muuta pula kuljetusvälineistä. Sodan jälkeen suistamolaisten sijoitusalueeksi tuli Pohjois-Savo.

DISPOSITIO

1. JOHDANTO	1
1.1. Suistamo osana Raja-Karjalaa	1
1.1.1 Raja-Karjalan ja Suistamon sijainti ja väestö	1
1.1.2 Raja-Karjalan taloudelliset olot ennen toista maailmansotaa	3
1.2 Suistamon Leppäsyryjä ennen toista maailmansotaa	6
1.2.1 Kylän kuvaus	6
1.2.2 Kylän väestö	8
1.3 Suistamo kirjallisuudessa ja internetissä	13
2. TUTKIMUSPERINTEESTÄ TUTKIMUSTEHTÄVÄÄN	15
2.1 Karjalaisten evakuointi tutkimuksen kohteena	15
2.2 Tutkimustehtävä ja tutkimuksen rakenne	16
2.3 Lähdeaineisto	18
3. LEPPÄSYRJÄLÄISTEN ENSIMMÄINEN EVAKKOTAIVAL	22
3.1 Talvisotaa edeltäneet evakuointisuunnitelmat	22
3.1.1 Vuoden 1923 evakuointisuunnitelmat	22
3.1.2 Vuoden 1931 evakuointisuunnitelmat	24
3.1.3 Evakuointien suunnittelu 1938–1939 ja evakuointeihin liittynyt lainsäädäntö	27
3.2 Ylimääräisen harjoituksen (YH:n) aika Suistamolla	32
3.2.1 Maanpuolustustyötä ja vapaaehtoista siirtolaisuutta	32
3.2.2 Reserviläisten saapuminen ja sotapoliisikomppanian perustaminen	35
3.3 Talvisodan evakuointien eteneminen Suistamolla	41
3.3.1 Evakuoinnit sodan syttymisestä joulukuun puoliväliin saakka	41
3.3.2 Leppäsyryläisten evakuointi	45
3.3.3 Evakuoinnit Suistamolla Moskovan rauhaan saakka	48
3.3.4 Talvisodan evakuointien tilinpäätös	52
3.4 Matka kohti tuntematonta	56
3.5 Evakuointipaikkakunnalla	58
3.6 Uusille raivioille pika-asutuslain turvin	62
4. PALUU SUISTAMOLLE	64
4.1 Paluun ensivaiheet	64
4.2 Rajoitetusta väestönpaluusta suureen kevätsiirtoon 1942	68
4.3 Jälleenrakennuskauden arkea	72
4.3.1 Maatalouden jaloilleen nostaminen	72
4.3.2 Sotavangit maatalouden työapuna	76
4.3.3 Rakennustoiminnan ja elinkeinoelämän elpyminen	79
4.4 Kunnallinen toiminta ja leppäsyryläiset luottamusmiehet	81
5. SUISTAMOLAISTEN TOINEN EVAKKOTAIVAL	86
5.1 Evakuoinnit Suistamolla kesällä 1944	86
5.1.1 Varautumista uudistetuin puolustusasemin ja evakuointisuunnitelmin	86
5.1.2 Hälytysuunnitelmien laadintaa ja ilmasuojeluharjoituksia	87
5.1.3 Suistamolta kohti lakeuksia	94
5.1.4 Leppäsyryläisten lähtö kohti Lapuaa	100
5.1.5 Viljankorjuutyöt Suistamolla heinäkuussa 1944	104
5.2 Pohjanmaan kautta uuteen alkuun	108
5.3 Maanhankintalain kautta Pohjois-Savoon	110
5.4 Leppäsyryjältä Lapinlahdelle	112
6. YHTEENVETO	120
LÄHDELUETTELO	122
LIITTEET	130

1. JOHDANTO

1.1. Suistamo osana Raja-Karjalaa

1.1.1 Raja-Karjalan ja Suistamon sijainti ja väestö

Suistamon pitäjä sijaitsi Raja-Karjalassa, alueella joka luovutettiin Neuvostoliitolle ensimmäisen kerran välirauhan teon jälkeen maaliskuussa 1940 ja uudelleen Moskovan rauhassa syyskuussa 1944. Maantieteellisesti Raja-Karjala eli Salmin kihlakunta käsitti tutkittavana aikana Viipurin läänin pohjoisosan. Raja-Karjala rajoittui etelässä Laatokan järveen, idässä Suomen ja Neuvostoliiton rajaan, lännessä Värtsilän, Ruskealan ja Harlun kuntiin sekä pohjoisessa Ilomantsin ja Tuupovaaran kuntiin. Raja-Karjalaan laskettiin kuuluneeksi kaikkiaan kuusi kuntaa: Impilahti, Korpiselkä, Salmi, Soanlahti, Suistamo ja Suojärvi.¹

Vuonna 1939 alueen henkikirjoitettu väestö oli 59 967 henkeä. Asutus oli tiheintä vesistöjen tuntumassa, kun taas laajoilla saloilla oli valtavia autioita alueita. Asukasmäärältään suurin kunta oli kihlakunnan koillisosassa sijainnut Suojärvi (15 934 asukasta). Asutuksen painopiste oli kuitenkin kihlakunnan eteläosassa, Impilahden (14 190 asukasta) ja Salmin (14 167 asukasta) kuntien alueella, kapealla Laatokan rannikkovyöhykkeellä.² Tälle alueelle sijoittuivat parhaat maatalousmaat sekä taloudellisesti merkittävät malmivarat, joista huomattavimmat olivat Impilahden Pitkärannassa. Laatokan järvi tarjosi myös hyvät kulkuyhteydet ja liikenneväylän teollisuustuotteiden viennille. Suurimmalta osaltaan Raja-Karjala kuului kuitenkin metsä- ja rämemaa-alueeseen, jolla maanviljelyn harjoittaminen oli hankalampaa kuin rannikkovyöhykkeellä. Näihin alueisiin lukeutuivat varsinkin Suistamon, Korpiselän ja Suojärven kunnat.³

Raja-Karjalan keskivaiheilla sijainnut Suistamo oli pinta-alaltaan laaja mutta harvaanasuttu pitäjä. Suistamon kunnan pinta-ala oli ilman vesistöjä 1516 km². Matkaa kunnan pohjoisimmasta osasta eteläisimpään osaan oli noin 50 kilometriä ja itä-länsisuunnassa

¹ Hämynen 1993, 41.

² S.V.T. 6, väestötilasto 90–97, 27.

³ Hämynen 1993, 41–43.

leveyttä oli leveimmässä kohdassa noin 47 kilometriä. Kunnan läntisimpänä rajana oli Jänisjärvi ja itärajalla sijaitsi puolestaan kapeahko Kollatjoki, josta sai nimensä talvisodassa kuuluisaksi tullut Kollaan taistelualue. Matkaa lähimpään kaupunkiin, Sortavalaan, oli Suistamon lounaisosasta noin 45 kilometriä.⁴ Vuoden 1937 henkikirjan mukaan Suistamon kunnan asukasluku oli 8166 henkeä, joista miehiä oli 4090 ja naisia 4076. Henkikirjan mukaan kunnassa oli kaikkiaan 23 kylää.⁵ Lisäksi kunnan alueella oli lukuisia niin sanottuja epävirallisia kyliä, joita henkikirjassa ei mainittu, vaan niiden asukkaat oli merkitty näiden 23 kylän asukkaiden joukkoon. Alla olevasta kuvasta ilmenevät kyseiset ”viralliset” kylät asukasluvun mukaisessa järjestyksessä:

KUVA 1. Suistamon kylät vuoden 1937 asukaslukujen mukaisessa järjestyksessä ja sukupuolten mukaan jaoteltuina sekä Suistamon kartta.

kylä:	miehiä:	naisia:	yhteensä:
Suistamon kk.	589	623	1212
Loimola	576	538	1114
Leppäsyvä	313	358	671
Koitoiselkä	328	296	624
Uuksujärvi	301	290	591
Alattu	236	277	513
Jalovaara	240	235	475
Suursarka	216	211	427
Ahvenlampi	205	187	392
Kontuvaara	166	164	330
Pyörittäjä	159	157	316
Piensarka	150	135	285
Muuanto	141	134	275
Laitioinen	107	126	233
Uuksu	87	71	158
Äimäjäjärvi	65	62	127
Ulmalahti	53	64	117
Petäjäselkä	65	46	111
Hutjakka	25	23	48
Ihatsu	23	23	46
Semeikka	25	19	44
Terovaara	10	20	30
Haapaselkä	10	17	27
Yhteensä	4090	4076	8166

Lähde: KA, VLA, Salmin kihlakuntaan kuuluvan Suistamon kunnan henkikirja vuonna 1937; Suistamon karttapohja otettu osoitteesta: http://www.suistamo.net/suistamo_kartta.htm. Kartassa ilmenevien kylien nimistä osa on muokattu jälkikäteen ja osa lisätty kokonaan.

⁴ Rajamo 1955, 7.

⁵ KA, VLA, Salmin kihlakuntaan kuuluvan Suistamon kunnan henkikirja vuonna 1937. Henkikirjoittajan tekemään väestölaskentaan on suhtauduttava tietyllä varauksella, sillä eräiden yksittäisten talojen tai tilojen asukkaiden yhteenlaskettu summa ei täsmää talossa asuviksi merkittyjen nimiluettelon kanssa. Epäselväksi jää myös, millä perusteella henkikirjaan tuntemattomiksi merkityt on jaettu joko miesten tai naisten ryhmiin.

1.1.2 Raja-Karjalan taloudelliset olot ennen toista maailmansotaa

Itsenäistymisen ensi vuodet sujuivat Raja-Karjalassa synkissä merkeissä. Syynä tähän oli etenkin itärajan sulkeutuminen syksyllä 1917, joka ajoi Venäjän viljasta riippuvaisen Raja-Karjalan vaikeuksiin. Tilannetta vaikeutti entisestään samaan aikaan huono vilja- ja heinäsato, joka ajoi karjataloudenkin vaikeuksiin. Ravinnonpuute ja sotatila myötävaikuttivat puolestaan kulkutautien leviämiseen alueelle. Rajan sulkeutuminen hyydytti myös alueen entuudestaan vähäisen teollisuuden, heikentäen näin entisestään myös töiden saantimahdollisuuksia. Metsätöitäkään ei ollut tarjolla, kun useat miehet olivat menettäneet heinän puutteessa hevosensa. Edes valtion työmailla ei ollut riittävästi elintarvikkeita. Vuonna 1919 Raja-Karjalan kunnat olisivat tarvinneet väestön ruokkimiseen leipäviljaa noin neljä miljoonaa kiloa, mutta lopulta sitä saatiin kerätyksi ainoastaan 54 000 kiloa alueen viljaomavaraisilta tiloilta. Esimerkiksi Suistamolla saatiin samaan aikaan kerätyksi vain 15 000 kg, tarpeen ollessa 650 000 kg. Tehokkaaseen elintarvikehuoltoon ei ollut mahdollisuuksia, sillä Raja-Karjalaan oli Suomen puolelta huonot liikenneyhteydet ja sekasorron vallassa olleelta Venäjältä oli mahdotonta hankkia riittävästi viljaa väestön tarpeisiin. Väestö koetti selvittää käymällä sekä laillista että laitonta viljakauppaa venäläisten kanssa voilla. Sekään ei säästänyt paikallisväestöä turvautumiselta pettuleipään. Nälkäkuoleman pelko pakotti lopulta monet lähtemään rajan yli.⁶

Katastrofi opetti, että Raja-Karjalan oloja oli kehitettävä. Kehittämistyötä ryhdyttiin toimeenpanemaan monipuolisen rajaseututoiminnan kautta. Alueen talouselämä, liikenneolot ja opetustoimi haluttiin saada muun Suomen tasolle. Tälle pyrkimykselle oli omat ideologiset ja turvallisuuspoliittiset motiivinsa: rajaseutuväkeä pidettiin ensinnäkin epäluotettavana vanhojen Venäjän siteidensä vuoksi, minkä pelättiin olevan riski valtakunnan eheydelle. Toiseksi alueen väestö oli sivistyksellisesti muuta maata jäljessä ja heikkojen peruselinkeinojen varassa.⁷

Rajaseututoiminnan ensimmäisenä tehtävänä pidettiin Raja-Karjalan infrastruktuurin kehittämistä, sillä hyvät kulkuyhteydet olivat perusedellytys taloudelliselle ja sivistykselliselle kehitykselle. Laman kourissa ponnistelevalle väestölle tuli erityisen tärkeäksi rautatieverkoston rakentaminen, sillä se tarjosi runsaasti työmahdollisuuksia. Sortavalasta

⁶ Hämynen 1993, 192–193, 195–197.

⁷ Hämynen 1993, 206, 207.

Suojärvelle ulottuneen radan rakennus tarjosi elannon muun muassa 100 suistamolaiselle perheelle. Infrastruktuurin kehittäminen piti sisällään myös maantieverkoston, laivaliikenteen ja tiedonvälityksen.⁸ Liikenneolojen kehittämistä huolimatta Raja-Karjalan maantieverkko säilyi harvempuna kuin muualla Viipurin läänin alueella ja lisäksi maanpuolustuksellisista syistä johtuen poikittaisteiden rakentamista vältettiin.⁹ Suistamon kunnan tieverkosto käsitti vuonna 1939 kaikkiaan seitsemän eri tietä ja näillä oli pituutta yhteensä noin 71 kilometriä.¹⁰

Maatalouden rajaseututoiminta lähti käyntiin vuonna 1923. Sitä johti maatalousministeriö, ja toiminta organisoitiin Itä-Karjalan maanviljelysseuran kautta. Varsinaisesta valistustyöstä kunnissa vastasivat maanviljelysseurat, marttayhdistykset ja -liitot sekä maatalouskerhot. Talonpoikien ohjauksessa olivat mukana myös erityiset maa- ja karjatalousneuvojat. Neuvontatyön tuloksena talonpojat tutustuivat uusiin maatalousvälineisiin ja viljelysmenetelmiin. Uutta oppia jaettiin esimerkiksi kuntiin perustetuilla tarkkailu- ja esikuvatiloilla. Maanviljelyksen kehittämisessä onnistuttiin parhaiten varsinkin Impilahdella ja Suistamolla. Raja-Karjalassa tilakoot olivat kuitenkin valtaosaltaan pieniä ja monilla oli tarve sivutulojen hankintaan muuta kautta. Esimerkiksi Suistamolla sijainneista tiloista peräti kolmannes oli metsättömiä. Toisaalta pitäjän alueella oli myös runsaasti suurmetsälöitä. Suistamolaisten tilojen sivuansioiden tarve oli yli 38 %.¹¹

Sivutuloja saatiin 1920-luvulta lähtien enenevässä määrin Raja-Karjalan valtaisista metsävaroista. Metsävarantoihin päästiin käsiksi Suojärven radan valmistumisen jälkeen. Ratayhteyden ansiosta varsinkin Suojärvestä tuli raaka-aineiden hankinnan ja puunjalostusteollisuuden kannalta eräs Suomen tärkeimmistä paikkakunnista.¹² Raja-Karjalan teollistuminen vilkastui näin 1920-luvulla, ja metsä- ja uittotöitä sekä töitä sahoilla ja puunjalostuslaitoksilla riitti yhä useammille, myös alueen ulkopuolelta tulleille työläisille. Teollisuus keskittyi hyvien liikenneyhteyksien vuoksi juuri Suojärven radan varteen ja Laatokan rannoille. Näin puunjalostusteollisuus keskittyi Impilahdelle, ja Suojärvelle perustettiin puolestaan useita sahoja. Rataverkon ulkopuolelle jääneet Soanlahti ja Korpiselkä jäivät vaille merkittävää teollisuutta.¹³

⁸ Hämynen 1993, 206–207.

⁹ Luukas 1985, 6.

¹⁰ MMA, KKK, Lähetettyjen kirjeiden toisteet 1929–1940, bb:1, käsinkirjoitettu luettelo Suistamon kunnan teiden hoidosta vuosina 1938–1940.

¹¹ Hämynen 1993, 209–214, 336–337, 344, 346–347, 366.

¹² Hämynen 1991, 121.

¹³ Hämynen 1993, 221, 229, 370, 372, 378, 392.

Suistamolle teollisuutta sen sijaan syntyi laajojen metsävarojen ja parantuneiden kulkuyhteyksien vuoksi. 1920-luvulla pitäjän alueelle perustettiin kaikkiaan kolme sahaa. Ensimmäisenä aloitti toiminnan LeppäsyRJän saha vuonna 1920. Toiminta kuitenkin lopetettiin jo neljän vuoden kuluttua. Toinen saha perustettiin Loimolaan, kun Karjalan Puu Oy:n saha aloitti toimintansa vuonna 1922. Sahan yhteydessä toimi myös höyläämö ja mylly. Tämänkin sahan oli lopettava toimintansa jo muutaman vuoden kuluttua perustamisesta. Heikentyneiden markkinoiden takia vuonna 1929 lopetettu saha jatkoi kuitenkin toimintaansa vuonna 1933, joskin tuotanto jäi vähäisemmäksi. Kannattavin Suistamon sahoista oli kolmantena, vuonna 1927 perustettu Roikonkosken saha. Kyseinen saha oli VR:n perustama, ja sahatavaran lisäksi siellä valmistettiin hiiltä höyryvetureihin. Saha oli toiminnassa aina toiseen maailmansotaan saakka.¹⁴ Vuonna 1935 sahan henkilöstöön kuului 137 henkilöä, joista 51 oli suistamolaisia. Myös suurin osa muista kunnista tulleista asui Roikonkoskella. Suistamolaisten osalta mainittakoon myös, että esimerkiksi Suojärven Annantehtaan uittoyhtiö työllisti vuonna 1932 kuusi suistamolaista ja Laatokan Saha Oy Ulismaisissa työllisti 32 suistamolaista vuonna 1935. Laatokan Sahalla oli lisäksi tukkityömaa Suistamolla, jossa työskenteli samaisena vuonna 27 kuntalaista.¹⁵

Suistamon ja koko Raja-Karjalan teollisuus jäi lopulta varsin yksipuoleiseksi, teollisuustyöpaikkojen koostuessa lähinnä sahaus- ja puunjalostustyöstä. Esimerkiksi Suistamolle ei näiden alojen lisäksi syntynyt muuta teollisuutta. Lähinnä Roikonkosken sahan ansiosta pitäjässä työskenteli vuonna 1929 noin 9 % koko Raja-Karjalan teollisuustyöväestöstä. Taloudellisen lamakauden iskettyä Raja-Karjalan teollisuustuotantomäärien kasvu hiipui ja 1930-luvulla tuotanto jäi jo selvästi jälkeen muun Viipurin läänin tuotannosta. Syy tähän oli nimenomaan alueen yksipuolisessa teollisuudessa, joka ei kyennyt kilpailemaan monipuolisemman teollisuuden kanssa.¹⁶ Teollistuminen kuitenkin myötävaikuttii välillisesti uusien työpaikkojen syntyyn muilla sektoreilla, kuten kaupan alalla. Kun esimerkiksi Suistamolla oli vuonna 1918 kaikkiaan 14 kauppaliikettä, niin vuonna 1938 niiden määrä oli jo 43.¹⁷

¹⁴ Hämynen 1993, 391–392.

¹⁵ KA, ek-Valpo I, Sortavalan alaosasto, mappi N:o 76, Asukas-, työläis-, laivamies-, ym. luetteloita v. 1929–1936, luettelo Roikonkosken sahan henkilökunnasta 23.5.1935; Työvoimatilanne Laatokan Saha Oy:n työmaalla Ulismaisissa 27.2.1935; Työläistilanne Laatokan Saha Oy:n tukkityömaalla Suistamolla 8.1.1935; Luettelo Suojärven Annantehtaalla työssä olevista uittoyhtiön työmiehistä 29.6.1932.

¹⁶ Hämynen 1993, 391–393, 395.

¹⁷ Hämynen 1993, 450.

1.2 Suistamon Leppäsyrrjä ennen toista maailmansotaa

1.2.1 Kylän kuvaus

Leppäsyrrjän kylä sijaitsi Suistamon kunnan länsiosassa, noin 15 kilometriä Suistamon kirkonkylästä kaakkoon, vuosina 1920–1923 valmistuneen Matkaselkä-Loimola-Suojärvi rautatien varressa. Maisemaltaan kylä oli Suistamolle ominaisesti vaihtelevaa, mäkien ja laaksojen seuraten toisiaan. Maaperältään ja kasvustoltaan Leppäsyrrjän alue oli varsin rehevää, ja kalkkipitoinen maaperä tarjosi koko Suistamon alueen parhaimman kasvualustan niin metsälle kuin viljelyskasveille. Seudun metsien erikoisuutena oli leppäpuuston runsas levinneisyys, jonka mukaisesti kylä oli aikoinaan myös nimetty Leppäsyrrjäksi.¹⁸

Leppäsyrrjän asutus oli levittäytynyt laajalle alueelle ja jakaantunut useisiin kulmakuntiin eli niin sanottuihin sivukyliin. Varsinainen Leppäsyrrjän kylä sijaitsi kalkkikiveä, dolomiittia ja liusketta sisältäneen vaaran rinteellä, Leppäsyrrjän asemalta reilun kymmenen kilometrin päässä. Kylän keskeisimpiin talokeskittyymiin kuuluivat kirkonkylän lisäksi Mataramäki, Mäkrävaara, Nykymäki, Pätsinkangas, Saariselkä, Sairionlampi, Tervakylä, Vaaherjoki ja Vaaherselkä. Leppäsyrrjän kylän suurin yksittäinen rakennus oli vuonna 1922 toimintansa aloittanut Pienviljelijäkoulu, aikaisemmalta nimeltään maamies- ja kotitalouskoulu. Vuonna 1937 opettajakuntaan kuuluneita pienviljelijäkoulussa oli kuusi ja oppilaita 24. Kansan yleistä sivistystä kohottamaan Leppäsyrrjään oli vuonna 1886 perustettu kansakoulu ala- ja yläluokkineen sekä jatko-opetuksineen.¹⁹ Yläkoulussa opettajakuntaan kuuluneita oli vuonna 1935 kaksi ja oppilaita 59, alakoulussa puolestaan samana vuonna oli yksi opettaja ja oppilaita 28.²⁰

Leppäsyrrjällä toimi myös oma kirjasto ja viestintää varten kylä oli liitetty kirkonkylän kautta kulkeneeseen puhelinverkkoon vuonna 1917, jolloin oli perustettu Leppäsyrrjälle oma telefoonyhdistys. Telefoonyhdistys liittyi sittemmin vuonna 1923 perustettuun Suistamon ja

¹⁸ Lösönen 1993, 111; Maljonen 1955, 94; Rajamo 1955, 14.

¹⁹ Lehtoranta 1955, 383; Lösönen 1993, 111–113; Maljonen 1955, 94. Leppäsyrrjän asutuskeskittymien nimiä on poimittu em. artikkelien muistelmien pohjalta.

²⁰ MMA, Kunnallislautakunta I, Cb4, Suistamon kunnan kunnanvaltuuston pöytäkirja 30.3.1936, 2 §.

Suojärven Puhelin Oy:hyn. 1930-luvulla Leppäsyjärän puhelinkeskus toimi maanviljelijä Vilho Penttosen talossa.²¹

Leppäsyjärällä oli vuonna 1937 kaikkiaan 164 maarekisteritilaa. Niistä 131 oli yksityisten omistuksessa ja loput kuuluivat osakeyhtiöille tai olivat julkisyhteisön omistuksessa. Osakeyhtiöille kuuluneista tiloista metsäyhtiöt omistivat valtaosan. Kylän metsäpalstoista Oy Läskelä Ab omisti 15 tilaa ja Oy Syskyjärven Hovi kuusi tilaa. Julkisyhteisöistä Suistamon kunta omisti kylällä neljä tilaa ja valtio yhden. Kylän maarekisteritiloista 94:ssä ei ollut asutusta vuonna 1937.²²

Suistamon viljelysmaat olivat keskittyneet pääasiassa pitäjän länsiosiin, kun taas itäosissa metsät olivat vallitsevina. Näin ollen Leppäsyjärän alue oli enemmän viljelysaluetta kuin puunhankinta-aluetta. Leppäsyjärää voidaankin luonnehtia tyypilliseksi pienviljelysalueeksi, jossa valtaosa tiloista oli viljelyalaltaan alle 10 hehtaarin kokoisia, eikä suurtiloja ollut lainkaan. Koko Suistamolla yli 10 peltihehtaarin tiloja oli kaikista tiloista ainoastaan noin 9 % vuonna 1936. Kun peltöjen viljelypinta-alat jäivät pieniksi, oli useiden tilojen hankittava sivuansioita muualta. Peltopinta-alan pienuus korvautuikin niin Leppäsyjärällä kuin koko Raja-Karjalassa tiloihin kuuluneilla metsillä.²³ Esimerkiksi Santeri Nykyn Leppäsyjärän kylässä omistamalla Mataraojan tilalla peltola oli suhteellisen pieni, mutta kokonaispinta-alaa tilalla oli normaalia enemmän. Ilja Nykyn samalta kylältä omistama Haapaselän tila kuului puolestaan viljelysalaltaan kylän suurimpiin:

*Kotitilallamme, Mataraojan tilalla, oli pinta-alaa kaikkiaan noin 150 hehtaaria, josta viljeltyä oli vajaat 10 hehtaaria. Maanviljelys oli pääelinkeinomme, mutta äitini kertoman mukaan isä kävi hevosellaan talvisin myös metsäsavotoissa. Hirsistä rakennetussa talossamme oli kaksi kamaria ja tupa. Ennen talvisotaa meillä oli äitini mukaan muutamia lehmiä, muistaakseni kolme tai neljä. Lisäksi oli muutamia lampaista, kanoja ja sika.*²⁴

Haapaselän tilallamme kokonaispinta-alaa oli noin 120 hehtaaria, josta noin 30 hehtaaria oli viljeltyä. Päätulonlähteemme oli maatalous mutta ansioita saatiin myös metsäkaupoilla. Perheemme asui vuonna 1925 rakennetussa kolmikerroksisessa talossa. Se oli sisustettu ja laudoilla vuorattu

²¹ Rajamo 1955, 478–479, 481. Viisitoista kilometriä pitkän puhelinjohdon oli Leppäsyjärälle vetänyt omatoimisesti Suistamon Kauppa Osakeyhtiön silloinen johtaja Lauri Rieppo. Hänen hankkimaansa 16 - numeroiseen keskusseinäkoneeseen vetivät aluksi johtonsa paikalliset kauppiat, Vaaherjoen saha ja maamieskoulu.

²² KA, VLA, Salmin kihlakuntaan kuuluvan Suistamon kunnan henkikirja vuonna 1937, s. 403–421. Hämysen mukaan vuonna 1939 koko Suistamon maa-alasta valtaosa oli sekä valtion (37 %) että metsäyhtiöiden (31 %) omistuksessa. Maanviljelijöiden omistuksessa oli ainoastaan vajaa kolmannes (29 %) maa-alasta. (Hämynen 1993, 404).

²³ S.V.T. 3, maanviljelys ja karjanhoito 14–36, 1917–1939; Hämynen 1993, 337, 366.

²⁴ Helvi Laitalan (os. Nykyn, s. 1937) suullinen tiedonanto 10.10.2005, jossa hän muistelee kotitilaansa ja siihen liittyviä keskusteluja äitinsä Julia Nykyn kanssa.

*hirsitalo, jonka alakerta oli tehty kivistä ja seinät oli betonista. Lisäksi tilaan kuului 30 metriä pitkä navetta, kalustovaja, halkovaja ja aitat sekä riihi ja puimala. Talvisodan alla meillä oli 14 lypsävää lehmää, noin puolitusinaa hiehoja ja sonneja. Hevosia oli neljä ja isällä oli harrastuksena kilpa-ajot. Lampaista oli kesäisin ainakin kymmenen. Kanojakin oli noin 15. Lisäksi meillä oli yleensä yksi sika kerrallaan. Palkollisina talossamme oli maamieskoulun käyneitä työmiehiä, kesäisin heitä saattoi olla kaksikin.*²⁵

Leppäsyryssä sijainneella pienviljelijäkoululla oli ollut suuri merkitys koko pitäjän maataloustuotannon kehittymiselle. 1920–1930 -lukujen valistustyö oli saanut paikalliset isännät huomaamaan kuinka karjakannan parantamisella ja heinän kasvattamisella talvirehuksi voitiin ratkaisevasti parantaa maidontuotantoa. Viljellyn peltoalan kasvattaminen onnistui erinomaisesti varsinkin Leppäsyryän seudulla, jossa oli laajoja ojittamattomia suoalueita. Pulavuosien 1931–1932 aikana ojitettiin valtion tuella laaja Liijoin-suo, joka avasi liki 87 hehtaarin hyötyalallaan kymmenille leppäsyryläisille tiloille mahdollisuuden raivata lisää viljelysmaata. Työ tuotti tulosta, sillä vuonna 1924 perustettuun Leppäsyryän Osuusmeijeriin maitoa toimittavien viljelijöiden määrä kasvoi vuosittain ja vuonna 1937 meijeri olikin koko Salmin kihlakunnan suurin maitoa vastaanottanut meijeri (954 000 kg.). Näin Leppäsyryläisten maitoa riitti yli oman tarpeen aina myyntituotantoon asti.²⁶

1.2.2 Kylän väestö

Leppäsyryä oli Suistamon kunnan kolmanneksi suurin kylä. Tässä tutkielmassa käytettävän, vuoden 1937 Suistamon kunnan henkikirjan mukaan Leppäsyryän yhteenlaskettu väestömäärä oli 671 henkilöä. Kylän väestöstä valtaosa, 458 henkilöä, oli ortodokseja. Luterilaisia oli 180 ja muihin uskontokuntiin tai siviilirekisteriin kuuluneita kolme.²⁷ Suistamolla ei ollut omaa luterilaista seurakuntaa, vaan alueen luterilainen väestö kuului Soanlahden seurakuntaan yhdessä Soanlahden ja Korpiselän luterilaisten kanssa. Myös Suojärven luterilaiset kuuluivat tähän seurakuntaan vuoteen 1927 saakka, jonka jälkeen pitäjä sai oman luterilaisen seurakuntansa. Leppäsyryän luterilaiset saivat oman rukoushuoneen vuonna 1937, kun vanhasta työväentalosta kunnostettiin kirkko. Ortodoksiväen kirkonmenot puolestaan suoritettiin vuonna 1780 rakennetussa Leppäsyryän tsasounassa.²⁸

²⁵ Niina Asunmaan (o.s. Nykyn, s. 1922) suullinen tiedonanto 8.10.2005.

²⁶ Korhonen 1955, 393–395; Nenonen 1955, 402; Lösönen 1993, 112

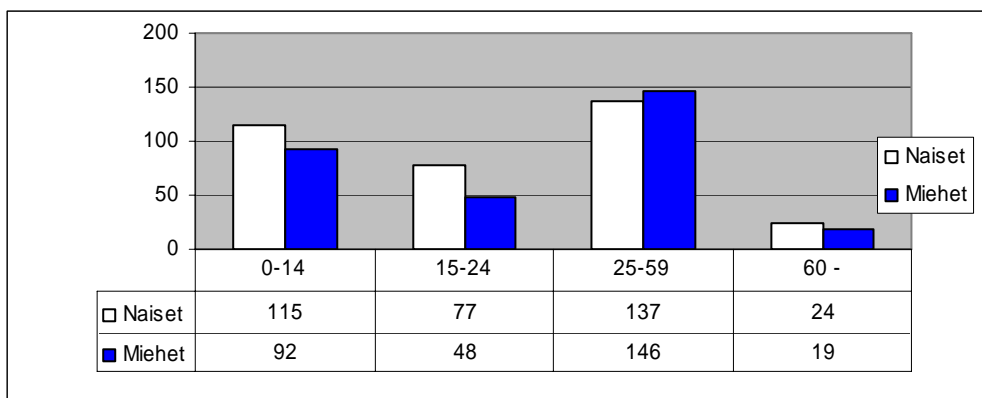
²⁷ KA, VLA, Salmin kihlakuntaan kuuluvan Suistamon kunnan henkikirja vuonna 1937, s. 403–421.

Ortodoksien lukumäärät henkikirjoittaja oli merkinnyt ylös jokaisesta ruokakunnasta, muiden kohdalla oli epämääräisempiä merkintöjä syntymävuoden perässä. Näin ollen luterilaisiin ja muihin uskontokuntiin tai siviilirekisteriin tässä luokiteltujen välillä saattaa olla yksittäisten henkilöiden heitto puoleen tai toiseen.

²⁸ Hämynen 1993, 35; Rajamo 1944, 85; Ryttyläinen 1955, 28.

Kuvassa 2 kylän väestö on jaettu sukupuolittain ikäluokkiin alle 15-, 15–24-, 25–59- ja yli 60-vuotiaat. Alle 15-vuotiaiden lasten osuus Leppäsyjärän väestöstä oli 31,5 %, mikä oli hieman alle Suistamon pitäjän ja koko Raja-Karjalan keskitason (molemmat n. 34 %), mutta kuvastaa sekin perinteisen maaseutuyhteisön suurta lapsirikkautta aikana, jolloin ei ollut sotien tai katovuosien aiheuttamia häiriötekijöitä. Koko Suistamon väestöstä 53 % oli miehiä, kun taas Leppäsyjäällä koko väestöstä miehiä oli vain reilut 46 %. Naiset olivat enemmistönä sekä lasten että nuorten aikuisten ikäryhmissä, mutta parhaassa työiässä olleiden (25–59-vuotiaiden) ikäryhmässä miehet olivat enemmistönä. Tämä selittyi muuttovoittoisuudella, sillä metsätyöt houkuttelivat alueelle uutta väestöä, josta pääosa oli työikäisiä miehiä. Työikäisten miesten enemmistö ei kuitenkaan aineiston perusteella koostunut työmiehistä, vaan he olivat pääasiassa maanviljelijöiden poikia. Vanhusväestöryhmässä (60 vuotta täyttäneet), johon kuuluneita koko kylän väestöstä oli noin 6,5 %, miesten ja naisten osuus oli lähes tasoissa 65 vuoteen saakka, jonka jälkeen alkoi erottua naisten miehiä korkeampi elinikä.²⁹

Kuva 2. Leppäsyjäräläiset luokiteltuna sukupuolen ja iän mukaan.³⁰

Lähde: KA, VLA, Salmin kihlakuntaan kuuluvan Suistamon kunnan henkikirja vuonna 1937.

Ennen talvisodan syttymistä Leppäsyjärän kylään kuului kaikkiaan 128 savua eli asumiseen tarkoitettua rakennusta. Suhteutettuna koko kylän väestöön, asukasluku taloa kohden oli keskimäärin 5,24 henkeä. Kotitalouksia eli henkikirjaan merkittyjä ruokakuntia kylällä oli 145, joten useilla maarekisteriin merkityillä tiloilla asui enemmän kuin yksi ruokakunta. Taulukoissa 1-4 Leppäsyjärän kotitaloudet on jaettu neljään eri ryhmään ja nämä viiteen eri

²⁹ KA, VLA, Salmin kihlakuntaan kuuluvan Suistamon kunnan henkikirja vuonna 1937, 403–421; Hämynen 1993, 261–262, 264.

³⁰ Taulukosta puuttuu 12 leppäsyjäräläistä, joiden kaikki tiedot tai syntymävuosi ei ole ollut henkikirjoittajan tiedossa. Lisäksi taulukosta puuttuu yksi tuntemattomaksi henkikirjaan merkitty henkilö.

luokkaan³¹. Kotitaloudet on taulukoissa jaettu niin, että taulukossa 1 on tilallisten ja pientilallisten kotitaloudet, taulukossa 2 on aiemmin tilattomaan väestöön sekä yhä tilattomiin lukeutuneiden kotitalouksien ja sekatyömiesten muodostamat kotitaloudet³², taulukossa 3 pääasiassa teollistumisen kasvattamien ammattiryhmien edustajien kotitaloudet ja taulukossa 4 nämä kaikki ryhmät on laskettu yhteen.

Perinteiden ydinperhe (aviopari tai leski ja lapset) näyttää olleen yleisin kotitalousmuoto kaikissa tutkituissa ryhmissä, käsittäen hieman yli puolet koko aineistosta. Ainoastaan tilallisten joukossa ydinperheiden osuus jää hieman alle puoleen kaikista kotitalouksista. Vastaavasti suurperheitä, erityisesti vanhempien ja heidän lastensa perheiden muodostamia kotitalouksia eli alenevan linjan kotitalouksia on tilallisten joukossa muita ryhmiä selvästi enemmän. Esimerkiksi Kyyrönen -nimisellä tilalla asuivat talollinen Jegor Kangasniemi (s. 1870) ja vaimonsa Maria (s. 1872) yhdessä poikansa Aleksanderin (s. 1912) ja hänen vaimonsa Olgan (s. 1907) ja heidän kahden alaikäisen lapsen kanssa. Kylän kotitalousluokituksessa suurperheet jäävät kuitenkin ydinperheiden ja perheettömien talouksien jälkeen vähemmistöksi.³³

TAULUKOT 1-4. Leppäsyjärän kylän kotitalousjakaumat ryhmittäin vuonna 1937.

Taulukko 1: Tilalliset, pientilalliset	Lkm	Osuus	Taulukko 2: Asutustilalliset, mökkiläiset, sekatyömiehet, loiset	Lkm	Osuus
Perheetön kotitalous	12	20,00 %	Perheetön kotitalous	29	44,62 %
Ydinperhe	29	48,33 %	Ydinperhe	34	52,31 %
Laajentumaperhe	3	5,00 %	Laajentumaperhe	0	0 %
Levenevän linjan kotitalous	1	1,67 %	Levenevän linjan kotitalous	0	0 %
Alenevan linjan kotitalous	15	25,00 %	Alenevan linjan kotitalous	2	3,08 %
Yhteensä	60	100,00 %	Yhteensä	65	100,00 %

Taulukko 3: Kauppa, liikenne, teol.- ja käsit., palvelukset, rakentaminen	Lkm	Osuus	Taulukko 4: Koko väestö	Lkm	Osuus
Perheetön kotitalous	6	30,00 %	Perheetön kotitalous	47	32,41 %
Ydinperhe	13	65,00 %	Ydinperhe	76	52,41 %
Laajentumaperhe	0	0 %	Laajentumaperhe	3	2,07 %
Levenevän linjan kotitalous	0	0 %	Levenevän linjan kotitalous	1	0,69 %
Alenevan linjan kotitalous	1	5,00 %	Alenevan linjan kotitalous	18	12,41 %
Yhteensä	20	100,00 %	Yhteensä	145	100,00 %

Lähde: KA, VLA, Salmin kihlakuntaan kuuluvan Suistamon kunnan henkikirja vuonna 1937.

³¹ Taulukoiden luokitteluperiaatteena on käytetty Peter Laslett'n luomaa kotitalousluokitusta, jota muun muassa Jukka Partanen on käyttänyt teoksessaan "Isän tuvasta omaan tupaan. Väestö ja kotitaloudet Karjalankannaksen maaseudulla 1750–1870." (Helsinki 2004), 16–17.

³² Asutustilallisilla tarkoitetaan vuoden 1922 asutuslain nojalla viljelys- ja asuntiloja hankkineita.

Asutustilalliset eivät yleensä saaneet kaikkea toimeentuloaan tilaltaan, vaan he joutuivat usein turvautumaan sivuansioihin.

³³ KA, VLA, Salmin kihlakuntaan kuuluvan Suistamon kunnan henkikirja vuonna 1937, 403–421.

Perheetön kotitalous, jonka muodostaa yksinäinen henkilö, lapseton aviopari, naimattomat sisarukset tai sukulaiset, muodostaa aineiston toiseksi suurimman ryhmän. Perheettömiä oli tilallisissa suhteellisesti vähemmän kuin muissa ryhmissä. Varsinkin tilattomien ryhmään lukeutuneista loisista valtaosa oli perheettömiä. Laajentumaperheitä eli kotitalouksia, joissa ydinperheen lisäksi asui vähintään yksi muu sukulainen tai leskenä elänyt ja tilan hallinnan toisille jättänyt isä tai äiti, oli koko kylällä kaikkiaan kolme. Levenevän linjan kotitalouksia, joissa samaan ruokakuntaan lukeutui kaksi saman sukupolven avioparia, löytyi Leppäsyrylältä yksi.³⁴

Henkikirjan mukaan noin joka yhdeksannen ruokakunnan päämieheksi on merkitty leski. Tilallisten kohdalla tämä osuus on vielä suurempi. Kuitenkin tilan hallinta on käytännössä tällöin siirtynyt lesken korkean iän vuoksi useissa tapauksissa jo seuraavalle tai sitä seuraavalle sukupolvelle. Esimerkiksi Hiekkamäki -nimistä tilaa hallinnoi talollisen Petter Nykyn leski Paraskeva (s. 1874) ja tilalla asuivat hänen jo aikuisikään tulleet lapsensa Frinja (s. 1908), Sergei (s. 1910), Maria (s. 1913), Anni (s.1913), Vilho (s. 1916) sekä Sandra (s. 1920), jotka vastasivat tilanpidosta.³⁵

Taulukossa 5 esitetään sekä Leppäsyryjän kylän että Suistamon kunnan elinkeinorakenne. Leppäsyryjän osalta käytetään tilastovuotta 1937 ja Suistamon osalta vuotta 1940. Sekä Suistamon että Leppäsyryjän osalta esitetään koko väestön elinkeinojakauma sekä ammatissa toimineen väestön elinkeinojakauma. Taulukon perusteella maa- ja metsäteollisuudesta elantonsa saaneita oli Leppäsyryjällä koko väestöstä suhteellisesti vähemmän kuin Suistamolla keskimäärin. Silti kuitenkin ammatissa toimineiden suhteellinen osuus oli Leppäsyryjällä suurempi. Tämä selittyy suurelta osin leppäsyryläisten pienemmällä lapsiluvulla. Vaikka Leppäsyryjällä maa- ja metsätaloudesta elantonsa saaneita oli koko väestöstä suhteellisesti vähemmän, suurin osa kyläläisistä sai pääasiallisen toimeentulonsa nimenomaan maa- ja metsätaloudesta. Henkikirjan mukaan maa- ja metsäteollisuudesta ansionsa saaneista sekä määrällisesti että suhteellisesti suurempi osuus oli ortodokseja. Tästä peruselinkeinosta elantonsa hankkineista kyläläisistä oli luonnollisesti tilallisia ja asutustilallisia valtaosa, sillä tilallisiin ja asutustilallisiin lukeutui koko väestöstä noin 58 %. Loisia, eli palvelusväkeen

³⁴ KA, VLA, Salmin kihlakuntaan kuuluvan Suistamon kunnan henkikirja vuonna 1937, 403–421.

³⁵ KA, VLA, Salmin kihlakuntaan kuuluvan Suistamon kunnan henkikirja vuonna 1937, 403–421.

kuuluvia oli koko väestöstä noin 8 % ja maanvuokraajia eli mökkiläisiä ja palstatilallisia oli niin ikään noin 8 % kyläläisistä^{36, 37}.

Sekatyömiesten kohdalla Suistamon tiedot puuttuvat. Tietävästi Leppäsyryllä on ollut sekatyömiehiä enemmän kuin koko kunnassa keskimäärin, sillä koko Raja-Karjalassa sekatyömiehiin ja päiväpalkkalaisiin kuului vuonna 1940 keskimäärin vain 2,1 % koko väestöstä. Leppäsyryjän peräti 11,70 % selittyy kuitenkin osin luokitteluongelmalla, sillä henkikirjan perusteella ei selviä, onko henkilö ollut työssä esimerkiksi metsäsavotoilla tai sahoilla vai tehnyt satunnaisia töitä kylällä. Tämän vuoksi osa sekatyömiehiin luokitelluista oletettavasti kuuluisi varsinkin maa- ja metsäteollisuuden sekä myös teollisuuden ja käsityön että rakennustoiminnan parissa ansionsa hankkineisiin, joista kahden viimeksi mainitun suhteellinen osuus on taulukon mukaan Leppäsyryllä selkeästi pienempi kuin Suistamolla keskimäärin. Huomion arvoista työmiehiin luokiteltujen osalta on myös se, että heistä yli 65 % lukeutui ei-ortodoksiseen väestöön eli he olivat pääasiassa lähinnä Savon suunnalta tullutta luterilaista väestöä. Erityisesti talviaikaan metsätöiden tiedetään houkutelleen alueelle väkeä aina Pohjanmaalta saakka. Liikenteen parissa elantonsa hankkineet olivat luterilaisia, ja he kaikki työskentelivät Valtion rautateiden palveluksessa.³⁸

TAULUKKO 5. Suistamon kunnan ja Leppäsyryjän kylän elinkeinojakaumat. Suistamon osalta tilastovuotena 1940, Leppäsyryjän osalta 1937. AT= ammatissa toimivat, 15–65-vuotiaat.

	Suistamo	Suistamo	Leppäsyryjä	Leppäsyryjä	AT Suistamo	AT Suistamo	AT Leppäsyryjä	AT Leppäsyryjä
Maa- ja metsätalous	6669	80,70 %	490	74,50 %	2521	76,35 %	324	78,21 %
Sekatyömiehet	-	-	88	13,40 %	-	-	51	11,70 %
Teollisuus -ja käsityö	714	8,64 %	30	4,60 %	326	9,87 %	18	2,06 %
Palvelukset	335	4,05 %	21	3,19 %	245	7,42 %	15	3,21 %
Liikenne	129	1,56 %	14	2,13 %	56	1,70 %	10	2,29 %
Kauppa	127	1,54 %	13	1,98 %	94	2,85 %	10	2,29 %
Rakennustoiminta	148	1,79 %	2	0,30 %	60	1,82 %	1	0,29 %
Itsenäiset ammatittomat	142	1,72 %	0	0,00 %	-	-	0	0 %
Yhteensä	8264	100,00 %	658	100,00 %	3302	100,00 %	429	100,00 %

Lähteet: KA, VLA, Salmin kihlakuntaan kuuluvan Suistamon kunnan henkikirja vuonna 1937, 403–421; Tilastollisia tiedonantoja N:o 63, 1979, 322.

³⁶ Leppäsyryläisiin maanvuokraajiin lukeutuneista kolmea palstatilallista lukuun ottamatta kaikki olivat mökkiläisiä.

³⁷ KA, VLA, Salmin kihlakuntaan kuuluvan Suistamon kunnan henkikirja vuonna 1937, 403–421.

³⁸ KA, VLA, Salmin kihlakuntaan kuuluvan Suistamon kunnan henkikirja vuonna 1937, 403–421; Hämynen 1993, 268.

Leppäsyryläisten sivuansioista ja erityistaidoista ei ole löydettävissä merkintöjä henkikirjaotteesta. Kylästä löytyi kuitenkin monen alan taitajia aina länkimestareista itkuvirren veisaajiin. Muistelmien mukaan esimerkiksi talollinen Jegor Kangasniemi ja hänen poikansa Feodor olivat kylällä tunnettuja suutareita. Kahden maanviljelijän tiedetään olleen taitavia reen tekijöitä, ja kirvesmiehiä kylästä löytyi useampiakin. Muurareina tunnettiin puolestaan Pekka Koku ja Paavo Juvonen. Länkimestareina kyläläisistä tunnettiin Levoi Kiriloff ja Stepan Titoff. Porsaiden salvaajana eli leikkaajana tunnettiin Ondrei Köttö. Natalija Sivonen puolestaan tunnettiin hierojana ja kansanparantajana:

*”Jos sivuja kivisti tai harteita rutisti, lämmitettiin sauna eli kyly ja haettiin Sivosen Natalja potilasta hieromaan. Taitavilla hyppysillään hän paransi myös itsepäisiä ihottumia ja ajoi maahiset maanrakoon.”*³⁹

Henkikirjaotteesta ei ole nähtävissä myöskään sitä, ketkä leppäsyryläiset toimivat talvisodan alla Suistamon kunnallisissa luottamustehtävissä. Tarkasteltavana ajankohtana tällaisia henkilöitä kylältä löytyi useampiakin. Nämä henkilöt on esitetty liitteessä N:o 1.

1.3 Suistamo kirjallisuudessa ja internetissä

Suistamoa eri tavoin käsittelevää kirjallisuutta löytyy melko runsaasti, pitkälti toistasataa teosta.⁴⁰ Kuitenkin Suistamon pitäjää käsitteleviä yleisteoksia löytyy niukasti, eikä yhtään varsinaista pitäjänhistoria teosta ole kirjoitettu. Väinö Nenosen ja Mikael Rajamon toimittama *Suistamo. Muistelmia ja kuvia kotiseudustamme* vuodelta 1955 antaa ensi sijassa yleiskuvauksen viime sotia edeltäneestä Suistamosta, sen asukkaista ja heidän toiminnastaan eri aloilla. Aune Kalkkisen vuonna 1993 toimittama *Muistoissa kylät elävät* kuvailee pitäjää ja sen kyliä asukkaiden muistelemena. Teos antaa hyvän yleiskuvan pitäjän eri kylistä ja niiden asukkaista pääasiassa 1920-luvun puolivälissä. Lisäksi mainittakoon niin ikään Aune Kalkkisen toimittama teos *Tälle siel elettih* (1987), joka kuvailee Suistamon pitäjän Koitonselän kylän asukkaiden esineitä, vaatekappa ja tapoja Aleksanteri Saralan muistelemena. Lauri Leikkonen on puolestaan toimittanut vuonna 1956 teoksen *Suistamon sankarivainajat 1939–1944*, jossa kaikki talvi- ja jatkosodassa kaatuneet suistamolaiset on käyty läpi, ja samalla on tarkasteltu heidän taustojaan. Suistamon seurakunnan toiminnasta jatkosotaan saakka löytyy tietoa puolestaan Rajamon vuonna 1944 kirjoittamasta *Suistamon seurakunnan*

³⁹ Lösönen 1993, 114–115; Nummela 1955, 423–424.

⁴⁰ Blinnikka 1999, 83–94.

historia – teoksesta. Tauno Leväisen toimittamasta *Veräjille vierahille* (1993) -muistelmateoksesta on löydettävissä yksittäisten suistamolaisten elämäkertatietoja sekä tietoa karjalaisesta kulttuuriperinteestä.

Pitäjän evakuoimista käsittelevää kirjallisuutta löytyy riittävässä määrin. Aune Kalkkisen toimittamassa teoksessa *Hyvästi Suistamo. Muistojen kylistä evakkotielle* vuodelta 1995 on koottu suistamolaisten muistelmia sota-ajoista ja evakkomatkoista. Aulis Blinnikka on puolestaan toimittanut kaksi sota-aikoihin ja evakuointeihin liittyvää muistelmateosta: *Suistamolaisten joulukuu 1939* vuodelta 1999 koostuu nimensä mukaisesti kootuista muistelmista, joiden aiheena ovat sotajoulun aikaiset tapahtumat Suistamolla kylittäin käsiteltyinä; *Evakkoreppu, milloin minnekin Suistamolta* vuodelta 2004 käsittelee puolestaan kirjoittajan kolmea evakkomatkaa sekä niiden seurauksena useiden koulujen ja paikkakuntien vaihtoa. Viranomaispainotteisemman näkemyksen pitäjän evakuoinneista saa puolestaan Suistamon talvisodan aikaisen nimismiehen Simo Härkösen vuonna 1984 kirjoittamasta muistelmateoksesta *Suistamon nimismiehen sotamuistelmat*. Teoksessa on käyty läpi Suistamon evakuoinnit kyläkohtaisesti toimintaa johtaneen Härkösen muistelemana. Jatkosodan osalta Härkönen on käsitellyt pitäjän evakuointeja viranomaisaineistoon perustuen julkaisussaan *Impilahden sotilaspiirin esikunnan toimintakertomus 8.8.1941 - 7.10.1944* vuodelta 1999.

Kirjallisuuden lisäksi Karjala-aiheista ja siten myös Suistamo-aiheista tietoa on saatavilla runsaasti nykyisin myös internetin kautta⁴¹. Esimerkiksi erilaiset karjalaiset perinneseurat pitävät omia sivustojaan ja Karjalan ja karjalaisten historiaa käsittelevää aineistoa voi julkaista periaatteessa kuka tahansa. Myös erilaiset Karjalaa käsittelevät keskustelufoorumit ovat nykyisin suosittuja. Internetistä löytyy useita Suistamoa eri tavoin käsitteleviä sivustoja. Suistamo Seura ry. pitää muun muassa yllä omia sivuja, joilla kerrotaan yleisellä tasolla esimerkiksi pitäjän historiasta, sekä esitetään kuvia ja karttoja Suistamolta.⁴² Myös lukuisilla yksittäisillä henkilöillä on Suistamoa käsitteleviä sivuja.

⁴¹ Esimerkiksi ”Tie Karjalaan” – sivustojen kautta löytyy linkkejä useiden karjalaisten perinneseurojen, -yhdistysten ja -säätiöiden internet – sivuille: <http://www.tie.to/karjala>.

⁴² Suistamo Seura ry:n sivut löytyvät osoitteesta <http://www.suistamo.net>.

2. TUTKIMUSPERINTEESTÄ TUTKIMUSTEHTÄVÄÄN

2.1 Karjalaisten evakuointi tutkimuksen kohteena

Karjalan menettäminen Neuvostoliitolle, ensin talvisodassa 1939 ja sittemmin jatkosodan päätyttyä 1944, on ollut suomalaisille ja erityisesti karjalaisille itselleen hyvin vaikea asia. Luovutettua Karjalaa koskevaa kirjallisuutta löytyy runsaasti aina 1950-luvulta näihin päiviin saakka. Erityisesti paikallishistorioiden, kyläkirjojen ja erilaisten muistelmateosten osalta vaikuttavat 1980- ja 1990 luvut olleen varsinaista kulta-aikaa. Tähän epäilemättä vaikuttavat osaltaan etenkin yleisen ilmapiirin vapautuminen kyseisillä vuosikymmenillä ja osaltaan myös siirtokarjalaisten ikääntyminen ja sen mukanaan tuoma tarve siirtää muistitietoutta kirjallisesti seuraaville sukupolville. Aiheen kiinnostavuus ei siis ole vuosikymmenien saatossa hävinnyt, vaan Karjala-aihetta käsitellään edelleen ja nyt uuden sukupolven voimin, jolla ei ole omakohtaisia kokemuksia sota-ajasta tai evakosta.

Kirjallisuuden osalta läpileikkauksen Karjalan historiaan tarjoaa esimerkiksi Heikki Kirkisen, Pekka Nevalaisen ja Hannes Sihvon laatima *Karjalan kansan historia* (1994). Teoksessa on käsitelty Karjalan oloja aina muinaishistoriasta nykypäivään. Monipuolisen kuvauksen Karjalan historiasta, kansasta ja kulttuurista tarjoaa myös Yrjö-Pekka Mäkisen, Ilmari Lehmusvaaran ja Hannes Sihvon toimittama viisiosainen Karjala –kirjasarja (1982-83). Tietoutta Karjalan oloista viime sotien aikana on saatavissa muun muassa Silvo Hietasen vuosina 1982–1990 toimittamasta *Kansakunta sodassa I-III* –sarjasta, jossa käsitellään monipuolisesti kotirintaman oloja. Kattavan kuvauksen jälleenrakennuskauden historiasta saa myös Seppo Simosen teoksesta *Paluu Karjalaan. Palautetun alueen historiaa* (1965). Niin ikään Karjalan vaiheita talvi- ja jatkosodassa on käsitellyt myös Johannes Virolainen teoksissaan *Karjalaiset Suomen kohtaloissa* (1988) sekä *Siirtokarjalaiset 1941–44. Kotiinpaluu, jälleenrakennus, uusi lähtö* (1989).

Varsinaista luovutetun Karjalan viime sotien aikaisiin evakuointeihin kohdistunutta tutkimusta on tarjolla rajoitetummin. Veijo Luukkaan pro gradu –esitelmä *Laatokan Karjalan evakuoinnin järjestäminen talvisodan aikana* vuodelta 1985 tarkastelee viranomaisaineiston pohjalta varsin kattavasti evakuointien järjestämistä ja toteuttamista Laatokan Karjalassa ylimääräisen harjoituksen (YH:n) ja talvisodan aikana. Karjalankannaksen osalta

evakuointien suunnittelua ja toteutusta viime sotien ajoilta on puolestaan tarkastellut Osmo Ahokas teoksessaan *Karjalan Kannaksen evakuointi. Evakuointisuunnitelmat 1922–1944 ja evakuointien karu todellisuus* (2004). Teoksessa tarkastellaan sitä, kuinka laadittujen evakuointisuunnitelmien mukaan Kannaksen evakuointi oli tarkoitus suorittaa ja kuinka evakuointi todellisuudessa toteutettiin. Kannaksen evakuointeja on tarkastellut myös Pekka Luoma pro gradu -esitelmässään *Karjalan kannaksen väestönsiirrot ja evakuoinnit jatkosodan aikana 1941–1944* vuodelta 1977. Neuvostoliitolle luovutettujen alueiden evakuointeja on käsitellyt myös Pentti Airio puolustusvoimille laatimassa diplomityössään *Neuvostoliitolle luovutettujen alueiden evakuointi v. 1940 ja v. 1944 sekä sotilasjohdon osuus näissä järjestelyissä*.

2.2 Tutkimustehtävä ja tutkimuksen rakenne

Kiinnostukseni Karjalan historiaa ja erityisesti Suistamon pitäjän historiaa kohtaan juontaa juurensa omista taustoistani: äitini puoleinen suku on lähtöisin Salmin ja Suistamon pitäjien alueilta. Äitini ja edesmenneen isoäitini kautta olen kuullut monia kertomuksia noilta Raja-Karjalan seuduilta. Suurin osa näistä mieleeni jääneistä kertomuksista liittyy nimenomaan sota-aikoihin ja evakkokokemuksiin. Näiden sysäysten kautta syntyi kiinnostus ryhtyä tutkimaan evakuointiasiaa ja samalla omien juurien synnyinseutua.

Tutkimuksessa selvitetään Suistamon kuntalaisten ja erityisesti Leppäsyjärven kylän asukkaiden evakuointeja viime sotien aikana sekä sijoitussuunnitelmien mukaista sijoittumista Kanta-Suomen alueelle. Tutkimuksen painopiste on nimenomaan väestön evakuoinneissa ja omaisuuden evakuointeja tarkastellaan lähinnä väestönsiirtoihin liittyviltä osin. Ajallisesti tutkimus rajoittuu talvisodan evakuointeja edeltäneestä ajasta jatkosodan jälkeisiin vuosiin, aina maanhankintalain voimaantuloon ja sen nojalla aloitettuun karjalaisväestön uudelleen sijoitteluun saakka. Tutkimuksen tarkastelunäkökulma on kaksijakoinen siten, että evakuointeja tarkastellaan sekä viranomaisten- että yksilötason näkökulmasta, kuitenkin niin, että viranomaislähteillä on tutkimuksessa pääpaino. Yksilötason (haastattelujen ja muisteluiden) avulla on pyritty syventämään tutkimusta sekä kartoittamaan seikkoja, joita ei ole löydettävissä viranomaislähteistä. Tällaisia seikkoja ovat ennen muuta väestön omat kokemukset esimerkiksi evakkomatkoista ja evakkojen vastaanotosta sijoitusalueilla. Viranomaislähteiden rinnalla yksityishenkilöiden muistelmat talvi- ja jatkosodan päiviltä

sisältävät myös tietoa evakuointien ja väestön uudelleensijoittelun niin positiivisista kuin negatiivisistakin puolista.

Tutkimuksessa tarkasteltavat ongelmat voidaan jakaa asiaryhmittäin seuraavasti: 1) Suistamon ja erityisesti sen Leppäsyjärän kylän sijainti ja väestö ennen toista maailmansotaa, 2) sotia edeltäneet ja talvi- sekä jatkosodan aikaiset evakuointisuunnitelmat Suistamoa koskien, 3) kunnan evakuointien suunnittelusta ja toteutuksesta molemmissa sodissa vastanneet tahot, 4) evakuointimääräysten toimeenpano ja evakuointien sujuvuus kylittäin sekä erityisesti Leppäsyjärän osalta, 5) evakuoitu väestö, sen määrä ja mieliala, 6) vuosien 1941–1942 paluuseen liittyneet ongelmat, kunnallinen toiminta ja maatalouden jälleenrakennus, 7) suistamolaisen siirtoväen sijoittuminen eri sijoitus suunnitelmien mukaisesti.

Ennen kuin kunnan evakuointeja voidaan lähteä tarkemmin käsittelemään, on ensin luotava yleiskuva siitä, millaista väestöä ja millaisista elinoloista lähteneitä suistamolaiset evakot olivat. Täten tutkimuksessa esitetään kuvaukset Leppäsyjärän kylän väestöstä ja sen elinkeinoista. Toiseksi, ennen varsinaisten evakuointien käsittelyä, tutkimuksessa perehdytään talvisotaa edeltäneisiin Laatokan Karjalan evakuointisuunnitelmiin sekä väestön evakuointeihin liittyneeseen lainsäädäntöön. Niiden tarkastelun kautta on mahdollista saada käsitys siitä, mille tahoille vastuu evakuoinneista oli tarkoitettu ja millaisia muutoksia evakuointiorganisaatiossa tapahtui sodan sytyttyä sekä kuinka hyvin evakuoinnit kunnan osalta suunnitelmiin nähden lopulta onnistuivat. Kolmanneksi, ennen evakuointien tarkastelua, kartoitan myös ylimääräisen harjoituksen aikaisia tapahtumia kunnassa sekä reserviläisten saapumisen kuntalaisissa aiheuttamia reaktioita leppäsyjäräläisten omien kokemusten ja arkistomateriaalin kautta.

Tämän jälkeen tutkimuksessa siirrytään varsinaiseen evakuointien tarkasteluun. Kuten edellisessä luvussa todettiin, tutkimuksia viime sotien aikaisista evakuoinneista on ilmestynyt varsin rajoitetusti. Niistäkin enemmistö tarkastelee etupäässä Karjalankannaksen evakuointeja, joten Laatokan Karjala on tässä suhteessa jäänyt Karjalankannaksen varjoon. Esimerkiksi talvisodan osalta Laatokan Karjalan evakuointeja on monipuolisemmin tarkasteltu ainoastaan Veijo Luukkaan pro gradu –tutkielmassa. Hänen tutkimusalueensa käsittää koko Laatokan Karjalan alueen, kun tässä tutkimuksessa viime sotien evakuointeja tarkastellaan ainoastaan Suistamon kunnan osalta. Evakuoinnit käydään tutkimuksessa läpi

kunnan osalta kylittäin ja erityisesti huomiota kiinnitetään evakuointien suorituksesta vastanneisiin tahoihin: talvisodan osalta alueelliseen sotapoliisiin ja jatkosodan osalta ilmasuojelujoukkoihin. Erityisesti talvisodan evakuointeja tutkittaessa nousee esiin useita evakuointeihin liittyneitä ongelmia ja evakuointiorganisaation sisällä ilmenneitä ristiriitoja, joihin aiemmissa tutkimuksissa ei ole mielestäni kiinnitetty riittävässä määrin huomiota. Ylipäätään evakuointien suorittajat ovat jääneet vähemmälle huomiolle. Jatkosodan osalta taas varsinkin Laatokan Karjalan alueen evakuointien suunnittelu ja näiden suunnitelmien toteutuminen evakuointien yhteydessä, ovat jääneet aiemmassa tutkimuksessa vähemmälle huomiolle. Tätä ongelmaa pyritään valottamaan Suistamon evakuointien suorittajiksi suunniteltujen ilmasuojelujoukkojen toiminnan tarkastelun yhteydessä.

Väestön palautuminen jatkosodassa takaisin valloitetulle alueelle oli ikään kuin evakuointia toisin päin – myös se oli laajamittainen ja suunniteltu operaatio väestön siirtämiseksi. Paluuvaiheen osalta tarkastelen lähemmin sitä, kuinka paljon väestöä alueelle palasi vuosien 1941–1944 aikana ja millaisia ongelmia paluuseen liittyi. Väestön paluun yhteydessä tutkimuksessa tarkastellaan myös Suistamon kunnallisia oloja sota-ajan olosuhteissa sekä jälleenrakennuskauden vaiheita, erityisesti sen tärkeimmän osan, maatalouden osalta.

Evakuointien tarkastelun yhteydessä tutkin myös kuntalaisten, erityisesti leppäsyrläisten, matkaa kohti uutta sijoitusseutua sekä eri sijoitussuunnitelmien mukaista sijoittumista Kanta-Suomen alueelle. Sijoituskuntiin siirtymisen yhteydessä nousee esiin kysymyksiä siitä, mihin suistamolaiset ylipäätään sijoitettiin ja miten suistamolaisten majoitus ja toimeentulo sijoituskunnissa järjestettiin. Myös eritoten leppäsyrläisten sijoittuminen jatkosodan jälkeen kuuluu tutkimuksen piiriin.

2.3 Lähdeaineisto

Tutkimuksen lähteet muodostuvat kolmenlaisesta aineistosta: arkistomateriaalista, joka pitää sisällään Mikkelin- ja Joensuun maakunta-arkistoissa sekä Helsingissä kansallis- ja sota-arkistossa säilytettävän materiaalin, kirjallisuudesta sekä henkilöhaastatteluista. Tutkimuksen pääpainon ollessa viranomaisnäkökulmassa, tutkimuksen lähdeaineisto painottuu edellä mainittujen arkistojen materiaaliin.

Evakuointeja käsiteltäessä viranomaispainotteisesti, valtaosa lähteistä löytyy puolustusvoimien laatimista ja taltioimista asiakirjoista, jotka on arkistoitu sota-arkistoon. Talvisodan osalta keskeisessä osassa ovat Puolustusvoimain Pääesikunnan hallinnollisen toimiston sekä IV Armeijakunnan hallinnollisen toimiston asiakirjat, jotka pitävät sisällään muun muassa kirjeenvaihtoa, annettuja käskyjä ja määräyksiä, muistioita ja toimintakertomuksia. Erityisesti IV Armeijakunnan evakuointikäskyjen avulla on ollut mahdollista seurata evakuointien vaiheittaista etenemistä kunnan alueella. Toimintakertomuksista on puolestaan löydettävissä mainintoja esimerkiksi evakuointiorganisaatiosta ja evakuointeihin liittyneistä ongelmista. Jatkosodan osalta keskeisimpiin aineistoihin kuuluvat puolestaan Kaakkois-Suomen sotilasläänin esikunnan alaisen ilmasuojelutoimiston sekä -evakuointitoimiston asiakirjat. Tutkimuksen kannalta nämä pitävät sisällään aineistoa niin takaisin valloitetun alueen evakuointien suunnittelusta kuin toteutuksesta. Jatkosodan evakuointien etenemisestä Suistamolla löytyy tietoa erityisesti edellä mainitun evakuointitoimiston sotapäiväkirjasta sekä Impilahden sotilashallintopiirin toimintakertomuksesta. Viimeksi mainittu sisältää aineistoa myös jälleenrakennuskauden vaiheista.

Myös lainsäädäntöaineistolla on tutkimuksessa varsin keskeinen rooli. Lainsäädäntöaineistoon liittyen talvisodan kynnyksellä tuli suoranainen tulva erilaisia lakeja, asetuksia, määräyksiä, päätöksiä ja ohjeita. Toisin kuin on todettu, aseiden alkaessa puhua lait eivät todellakaan vaille jättäneet. Lakeja laadittiin tuolloin kiireesti, koska aiemmassa lainsäädännössä sodan kaltaisiin poikkeusoloihin ei ollut yksinkertaisesti riittävästi varauduttu. Kun sitten syksyllä 1939 valtiojohdossa alettiin ymmärtää tilanteen vakavuus, lainsäädännön laatijoille tuli todellinen kiire, mikä oli omiaan aiheuttamaan ongelmia annettujen lakien sisältöön. Evakuointeihin liittyen erilaisten lakien, asetusten, määräysten ja päätösten määrä aiheuttaa tutkijalle haasteita, sillä aisakirja-aineistoa on erittäin runsaasti ja tämä materiaali on lisäksi hajautunut lukuisiin eri arkistoihin.

Karjalaisväestön paluuta takaisin vallatulle alueelle tutkittaessa huomattavin aineisto on löydettävissä maakunta-arkistoista. Esimerkiksi Mikkelin maakunta-arkistossa säilytettävään Suistamon kunnan arkistoon on tallennettu tutkittavana ajanjaksona kunnan hoitokunnan ja kunnan valtuuston sekä näiden alaisten lautakuntien toiminnassa syntyneet pöytäkirjat ja muut asiakirjat. Niiden avulla on ollut mahdollista luoda kuvaa muun muassa palautetun väestön määrästä, jälleenrakennuksen edistymisestä, kunnallisesta toiminnasta sekä kuntalaisten

sijoittumisesta evakuointien jälkeen. Pika-asutus- ja maanhankintalain nojalla tehdyistä väestön uudelleen sijoituksista on puolestaan löydettävissä aineistoa kunkin sijoitusalueen lääninhallituksen alaisesta siirtoväenasiainesittelijän arkistosta.

Viranomaislähteiden lisäksi tutkimuksessa on käytetty myös kerättyä muistitietoa. Kerätty muistitieto jakaantuu sekä kirjoitettuun että suulliseen. Kirjoitetun muistitiedon osalta laajin aineisto löytyy aiemmin mainitusta, Kalkkisen toimittamasta evakuointeja käsittelevästä muistelmateoksesta. Ongelmallista kyseisen teoksen käytössä on ollut kuitenkin se, että siinä käytetty kysymyksenasettelu ei luonnollisestikaan ole täysin sama kuin tässä tutkimuksessa käytetty. Osittain edellä mainitusta syystä johtuen olen tätä tutkimusta varten tehnyt itse kaksi suullista haastattelua. Kalkkisen teoksesta on joka tapauksessa löydettävissä useita muistelmia, joista on ollut hyötyä tämän tutkimuksen teossa. Teoksen etuna on ennen muuta se, että se sisältää runsaasti eri informantteja, ja näistä myös osa on ollut sota-aikoina varttuneempia kuin itse haastattelemani henkilöt. Kaiken kaikkiaan niin kirjoitetun kuin suullisen muistiaineiston läpikäynnin kautta voi havaita, että on olemassa runsaasti evakuointeihin liittyviä asioita, joita ei olisi tässä tutkimuksessa voitu käsitellä pelkän arkistomateriaalin pohjalta.

Muistitietoa on tässä tutkimuksessa käytetty - kuten yleensä historian tutkimuksessa - muun aineiston rinnalla. Evakuointeihin, jälleenrakennuskauteen ja uusille asuinsijoille asettumiseen liittyvät faktat ja tilastot on saatu edellä mainittuja arkistoja tutkien, kun taas ajankuvasta ja yleensä kotirintaman asioista sekä yksilötason kokemuksista on pyritty rakentamaan näyte muistitiedon avulla. Muistitiedon asemaa historian tutkimuksen lähdeaineistona ovat tarkemmin pohtineet muun muassa Kristiina Graae ja Marjatta Hietala teoksessaan *Suullista historiaa* sekä Anne Ollila teoksessaan *Historical Perspectives on Memory*. Molemmissa teoksissa on kriittisesti pohdittu ihmisen muistin valikoivuutta eli miten tietoisesti tai tietämättä asiat selitetään parhain päin. Graaen ja Hietalan mukaan tämä on yksinkertaisesti olemassaoloon liittyvä asia: koetut nöyryytykset ja tappiot on pakko unohtaa. Tämä aiheuttaa haasteita tutkijalle, sillä haastattelututkimukseen pätevät samat säännöt kuin minkä tahansa muun historiallisen lähteen käytössä: sanoman luotettavuus ja todistusvoimaisuus on pystyttävä todistamaan.

Sota-aikoihin ja siten myös evakuointeihin näitä Graaen ja Hietalan mainitsemia nöyryytyksiä ja menetyksiä liittyy erittäin runsaasti. Koetut kokemukset ovat yhä, yli kuudenkymmenen

vuoden jälkeenkin, muistelijoilleen raskaita asioita. Lisäksi sotien jälkeen vallinneet poliittiset olot johtivat siihen, että sotien aiheuttamista inhimillisistä kärsimyksistä ei juuri puhuttu eikä kirjoitettu ennen Neuvostoliiton hajoamista. Näin koettujen kärsimysten patoutumista ihmisten mieliin vankensi myös poliittista syistä johtunut vaikenemisen kirjoittamaton vaatimus. Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen asian käsittely on tältä osin huomattavasti helpottunut.

Keräämäni haastatteluaineisto koostuu kahden leppäsyrläisen, Niina Asunmaan (s. 6.1.1922) ja Helvi Laitalan (s. 19.12.1937), molemmat o.s. Nykky, suullisista haastatteluista. Omien kokemustensa lisäksi molemmat haastatellut ovat muistelleet erityisesti perheidensä vaihteita tutkittuna ajanjaksona. Niina isä Ilja (s. 28.7.1881) ja Helvin isä Santeri (s. 14.6.1906), eräissä asiakirjoissa myös Aleksander, olivat serkuksia, ja molemmat maanviljelijöitä Leppäsyrlän Nykynmäeltä. Niinan perheeseen kuului talvisodan alla lisäksi äiti Anna (s. 1889) ja sisar Maria (s. 1917). Helvi oli puolestaan talvisodan alla Santerin ja äitinsä Julian (s. 1914) ainoa lapsi. Tutkittavana aikana perheeseen syntyi kaikkiaan kuusi lasta.⁴³

⁴³ Niina Asunmaan suullinen tiedonanto 8.10.2005; Helvi Laitalan suullinen tiedonanto 10.10.2005.

3. LEPPÄSYRJÄLÄISTEN ENSIMMÄINEN EVAKKOTAIVAL

3.1 Talvisotaa edeltäneet evakuointisuunnitelmat

3.1.1 Vuoden 1923 evakuointisuunnitelmat

Ensimmäinen maailmansota osoitti sodan totaalisuuden: sotatoimet kohdistuivat myös siviiliväestöä vastaan. Tämän seurauksena myös Suomessa ryhdyttiin 1920-luvulla hahmottelemaan suunnitelmia väestön evakuoimiseksi uhanalaisilta alueilta. Maailmansodan antaman opetuksen mukaisesti todettiin, ettei rauhanaikainen toiminta olisi mahdollista sotatoimialueella, vaan siviilihenkilöiden turvallisuus edellytti väestön siirtämistä pois rajan läheisyydestä jo sodanuhan aikana. Koska suurimmaksi uhkaksi nähtiin Neuvosto-Venäjä ja sen hyökkäys nimenomaan Karjalankannaksen kautta, oli luonnollista, että ensimmäisten suunnitelmien pääpaino oli Kannaksen väestön evakuoimisessa. Kannaksen tilannetta sotatilanteessa pohtinut armeijan yleisesikunta määritteli vuonna 1922 evakuoimisen sotilaalliselta kannalta katsottuna seuraavasti: *”Evakuoimiseksi nimitetään asianomaisten viranomaisten toimesta tapahtuvaa sotatilanteen vaatimusten edellyttämää määrätyn alueen täydellistä tai osittaista tyhjentämistä. Sotilaalliselta kannalta katsottuna tulee evakuoimisen tarkoituksena olemaan turvata itsellemme ja riistää viholliselta kaikenlainen apu, jonka se voisi valtakuntamme osia vallatessaan tältä alueelta itselleen saavuttaa.”* Tällaisella avulla yleisesikunta tarkoitti muun muassa väestöä työvoiman muodossa, hevosien ja muiden kulkuneuvojen käyttämistä omiin tarkoituksiinsa sekä elintarvikkeista saamaansa apua.⁴⁴

Evakuointien katsottiin olevan siviiliviranomaisten, lähinnä sisäasiainministeriön alainen tehtävä. Niinpä yleisesikunnan aloitteesta ja sisäasiainministeriön vaatimuksesta, Viipurin lääninhallitus määrättiin laatimaan ensimmäinen lääninää koskenut evakuointisuunnitelma vuonna 1923. Suunnitelma koski etupäässä Karjalan Kannasta. Kannaksen lisäksi evakuoitavaan alueeseen kuului alueita Raja- sekä Laatokan Karjalasta⁴⁵: Impilahden,

⁴⁴ Ahokas 2004, 9-10.

⁴⁵ Maakunnalliseen Laatokan Karjalaan katsottiin kuuluvaksi Raja-Karjalan lisäksi Sortavalan kaupungin, Sortavalan maalaiskunnan, Lahdenpohjan kauppalan sekä Kurkijoen, Parikkalan, Simpeleen, Saaren, Jaakkiman, Lumivaaran, Uukuniemen, Harlun ja Ruskealan kunnat. (Luukas 1985, 6).

Korpiselän, Salmin, Soanlahden, Suistamon ja Suojärven kunnat kokonaan sekä osa Ruskealan ja Sortavalan kunnista. Suunnitelmat kytkeytyivät alueen puolustussuunnitelmiin. Nimismiesten tehtävänä oli laatia kuntakohtaiset suunnitelmat. Lääninhallituksen suunnitelma oli varsin ylimalkainen pitäen sisällään väestönsiirron lisäksi karjan ja arkistojen evakuoinnin. Evakuointien oli tarkoitus tapahtua samanaikaisesti liikekannallepanon kanssa. Tämä tarkoitti käytännössä evakuointien suorittamista maantiekuljetuksina, sillä rautatiet oli varattu armeijan käyttöön.⁴⁶

Evakuoinnit tuli suorittaa sisäasiainministeriön johdolla maaherran, poliisiviranomaisten ja rajavartiokomentanttien avustuksella. Lisäksi jokaiseen kuntaan oli perustettava jo rauhan aikana evakuoimiskomissio, johon kuului nimismiehen lisäksi kaksi suojeluskuntapiiripäällikön ja kaksi lääninhallituksen määräämää jäsentä. Sodanaikaiseen suoritushenkilöstöön kuuluivat lisäksi myös rajavartiosto ja suojeluskunnat.⁴⁷

Evakuointisuunnitelmat sisälsivät yleisen osan, jossa annettiin ohjeita liittyen evakuoitavaan alueeseen, väestönsiirtoihin sekä kuljetuksiin. Lisäksi suunnitelmat sisälsivät kuntakohtaisia erityismääräyksiä. Poissiirtyvillä asukkailla oli oikeus viedä mukanaan hevosensa ja ajoneuvonsa. Autot ja muut moottoriajoneuvot tuli myös kuljettaa pois tai hätätilanteessa hävittää. Kaikki elintarvike-, kauppa-, maatalous- ja muut varastot, jotka mahdollisesti olivat viholliselle hyödyksi, tuli joko siirtää pois tai hävittää.⁴⁸

Evakuointisuunnitelmat olivat salaisia, eikä nimismiehellä ollut lupa antaa edes evakuointikomission jäsenille muita kuin heille välttämättömiä tietoja, jotka koskivat kullekin jäsenelle nimismiespiirissään annettua toimialuetta. Kyseiset, vuoden 1923 suunnitelmat olivat voimassa 1930-luvun alkuun saakka, jolloin valmistuivat uudet, liikekannallepanosuunnitelmiin liittyneet suunnitelmat.⁴⁹

⁴⁶ Ahokas 2004, 11 sekä Luukas 1985, 7.

⁴⁷ Ahokas 2004, 11 sekä Luukas 1985, 7-8.

⁴⁸ Ahokas 2004, 10–11 sekä Luukas 1985, 8-9.

⁴⁹ Luukas 1985, 9.

3.1.2 Vuoden 1931 evakuointisuunnitelmat

Uudet, vuonna 1931 valmistuneet evakuointisuunnitelmat koskivat samoja alueita kuin vuoden 1923 suunnitelmatkin. Ne olivat osa kuntakohtaista liikekannallepanosuunnitelmaa, jonka kunkin kunnan nimismiehen tuli laatia. Vanhoista suunnitelmista poiketen evakuoinnit voitiin aloittaa jo ennen liikekannallepanoa. Liikekannallepanosuunnitelmat oli laadittava vuoden 1933 tammikuun loppuun mennessä ja Viipurin lääninhallitus suoritti niiden tarkastamisen.⁵⁰

Uudistettujen suunnitelmien mukaan valtakunta tuli sodan ajaksi jakaa hallinnollisesti kahdenlaiseen alueeseen: sotänäyttämöön ja kotiseutuun. Sotänäyttämöllä kaikki valta ja vastuu sekä oikeudenkäyttö tuli alistaa sotilasviranomaisille, kotirintamalla nämä säilyivät ennallaan. Sotänäyttämö jaettiin vielä sotatoimialueeseen ja tukialueeseen. Tukialueilla oli mahdollista säilyttää soveltuvien osin siviiliviranomaisten sekä hallinnollinen että oikeudenkäyttövalta. Vihollisen yllätyshyökkäyksen sattuessa korkeimpaan paikalliseen sotilasjohtoon tuli määrätä sotänäyttämöksi julistetulla alueella lääninhallituksen edustaja, jonka tuli hoitaa kiireellisiä hallinnollisia asioita ja toimia yhdysmiehenä sotilas- ja siviilihallinnon välillä. Suunnitelmissa pidettiin todennäköisenä, että Neuvosto-Venäjän hyökkäys johtaisi maassa kahden sotänäyttämön julistamiseen, toisen Karjalankannakselle ja toisen Laatokan Karjalaan.⁵¹

Liikekannallepanosuunnitelmissa annettiin tarkentavia ohjeita pakollista ja vapaaehtoista evakuointia varten. Vapaaehtoisella evakuoinnilla tarkoitettiin vanhusten, lasten ja sairaiden vapaaehtoista siirtymistä itse valitsemiinsa sisämaan kaupunkeihin. Pakollisella evakuoinnilla tarkoitettiin väestön, karjan ja irtaimen omaisuuden, tehtaiden ja arkistojen siirtämistä pois sodan jaloista. Yleissääntönä oli, että väestö kuljetti irtaimesta omaisuudestaan sen, minkä itse kykenivät kuljettamaan. Tähän kuului muun muassa väestölle kuuluneet kotieläimet. Muu omaisuus, kuten ajoneuvot ja viljat, tuli kerätä tätä tarkoitusta varten perustettuihin varastoihin. Evakuointikuulutusten levittämisestä huolehtivat poliisiviranomaiset. Heidän tuli toimittaa kuulutukset evakuoinneista kussakin kylässä tiedottaville henkilöille, jotka oli

⁵⁰ MMA, VLA, Viipurin lääninhallitus, salaisia evakuoimista ja liikekannallepanoa koskevia asiakirjoja 1930-, Viipurin läänin lääninhallituksen liikekannallepanokalenteri sodan varalta.

⁵¹ MMA, VLA, Viipurin lääninhallitus, salaisia evakuoimista ja liikekannallepanoa koskevia asiakirjoja 1930-, Viipurin läänin lääninhallituksen liikekannallepanokalenteri sodan varalta.

erikseen määrätty liikekannallepanosuunnitelmassa. Nimismiesten tuli puolestaan evakuoitien alettua olla tarkoin perillä siitä, mitä teitä pitkin pakolaisvirrat tuli ohjata länttä kohti. Näiden teiden varsille tuli järjestää levähdyspaikkoja ruoka- ja terveyshuoltoineen. Nämä länteen matkaavat pakolaislaumat tuli sitten koota väliaikaisille keskitysalueille, jossa heille oli määrä järjestää majoitus, muonitus sekä sairaanhoito. Jokaisen perheenpään tuli silti etupäässä itse huolehtia muun perheensä huoltamisesta, joskin köyhimpien oli määrä saada apua valtion varoista.⁵² Se, miten näin suuri väestömäärä olisi käytännössä onnistunut itse hankkimaan toimeentulonsa ilman paikoilleen jäänyttä omaisuutta ja vailla ansiotyömahdollisuuksia, jäi avoimeksi, osoittaen kyseisten suunnitelmien ylimalkaisuuden.

Laatokan Karjalan rajaseudun evakuoimissuunnitelmissa oli nähtävissä myös epäily paikallisen väestön luotettavuuden suhteen, sillä vapaaehtoisen evakuoinnin yhteydessä korostettiin sitä, että etenkin reserviläisten ja suojeluskuntalaisten ulkopuolelle jäänyt miesväestö tuli siirtää pois alueelta. Evakuoinnit tuli lisäksi suorittaa siten, ettei niistä aiheutuisi haittaa sodan yleiselle kululle. Laatokan Karjala jaettiin suunnitelmissa osin pakollisesti ja osin vapaaehtoisesti evakuoitavaan alueeseen. Pakollisesti kokonaan evakuoitavia kuntia olivat ainoastaan Impilahti ja Soanlahti. Kokonaan vapaaehtoiseen evakuointialueeseen kuuluivat Korpiselkä ja Suojärvi.⁵³ Puolustusvoimissa ei siten uskottu Neuvosto-Venäjän hyökkäävän laajalti Laatokan pohjoispuolelta.

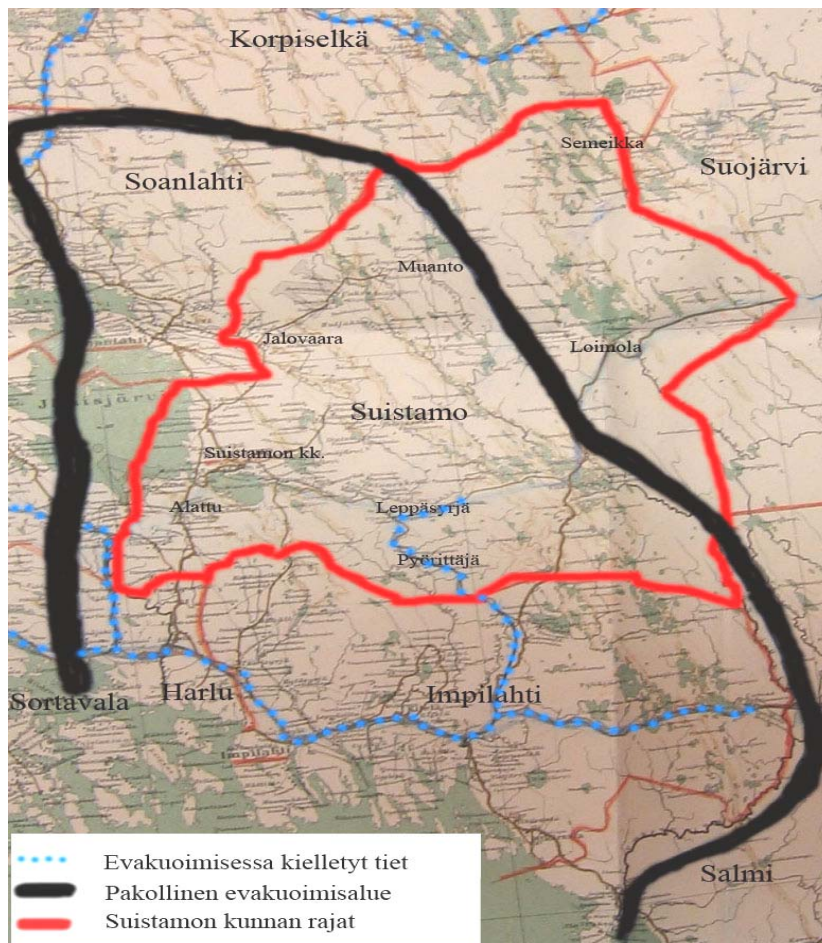
Evakuointisuunnitelmien yhtenä osana olivat pitäjäkohtaiset suunnitelmat. Suistamo kuului yhdessä Ruskealan, Salmin ja Sortavalan pitäjien kanssa ainoastaan osittain pakolliseen evakuointialueeseen. Tämä alue on esitetty kuvassa 3. Pakollinen evakuointialue käsitti Suistamolta sen pitäjän osan, joka sijaitsi länsipuolella Korpiselän pitäjän rajalta, Uuksunjokea pitkin Salmin ja Impilahden pitäjien rajalle vedettyä linjaa. Muu osa pitäjästä kuului vapaaehtoiseen evakuoimisalueeseen. Pakollisesti evakuoitavalla alueella asui valtaosa suistamolaisista. Suuremmista kylistä vapaaehtoisen evakuointialueen sisällä sijaitsi ainoastaan Loimola. Pakolliseen evakuoimisalueeseen kuuluva osa tuli tyhjentää ennen neljättä liikekannallepanopäivää, lukuun ottamatta miespuoleisia henkilöitä, jotka tuli koota Loimolaan, Uuksujärvelle, Jänisjärvelle ja Suistamon kirkonkylälle suorittamaan työvelvollisuuttaan puolustuslaitoksen hyväksi. Paetessaan siviiliväestön sallittiin käyttää

⁵² MMA, VLA, Viipurin lääninhallitus, salaisia evakuoimista ja liikekannallepanoa koskevia asiakirjoja 1930-, Viipurin läänin lääninhallituksen liikekannallepanokalenteri sodan varalta.

⁵³ MMA, VLA, Viipurin lääninhallitus, salaisia evakuoimista ja liikekannallepanoa koskevia asiakirjoja 1930-, Laatokan pohjoispuolisen rajaseudun evakuoimissuunnitelma.

kaikkia kunnan alueen maanteitä, lukuun ottamatta Leppäsyryltä Pyörittäjän kautta Impilahdelle vievää tietä. Kuten aiemmin todettiin, evakuointiviranomaisten tuli koettaa saada myös vapaaehtoisella evakuoimisalueella asuneita siirtymään pois sodan syttyessä. Näiden tuli maanteitse siirtyä Ruskealan pitäjässä sijainneelle Matkaselän asemalle, josta matkan oli määrä jatkaa rautateitse eteenpäin. Lisäksi Loimolanjärvessä, Uuksujärvessä, Suistamonjärvessä ja Jänisjärvessä sijainneet veneet tuli siirtää näiden järvien länsirannoille.⁵⁴

KUVA 3. Vuosien 1923 ja 1931 evakuointisuunnitelmien mukaisesti pakollisesti evakuoitavat alueet Laatokan Karjalassa.

Lähde: MMA, VLA, Viipurin lääninhallitus, salaisia evakuoimista ja liikekannallepanoa koskevia asiakirjoja 1930-, Viipurin läänin kartta (1:400 000). Pakollista evakuointialuetta koskevat rajat, evakuoisissa kielletyt tieosuudet, Suistamon kunnan rajat ja kuntien nimet on vahvistettu karttapohjaan jälkikäteen.

Evakuointisuunnitelmiin liittyen armeijan yleisesikunta valmisti Kannaksen maantieverkon käyttösuunnitelman. Myös uudessa suunnitelmassa maantiet nähtiin ensisijaisina väylinä evakuointikuljetuksissa. Teiden käyttöön liittyneitä ohjeita tai määräyksiä ei kuitenkaan

⁵⁴ MMA, VLA, Viipurin lääninhallitus, salaisia evakuoimista ja liikekannallepanoa koskevia asiakirjoja 1930-, Laatokan pohjoispuolisen rajaseudun evakuoimissuunnitelma sekä sen pohjalta laadittu Viipurin läänin kartta.

annettu. Yleisesikunnan suunnitelma osoittaa myös sen, että Karjalan Kannasta pidettiin sotatoimien ja evakuointien näkökulmasta tärkeämpänä alueena kuin Raja- tai Laatokan Karjalaa. Vihollisen ei uskottu ryhtyvän sotatoimiin näillä alueilla. Lisäksi niin vuoden 1923 kuin 1931 suunnitelmatkin osoittavat, että sotilaalliset seikat olivat ensisijaisia väestön evakuointiin nähden. Väestön huollon ja sijoittamisen sekä omaisuuden laajemman evakuoimisen varalle ei ollut olemassa lainkaan suunnitelmia.⁵⁵

3.1.3 Evakuointien suunnittelu 1938–1939 ja evakuointeihin liittynyt lainsäädäntö

Edellä mainittujen suunnitelmien varassa elettiin aina 1930-luvun lopulle saakka, jolloin sotilaspoliittisen tilanteen kiristyminen Euroopassa ja Neuvostoliiton ja Suomen välisten suhteiden kiristyminen pakottivat niin sotilas- kuin siviiliviranomaisetkin kiinnittämään entistä laajemmin huomiota evakuointeihin liittyviin asioihin.⁵⁶ Vuoden 1938 syyskuussa kenraaliluutnantti Harald Öhquist kiinnitti kirjeessään Yleisesikunnalle huomiota erityisesti siihen ongelmaan, että vuoden 1931 suunnitelman mukaan evakuointien toteutus oli kokonaisuudessaan Viipurin läänin maaherran ja hänen virkakoneistonsa varassa, vaikka maaherralla ja nimismiehillä ei ollut riittävästi resursseja evakuointien suorittamiseen. Maaherralla oli kylläkin mahdollisuus pyytää apua sotilaspiireiltä, mutta näiltä puuttuivat kokonaan tähän tarvittavat elimet ja suunnitelmat. Lisäksi Öhquist arvosteli maantienkäyttösuunnitelmia ja korosti, että evakuoinnit saataisiin onnistumaan edes jotenkuten, jos tarkoitukseen voitaisiin käyttää riittävästi rautatiekalustoa.⁵⁷

Tämän jälkeen, vuoden 1938 lokakuussa, edellä mainittuun kirjeenvaihtoon vedoten, Viipurin läänin maaherra Arvo Manner huomautti kirjelmällään Yleisesikuntaa evakuointisuunnitelmien puutteellisuuksista. Hänen mukaansa evakuointien täytäntöönpanoa varten suunnitellut määrät työvoimasta, poliisiviranomaisista ja evakuoimiskomiteoista olivat riittämättömät. Rautatiekuljetusten uupuminen lähes tyystin taas jätti evakuointien suorituksen lähinnä jalkamarssien varaan. Myös evakuoitujen sijoittaminen väliaikaisille keskitysalueille oli hänen mukaansa heikkojen suunnitelmien varassa, eikä evakuoitujen

⁵⁵ Luukas 1985, 10–11.

⁵⁶ Ahokas 2004, 27.

⁵⁷ SARk, T11080/2, TSTO I / YE – OP 1. / YE, evakuointi 1930 – 1939, AKE/Sota-asiainos:n kirjeen N:o 340/III/236.sal, 28.9.1938 lyhennysote.

siirtämiseksi Sisä-Suomeen ollut lainkaan suunnitelmia. Manner arvioikin pessimistisesti, että annetuista ohjeista huolimatta evakuointi tuskin tulisi onnistumaan, koska edellytyksiä niiden toteuttamiselle ei käytännössä ollut.⁵⁸

Vasta syyskuussa 1939 syttynyt suursota Euroopassa herätti suomalaiset viranomaiset tiiviimmin pohtimaan itärajan evakuointisuunnitelmia. Tuolloin myös valtioneuvosto ryhtyi osallistumaan evakuointiasian eteenpäin viemiseen. Valtioneuvosto päätti 28. syyskuuta, että evakuointisuunnitelmat oli laadittava aikaisempaa laajempaa aluetta varten: vuonna 1923 määriteltyjen alueiden lisäksi evakuointisuunnitelmien piiriin tulivat nyt Pyhäjärven, Räisälän, Vuoksenrannan ja Antrean kunnat sekä Viipurin luoteisrajojen ja valtakunnan itärajan välillä olevat kunnat. Lisäksi Itä- ja Pohjois-Suomesta evakuointisuunnitelmat tuli laatia Ilomantsin, Pielisjärven, Kuhmon, Suomussalmen, Kuusamon, Sallan, Savukosken ja Petsamon kuntien osalta.⁵⁹ Näin evakuointisuunnitelmat tuli laatia kaikissa Neuvostoliiton vastaisella rajalla sijainneissa kunnissa. Ratkaisematta jäi kuitenkin yhä muun maan varautuminen rajaseutujen evakuointiin eli poissiiirrettävän väestön ja omaisuuden vastaanoton suunnittelu.⁶⁰

Evakuointisuunnitelmiin liittyen, lokakuun 12. päivänä, sisäasiainministeriö antoi tarkentavia ohjeita pakollista evakuointia ja kuljetussuunnitelmia varten niihin kuntiin, jotka kuuluivat evakuoitaviin alueisiin tai jotka mahdollisesti tulisivat niihin myöhemmin kuulumaan. Ohjeiden mukaan pakollinen evakuointi tuli jakaa kahteen osaan siten, että ensimmäisessä osassa tuli evakuoitavalta alueelta poistaa: 1) sairaalahoidon ulkopuolella olleet pysyväissairaat huoltajineen, 2) alle 16-vuotiaat lapset huoltajineen sekä 3) yli 60-vuotiaat henkilöt, mikäli nämä eivät kuuluneet valtion tai kunnan viran tai toimenhaltijoihin, eivät olleet elinkeinoelämän kannalta keskeisissä tehtävissä tai olleet armeijan, poliisin tai väestönsuojeluviranomaisten toimesta määrättyjä johonkin väestönsuojelulliseen tehtävään. Toisessa osassa tuli evakuoida yleensä kaikki alueella olevat henkilöt, lukuun ottamatta ensimmäisessä osassa evakuoitavien kolmannessa kohdassa luetelluissa tehtävissä olleita

⁵⁸ SARk, T11080/2, TSTO I / YE – OP 1. / YE, evakuointi 1930 – 1939, Viipurin läänin maaherran kirje YE:n päällikölle 30.11.1938, N:o M.66/38/I sal.

⁵⁹ SARk, T11080/2, TSTO I / YE – OP 1. / YE, evakuointi 1930 – 1939, Sisäasiainministeriön kirje puolustusministerille 28.9.1939, N:o 11139.

⁶⁰ SARk, T 2864/32, Ilmavoimatoimisto (Op.3)/Päämaja – Puolustusvoimain pääesikunta, saap. muistioita ja ehdotuksia 1940–41, Alhavan muistio, 2.

henkilöitä tai yleisen työvelvollisuuden, maanpuolustusvelvollisuuden tai muun lainsäädännön nojalla alueelle määrättyjä henkilöitä.⁶¹

Kuljetussuunnitelmiin liittyvissä ohjeissa lueteltiin puolestaan ne tarpeelliset tarvikkeet, joita siirrettävän väestön oli otettava mukaansa. Näistä ohjeista laadittiin myös kuulutusmallit, joita tuli jakaa mahdollisten evakuointien alkaessa. Evakuoinnin toimeenpanon tiedottaminen tuli ohjeiden mukaan suorittaa kunkin lääninhallituksen parhaaksi katsomalla tavalla. Ohjeissa evakuoitavan väestön tuli ottaa matkalle mukaan: 1) elintarvikkeita viiden vuorokauden tarpeisiin, 2) peite, patjapussi ja tyynypussi, 3) välttämättömimmät ruokailuvälineet, 4) henkilökohtaiset kaasusuojavälineet ja ensiaputarvikkeet, 5) sokerikortti sekä 6) täydellisellä nimellä, ammatilla, syntymäajalla ja -paikalla, osoitteella sekä lähimmän omaisen nimellä ja osoitteella kirjoitettu pahvinen lappu, joka tuli säilyttää taskussa. Alle 10-vuotiailla kyseinen lappu tuli ripustaa nuoralla kaulaan. Muita tavaroita evakuoitavat saivat ottaa ainoastaan siinä määrin, kuin he itse jaksoivat kantaa.⁶²

Talvisodan syttyessä säännöksiä siviiliväestön evakuoimisesta löytyi useammastakin laista. Sotatilasta alkujaan vuonna 1930 annetun lain (303/1930) 11 §:n mukaan valtioneuvostolla oli oikeus sota-aikana määrätä väestön evakuoimisesta erikseen määrättyä alueelta. Laki ei kuitenkaan sisältänyt mainintaa siitä, kenen vastuulla evakuointien suunnittelu ja toteutus olivat. Sitten sotatilalain muuttamisesta annetussa laissa (297/1939) ei kyseiseen säännökseen tehty muutoksia. Väestön evakuointeihin liittyen löytyi maininta myös syyskuussa 1939 kansanhuoltoministeriöstä annetusta asetuksesta. Asetuksen 1.9 §:n mukaan kansanhuoltoministeriön tehtäviin nimittäin kuului pitää huolta siitä, että henkilöt, jotka sodan aikana tai sodan uhatessa poistetaan tietyltä alueelta tai asunnoistaan, majoitetaan, muonitetaan ja järjestetään heille mahdollisimman pian työtä. Kyseinen asetus täytynee ymmärtää siten, että varsinaisen väestönsiirron oli määrä tapahtua sotatilalain säännöksen nojalla, ja vastuu siirtyi kansanhuoltoministeriölle kuljetusvaiheesta eteenpäin.⁶³

Näiden lisäksi lokakuussa 1939 annettiin väestönsuojelulaki (374/1939), jonka täytäntöönpanosta annetun asetuksen (511/1939) 7.6 §:ssä oli viittaus siihen, että myös

⁶¹ JoMA, Kuopion lääninhallitus. Siirtoväenhuoltoasiainesittelijä, saapuneet salaiset asiakirjat 1939–43, Ea1, Sisäasiainministeriön salainen kiertokirje kaikille lääninhallituksille, N:o 11688, 12.10.1939.

⁶² JoMA, Kuopion lääninhallitus. Siirtoväenhuoltoasiainesittelijä, saapuneet salaiset asiakirjat 1939–43, Ea1, Sisäasiainministeriön salainen kiertokirje kaikille lääninhallituksille, N:o 11688, 12.10.1939.

⁶³ Suomen asetuskokoelma 1930, laki sotatilasta (303/1930); Suomen asetuskokoelma 1939, laki sotatilasta annetun lain muuttamisesta (297/1939); asetus kansanhuoltoministeriöstä (290/1939).

väestönsuojeluviranomaisten tehtävä oli käsitellä väestönsiirtoa koskevia asioita. Sota-aikana perusteena väestönsuojelullisiin väestönsiirtoihin oli katsottava ennen muuta pommitukset. Väestönsuojelulain II luvun, 4 ja 6.1 §:n nojalla väestönsuojelun johto ja valvonta oli määrätty sisäasiainministeriössä toimivan väestönsuojelupäällikön vastuulle. Tähän tehtävään nimettiin syyskuussa 1938 kenraaliluutnantti Aarne Sihvo. Läänintasolla väestönsuojelun johto ja valvonta oli annettu puolestaan väestönsuojelulain II luvun, 5 §:n nojalla lääninhallitusten tehtäväksi.⁶⁴ Väestönsuojelun johto haluttiin komiteamietinnön mukaan antaa nimenomaan sisäasiainministeriölle, koska väestönsuojelu käsitti pääasiassa sellaista toimintaa, joka perustui siviilihallinnon alaisiin toimialoihin.⁶⁵ Tarvittaessa valtioneuvostolla oli kuitenkin lain 4.2 §:n mukaisesti sotatilassa sotatilalainsäädännön nojalla mahdollista alistaa koko väestönsuojelu tai osa väestönsuojeluun liittyvistä tehtävistä sotilasjohdon alaiseksi.⁶⁶

Edellä mainittujen lakien ja asetusten varaan jääneet säännökset evakuointien suunnittelusta ja toteutuksesta vastanneista viranomaisista jäivät täten osittain epäselviksi. Sotatilaan julistetun alueen väestönsiirtojen välittömän toteutuksen voidaan katsoa osoitetun puolustusvoimille. Viitteitä tästä oli luettavissa lokakuun 13. annetusta asetuksesta läänin- ja poliisihallinnosta poikkeuksellisissa oloissa (332/1939), joka perustui sotatilalain muuttamisesta annetun lain (297/1939) 13 §:ään. Tämän mukaan siviiliviranomaiset, mukaan lukien poliisiviranomaiset, olivat sota-aikana erityisiä sotilaallisia toimenpiteitä vaativilla alueilla velvollisia noudattamaan sotilasjohdon antamia määräyksiä yleisen järjestyksen ja turvallisuuden voimassa pitämiseksi tai muun maanpuolustukselle välttämättömän tarkoituksen edistämiseksi. YH:n aikana ei vielä sotatilaa eikä siten myöskään mainittua asetusta asetettu voimaan. Tästä huolimatta muun muassa IV Armeijakunnan esikunta antoi 27.10. määräyksen toimialueensa rajapitäjille alueellisen sotapoliisin perustamisesta. Muun muassa evakuointien, vartiointitehtävien ja varustustöiden vuoksi sotilasviranomaisilla oli rajaseudulla jo ennen sodan syttymistä varsin suuri tosiasiallinen, mutta lakeihin perustumaton käskyvalta. Kyseisen määräyksen mukaan sotapoliisin vahvuus tuli olla joukkueen verran miehiä (noin 15–20) kutakin kuntaa kohden.⁶⁷

⁶⁴ Suomen asetuskokoelma 1939, väestönsuojelulaki (374/1939); asetus väestönsuojelulain täytäntöönpanosta (511/1939); Ahokas 2004, 33.

⁶⁵ Väestönsuojelun järjestämistä varten asetun komitean mietintö, 137.

⁶⁶ Suomen asetuskokoelma 1939, väestönsuojelulaki.

⁶⁷ Suomen oikeusjärjestykselle ja viranomaistoiminnalle oli 1920–1930-luvuilla ominaista legalismi, jonka mukaisesti viranomaistoiminnan oli oltava tarkoin lakien sääntelemää. Yhteiskunnallisten kriisien aikana – jollaiseksi jo YH:n aika ilmeisesti Suomessa tulkittiin – on kuitenkin ollut tavallista poikkeusolojen edellyttämän

Sotapoliisijoukot muodostivat siten kokonaan uudenlaisen elimen puolustusvoimissa. Niiden johtoon puolustusministeriö yhteistyössä sisäasiainministeriön kanssa määräsi läänin- ja poliisihallinnosta poikkeuksellisissa oloissa annetun lain 7-9 §:n nojalla (kirjelmillään 17.10. ja 18.10.) kuhunkin armeijakuntaan perustettaviksi hallinnollisen toimiston. IV AKE:n 18.10. perustetun hallinnollisen toimiston päälliköksi (sitä myös sotapoliisipäälliköksi) määrättiin reservinluutnantti Toimi Tulikoura. Evakuointiin liittyvät asiat kuuluivat yleensä hänen tehtäviinsä. Vastapainoksi lääninhallitusten tuli nimetä hallinnolliseen toimistoon omat edustajansa. Edustajien tehtävänä oli normaalioloissa lääninhallitukselle kuuluneiden asioiden tilanteenmukainen käsittely ja ratkaisu sekä toimiminen yhteyshenkilönä lääninhallituksen, paikallisviranomaisten ja sotilasviranomaisten välillä. Evakuointeihin liittyen näiden kahden tahon toimivaltasuhteista sai viitteitä siitä, että paikallisten poliisivoimien ympärille perustettu alueellinen sotapoliisikomppania oli yleiseen järjestykseen ja turvallisuuteen liittyvissä asioissa armeijakunnan hallinnollisen toimiston alainen ja muissa asioissa lääninhallituksen alainen.⁶⁸

Viipurin lääninhallitus määräsi IV AK:n esikuntaan edustajakseen lääninsihteerin Eero Mannolan. Talvisodan olosuhteista johtuen yhteydet hallinnollisen toimiston ja Viipurin lääninhallituksen välillä muodostuivat aika ajoin huonoiksi. Tämä johti siihen, että lääninhallituksen edustaja joutui - oman tulkintansa mukaan - käyttämään evakuointiasioissa lääninhallitukselle kuulunutta toimivaltaa antamalla paikallisille hallintoviranomaisille määräyksiä ja ohjeita. Hän osallistui evakuoimistyöhön myös tekemällä armeijakunnan huoltopäällikölle pyyntöjä kuljetusvälineiden ja työvoiman saamiseksi.⁶⁹ Ongelmallista lääninhallituksen edustajan ja hallinnollisen toimiston päällikön välillä oli, että lääninhallituksen edustajan ja sotilasjohtoisen hallinnollisen osaston välistä tehtäväjakoa ei saatu tarkoin määriteltyä, mikä tuli sittemmin johtamaan epäselvyyksiä käskysuhteissa.

säädösvallan siirtyminen kansanedustuslaitokselta toimeenpanokoneistolle. Useat oikeustieteilijät, kuten Kaarlo Tuori, puhuvat hätätilaoikeudesta, jonka Mannereurooppalaisiin keskeisiin organisatorisiin oikeusvaikutuksiin on kuulunut siviiliviranomaisten siirtyminen sotilasviranomaisten määräysvaltaan ja sotilastuomioistuimien toimivallan ulottaminen myös siviileihin. (Teoksessa *Oikeus, valta ja demokratia*. Mänttä 1990, 157–158).

⁶⁸ Suomen asetuskokoelma 1939, Asetus läänin- ja poliisihallinnosta poikkeuksellisissa oloissa (N:o 332/1939); SARk, T 13577/5, Hall.os. – sotapol.tsto/PM, Toimintakertomuksia 1939–1940, Kertomus IV AKE:n hallinnollisen toimiston toiminnasta YH:n ja Suomen / Neuvostoliiton sodan aikana vuosina 1939–40, 2-5, 19; Luukas 1985, 24–25.

⁶⁹ SARk, T 13577/5, Hall.os. – sotapol.tsto/PM, Toimintakertomuksia 1939–1940, Viipurin lääninhallituksen edustajan kertomus edustajan toiminnasta sotatoimiyhtymän esikunnassa (liittyen IV/AKE:n kirjeeseen N:o 950/Hall./2.), 2.5.1940.

Erityisesti evakuointiasiat eivät olleet yksiselitteisesti luonteeltaan yksin siviili- tai sotilashallintoon kuuluvia.⁷⁰

Asetus läänin- ja poliisihallinnosta poikkeuksellisissa oloissa muutti evakuointien suoritushenkilöstöä siten, että kun aiemmissa evakuointisuunnitelmissa toteutuksesta olivat vastanneet lääninhallituksien alaiset nimismiehet ja poliisit, niin nyt nämä siirtyivät puolustusvoimien alaisuuteen muodostaen alueellisia sotapoliisikomppanioita. Alueellisen sotapoliisin rinnalle muodostettiin liikkuva sotapoliisi, joka muodostui sekä erillisistä sotapoliisikomppanioista että sotatoimiyhtymiin perustetuista joukkueista. Sotatoimialueen poliisivoimat organisoitiin siten sotilaallisiksi: alueellinen sotapoliisi muodosti sotatoimiyhtymien alaisia pataljoonia, komppanioita, joukkueita ja ryhmiä. Sotilaallisesta organisaatiotavasta huolimatta alueellisen sotapoliisin komppanioiden päälliköiksi ja joukkueenjohtajiksi nimettiin rauhanaikaisten poliisipiirien päälliköitä, jotka eivät useinkaan olleet käyneet sotilaskoulutusta. Silti heidän alaisinaan saattoi toimia sotilaallista tuntemusta omaavia reserviupseereita tai reserviupseereitakin. Myöskään useat alueelliseen sotapoliisiin määrätystä, sekä vakinaisen poliisikuntaan kuuluneista että täydennysmiehistä, eivät olleet saaneet sotilaskoulutusta.⁷¹

3.2 Ylimääräisen harjoituksen (YH:n) aika Suistamolla

3.2.1 Maanpuolustustyötä ja vapaaehtoista siirtolaisuutta

Suistamolla YH:n alkamista edelsi 6.10. Salmin sotilaspiiristä tulleiden liikekannallepanomääräyksen jako, jonka hoitivat paikalliset poliisit suojeluskuntalaisten avustuksella.⁷² Suistamon pitäjän alueelta sotapalvelukseen astui lokakuussa kaikkiaan 667 miestä. Lisäksi yleisen työvelvollisuuden nojalla maanpuolustusta tukevaan työhön velvoitettavia, 18–59 -vuotiaita, suistamolla oli 1338 henkeä. Heidän joukostaan perustettiin ryhmiä esimerkiksi ompelemaan vaatekerrastoja sotilaille, tekemään linnoitustöitä sekä

⁷⁰ SArk, T 13577/5, Hall.os. – sotapol.tsto/PM, Toimintakertomuksia 1939–1940, Kertomus IV AKE:n hallinnollisen toimiston toiminnasta YH:n ja Suomen / Neuvostoliiton sodan aikana vuosina 1939–40, 5.

⁷¹ SArk, T 13577/5, Hall.os. – sotapol.tsto/PM, Toimintakertomuksia 1939–1940, 13. divisioonan esikunnan lausunto ja kertomus SPol.toiminnasta, N:o 2987/I/40, 12.5.1940.

⁷² Härkönen 1984, 6.

rakentamaan puolustusvoimien tarpeeseen lentokenttää kunnan alueelle.⁷³ Vaatekerrastojen ompelussa olivat mukana myös Ilja Nykyn tyttäret Maria ja Niina, jotka eivät tosin olleet mukana työvelvollisina, vaan kyseinen ompelutyö oli osa Lotta-Svärd – järjestön toimintaa. Lottien tehtäviin kuului myös muun muassa ilmavalvontatehtäviä. Ilmavalvonta-asemia perustettiin YH:n aikana Suistamolle useampia. Leppäsyryllä ilmavalvontaa suoritettiin maanviljelijä Vilho Rinteen talon katolta käsin.⁷⁴

Yleinen ilmapiiri Suistamolla, kuten rajaseudulla yleensä, oli jännittynyt ja turvattomuuden tunnetta lisäsivät Suojärven suunnalta tulleet evakkojunat, jotka olivat täynnä naisia, lapsia ja vanhuksia. Myös maanteitse siirtyi väestöä niin Suistamolle kuin läntisempiin lähipitäjiin.⁷⁵ Varsinaisia evakuointikäskyjä ei sisäasiainministeriön taholta kuitenkaan vielä annettu, eikä vanhojen evakuointisuunnitelmien mukaisiin väestönsiirtoihin ryhdytty liikekannallepanon (YH:n) yhteydessä. Sen sijaan sisäasiainministeriö antoi ensimmäisen väestön vapaaehtoista evakuointia koskevan ohjeen Viipurin lääninhallitukselle 10.10. ja samana päivänä lääninhallitus tiedotti tästä rajakuntien nimismiehiä. Nimismiehille annettiin eräin rajoituksin oikeus jakaa rautatievapaalippuja vapaaehtoisesti siirtyville.⁷⁶ Vapaaehtoiseen väestönsiirtoon liittyneistä suunnitelmista ei saanut puhua evakuoitaville mitään, eikä välttämättä kerrottu edes sitä, minne väestön olisi mentävä. Tästä aiheutui nimismies Härkösen mukaan se ongelma, että ”suojärveläiset muuttivat Suistamolle, suistamolaiset Ruskealaan, täältä Kiteelle ja niin edelleen, aiheuttaen kukin muuttoryhmä tulopaikkakunnalla kaikenlaista sekavuutta ja huoltovaikeuksia.”⁷⁷

Näin 11.10. alkanut väestön siirtyminen lännemmäs tapahtui osin omatoimisesti, osin viranomaisten myötävaikutuksella. Tämän väestön vastaanottamiseksi sisämaahan ei kuitenkaan edelleenkään ollut laadittu kunnollisia suunnitelmia. Itse asiassa evakuointiasioista vastannut sisäasiainministeriö pyysi vasta 10.10. evakuoitavan väestön vastaanottamiseksi suunniteltujen alueiden lääninhallituksia ilmoittamaan itselleen ja Uudenmaan- sekä Viipurin

⁷³ MMA, TLA, Työvoimalautakunta III, 36, Ca1, työvelvollisuuslautakunnan pöytäkirja 21.–23.10.1939, 1 §; työvelvollisuuslautakunnan pöytäkirja 5.11.1939, 2 §. Työkyvyttömiksi katsottavia oli kunnassa kaikkiaan 89 henkilöä.

⁷⁴ Niina Asunmaan suullinen tiedonanto 8.10.2005.

⁷⁵ Härkönen 1984, 6.

⁷⁶ JoMA, Kuopion lääninhallitus. Siirtoväenhuoltoasiainesittelijä, saapuneet salaiset asiakirjat 1939–43, Ea1, Sisäasiainministeriön salainen kiertokirje kaikille lääninhallituksille, N:o 11902, 16.10.1939; Luukas 1985, 29, 31–32, 36.

⁷⁷ MMA, Viipurin lääninhallituksen salaiset asiakirjat, 1936, 1939, Fcc:2, Viipurin lääninhallituksen kirje 3.11.1939, N:o 75 sal. sekä nimismiesten vastaukset.

läninhallituksille, mille asemille ja kuinka paljon siirtoväkeä voitaisiin rautateitse kuljettaa. Uudenmaan- ja Viipurin läninhallitusten taas tuli ilmoittaa, koska ja kuinka paljon väkeä mahdollisesti tultaisiin evakuoimaan. Samoin vasta tässä vaiheessa tehtiin päätös kansanhuoltoviranomaisten oikeudesta ottaa rakennuksia ja huoneistoja evakuoitavan väestön majoitustiloiksi. Tarpeen vaatiessa tähän voitiin käyttää myös pakkokeinoja.⁷⁸ Suunnitelmien mukaan Laatokan Karjalan väestön sijoituspaikat olivat Kuopion länin alueella. Kaikkiaan noin 5000 henkilöä lähti tässä vaiheessa Laatokan Karjalan rajaseuduilta, joista noin 4000 henkilöä oli Salmin ja Suojärven kuntalaisia. Suistamolta siirtyneiden määrästä ei ole tarkkaa tietoa, mutta Viipurin länin alueella tiedetään olleen siirtoväkenä lokakuun puolivälissä noin 100 suistamolaista.⁷⁹

Loka-marraskuun aikana sisäasiainministeriön johdolla läninhallitukset ja kansanhuoltoviranomaiset jatkoivat Viipurin länistä mahdollisesti evakuoitavan väestön sijoittamissuunnitelmien laadintaa. Näille, kuten aikaisemmille evakuointisuunnitelmille, oli yhteistä niiden tietynlainen epärealistisuus. Tarkoituksena oli siirtää rajaseudun väestöä vain vähän matkaa länemmäs ja jättää heidät sitten sinne. Erityisesti tämä korostui Kannaksen väestön evakuointisuunnitelmissa, mutta myös Laatokan Karjalan väestöä ei pääasiassa suunniteltu siirrettäväksi Kuopion länin itäisiä osia kauemmaksi. Suistamolaisten pääsijoituskunnaksi suunniteltiin Rääkkylää, jonne oli määrä sijoittaa 5810 kuntalaista. Näistä 2000 henkilöä oli määrä siirtää vapaaehtoisen evakuoinnin yhteydessä ja loput 3810 henkeä pakollisen evakuoinnin yhteydessä. Kuljetusten tuli tapahtua Hammaslahden aseman kautta. Kaikkiaan Laatokan Karjalasta suunniteltiin siirrettävän 44 247 henkeä.⁸⁰

Ensimmäinen Laatokan Karjalaa koskenut pakollinen evakuointikäsky annettiin valtioneuvoston taholta 25.10. Se ei koskenut kuitenkaan Suistamon kuntaa, vaan lähinnä eräitä Salmin ja Suojärven itäisimpiä kyliä. Tämän rauhanaikaisen evakuoinnin suorittivat läninhallituksen alaiset poliisiviranomaiset kansanhuoltoviranomaisten avustuksella. Viipurin läninhallitus ja sotilasviranomaiset pitivät kuitenkin tähänastisia evakuointeja riittämättöminä ja vaativat evakuoitavien alueiden laajentamista. Sisäasiainministeriö puolestaan kielsi seuraavana päivänä läninhallituksia ja niiden alaisia viranomaisia

⁷⁸ JoMA, Kuopion läninhallitus. Siirtoväenhuoltoasiainesittelijä, saapuneet salaiset asiakirjat 1939–43, Ea1, Sisäasiainministeriön salainen kiertokirje kaikille läninhallituksille, N:o 11661, 10.10.1939.

⁷⁹ Luukas 1985, 29, 31–32, 36.

⁸⁰ JoMA, Kuopion läninhallitus. Siirtoväenhuoltoasiainesittelijä, saapuneet salaiset asiakirjat 1939–43, Ea1, Viipurin läninhallituksen salainen kirje Kuopion länin Herra poliisitarkastajalle, N:o A.3734, 9.10.1939; Luukas 1985, 19.

ryhtymästä väestönsiirtoihin ilman valtioneuvoston määräystä. Sen näkemyksen mukaan tarvetta laajamittaisille evakuoinneille ei ollut ennen kuin oltiin varmoja kriisin ratkaisemattomuudesta. Väestöä ei sinänsä kielletty lähtemästä, mutta ilman valtioneuvoston antamaa määräystä ei myöskään järjestetty valtion taholta siirtokuljetusta eikä huoltoa vapaaehtoisesti siirtyneille.⁸¹ Kyse oli siis sekä sisäasiainministeriön uskosta rauhan säilymiseen että rahasta.

3.2.2 Reserviläisten saapuminen ja sotapoliisikomppanian perustaminen

Raja-Karjalan puolustuksesta vastanneen IV Armeijakunnan (AK)⁸² joukkojen siirtäminen alueelle alkoi lokakuun 10. päivänä. Alkaneen YH:n aikana rajaseutujen rauhallinen ilme muuttui ja syrjäisimmätkin seudut alkoivat kansoittua palvelukseen kutsutuista reserviläisistä. Raja-Karjalan tieverkostoa rasittivat ennen näkemättömällä tavalla kohti itärajaa matkaavat kilometrien pituiset armeijan joukko-osastot sekä hevos- ja autokolonnat. Suistamokin sai osansa maanpuolustajien sijoittamisesta: pienimmätkin pitäjän torpat täyttyivät miehistä ja jopa saunat otettiin majoituskäyttöön. Suurimpiin taloihin majoitettiin esikuntia ja Suistamon seminaarin talo muuntautui 13. divisioonan esikunnaksi. IV Armeijakunnan esikunta (AKE) sijoittui 29.11. Leppäsyrrälle johtaen sieltä käsin koko Armeijakunnan toimintaa.⁸³ Pian sodan syttymisen jälkeen myös 13. divisioonan sotapoliisitoimisto sijoittui Leppäsyrrälle.⁸⁴

Sodan uhka konkretisoitui kyläläisille myös iltaisin annetuissa ulkonaliikkumiskielloissa ja suojeluskuntalaisten pitämien sotilasvartioiden ilmestymisessä useisiin paikkoihin, kuten maantiesilloille. Kyläläisille jaettiin myös elintarvikekortit tilanteen huonontumisen varalle. Sotilaiden viihdyttämiseksi pystytettiin sotilaskoteja ja Lotta-kahviloita sekä pidettiin isänmaallisia juhlatilaisuuksia. Sotilaiden läsnäolo lisäsi osaltaan myös paikallisen väestön turvallisuuden tunnetta, ja vapaaehtoisesti poissiirtynyttä väestöäkin alkoi lääninhallituksen ja

⁸¹ SArk, T 2864/32, Ilmavoimatoimisto (Op.3)/Päämaja – Puolustusvoimain pääesikunta, saap. muistioita ja ehdotuksia 1940–41, Alhavan muistio, 3, 5; Luukas 1985, 32–33, 37–38.

⁸² SArk, T 13577/5, Hall.os. – sotapol.tsto/PM, Toimintakertomuksia 1939–1940, Kertomus IV AKE:n hallinnollisen toimiston toiminnasta YH:n ja Suomen / Neuvostoliiton sodan aikana vuosina 1939–40, 2. IV AK:n alueeseen YH:n ja talvisodan alkuajana kuuluivat Viipurin läänistä Harlun, Impilahden, Korpiselän, Ruskealan, Salmin, Soanlahden, Suistamon ja Suojärven kunnat sekä Kuopion läänistä Enon, Ilomantsin, Pälkjärven, Tuupovaaran ja Värtsilän kunnat.

⁸³ Härkönen 1984, 7; Pirinen 1995, 151.

⁸⁴ SArk, T 13577/5, Hall.os. – sotapol.tsto/PM, Toimintakertomuksia 1939–1940, 13. divisioonan esikunnan lausunto ja kertomus SPol.toiminnasta, N:o 2987/I/40, 12.5.1940.

sotilasviranomaisten vastustuksesta huolimatta palaila kotiseuduilleen.⁸⁵ Sotilaiden läsnäoloa ei voinut olla havaitsematta myöskään Leppäsyrrjällä:

*”Kylän väestön suhtautumisessa sotilaita kohtaan ilmeni kyllä myötätuntoa. Kaikki talot olivat majoitettuina ja myös riihet olivat täynnä sotilaita. Lisäksi Vaaherjoen takana oli isot teltat, joissa sotilaita oli majoittuneina. Meidän kotiin oli majoittuneena kuormastokolonnien esikunta ja tavallisia sotilaitakin oli niin paljon kuin vain taloon mahtui. Yläkertaamme majoittui upseereita ja aliupseereita.”*⁸⁶

Puolustusvoimien omien havaintojen mukaan reserviläisiä ei kuitenkaan aina otettu vastaan kodin turvaajina, vaan heidän läsnäolonsa aiheutti myös eripuraa paikallisen väestön keskuudessa. IV AK:n esikunnan valistusupseerin puolustusministeriölle lokakuun lopussa antaman propagandatilanneilmoituksen mukaan AK:n alueella ollut siviiliväestö oli ottanut reserviläiset pääsääntöisesti erinomaisesti vastaan, mutta poikkeuksena mainittiin Leppäsyrrjän ja Suursaran kylien alueet, joilla vastaanotto oli ollut suorastaan kylmää. Tämän alueen väestön mielialoja aiottiin hänen mukaansa seurata jatkossa. Valistusupseeri ei tässä yhteydessä kuitenkaan maininnut syytä väestön viileään suhtautumiseen reserviläisiä kohtaan.⁸⁷

Samansuuntaisia havaintoja teki myös nimismies Härkönen, joka mainitsi Leppäsyrrjällä ilmenneistä järjestyksen pitoon liittyneistä ongelmista. Myöskään Härkönen ei maininnut suoraan, millaisia rikkomuksia kylän alueella tapahtui tai ketkä näitä aiheuttivat. Osaltaan rauhattomuutta pitäjässä aiheuttivat hänen mukaansa paikalliset kommunistit, jotka pyrkivät väenkokouspaikoilla lietsomaan epävarmuutta väestön mielialoihin. Se, ketkä kaikki Härkönen laski kuuluviksi kommunisteiksi, jäi kuitenkin epäselväksi: tarkoittiko hän näillä pelkästään tiukasti aatteeseen vetoavia, vai laskiko hän kommunisteiksi väljästi tulkiten kaikki häiriköt. Varsinkin näitä laajan tulkinnan ”kommunistihenkisiä” lienee Leppäsyrrjällä asuneen poikkeuksellisen suuren sekatyömiestväestön joukossa olleen useampia. Eräälle tällaiselle Härkönen mainitsee järjestäneensä reserviläisten avustuksella *”perinpohjaisen selkäsaunan suunsoiton lopettamiseksi.”* Hänen mukaansa tilanne rauhoittuikin tämän jälkeen.⁸⁸ Selkäsaunan järjestäminen luonnollisesti ylitti nimismiehelle kuuluneet

⁸⁵ Härkönen 1984, 7; Pirinen 1995, 151.

⁸⁶ Niina Asunmaan suullinen tiedonanto 8.10.2005.

⁸⁷ SArk, P3132/30, Prop1/PM, Saapuneita salaisia kirjelmiä, propagandatilanneilmoituksia, 1939, IV AKE/val.ups. N: o 69, propagandatilanne 29.10.1939.

⁸⁸ Härkönen 1984, 11.

toimivaltuudet, joskin ainakin vuoden 1931 evakuointisuunnitelmissa poliisivoimia vaadittiin vaientamaan epäilyttävien huhujen levittäjät tarpeen vaatiessa jopa väkivalloin.⁸⁹

Valtion turvallisuuden kannalta epäilyttäväksi katsottavien henkilöiden valvonta ja heidän toimintansa tyrehtyttäminen kuului Etsivän Keskuspoliisin tehtäviin. Laatokan Karjalan alueella tämä tehtävä kuului tarkemmin Ek-Valpo:n Sortavalan alaosastolle. Etsivän Keskuspoliisin apuna epäilyttävien henkilöiden kiinniottamisessa ja kuulustelemisessa toimivat niin alueellisen- kuin divisioonien- ja liikkuvan sotapoliisin joukkueiden miehistö. Ennen talvisodan syttymistä, tammi-marraskuussa 1939, näiden tahojen osalta kuulusteltiin 13 henkilöä, jotka oleskelivat Suistamolla tai olivat muualla rajaseudulla liikkuneita Suistamon kuntalaista. Pidätysmääräys annettiin lopulta neljälle henkilölle. Näistä kaksi oli merkitty Suistamon kuntalaisiksi. Pidätettyjen syytteet koskivat lähinnä vakoilua ja valtion vastaisia toimia. Suistamon osalta pidätettyjen määrä jäi näin lopulta pieneksi, sillä kyseisenä aikana Sortavalan Ek-Valpon alaosaston alueella pidätettiin kaikkiaan 122 henkilöä. Erityisesti rajan pinnassa sijainnut Suojärvi oli Etsivän Keskuspoliisin kiinnostuksen kohteena, sillä kaikista pidätyksistä lähes 60 % tapahtui Suojärvellä.⁹⁰

Puolustusvoimilla on luonnollisesti ollut omat motiivinsa edellä mainitun kaltaisten mielialamittausten tekemiseen. Tällainen oli ensinnäkin pyrkimys parantaa armeijan omaa majoitustilannetta siirrättämällä epäilyttäväksi leimattu paikallinen väestö pois asuinsijoiltaan. ”Epäluotettavan” – leiman taustalla voidaan nähdä pitkälti uskonnolliset ja kulttuurilliset syyt. Vielä 1930-luvullakin useat luterilaiset tahot suhtautuivat epäluuloisesti rajan pinnassa asuneisiin ortodokseihin. Ortodoksit, ”ryssänkirkkolaiset”, leimattiin näiden tahojen keskuudessa usein epäluotettavaksi väestönosaksi, jonka epäiltiin pitävän tiivistä yhteyttä venäläisiin.⁹¹ Toiseksi, osasyynä havaittuun nihkeään suhtautumiseen voitaneen pitää paikalliselle väestölle sotilaiden majoituksesta aiheutuneita raskautuksia. Tilanahtauden ohella myös eräiden sotilaiden syyllistyminen majoitusaikana pienehköihin varkauksiin varmasti vihastutti paikallista väestöä.⁹² Vastaväitteenä voidaan tietenkin kysyä, miksi sitten muissa kylissä vastaanoton ei mainittu olleen samoista syistä yhtä viileää. Joka tapauksessa on syytä

⁸⁹ MMA, VLA, Viipurin lääninhallitus, salaisia evakuoimista ja liikekannallepanoa koskevia asiakirjoja 1930-, Viipurin läänin lääninhallituksen liikekannallepanokalenteri sodan varalta.

⁹⁰ KA, ek-Valpo I, Sortavalan alaosasto, Sortavalan osaston kuulustelupöytäkirja 12.6.1937–12.2.1940, A12, kuulustelupöytäkirjat vuodelta 1939; Sortavalan osaston pidätettyjen kirja 1.10.1933–21.5.1940, A13, vuonna 1939 pidätetyt.

⁹¹ Aamun Koitto 25.10.1996, 27.

⁹² Blinnikka 2004, 15. Blinnikan mukaan sotilaiden käteen tarttui muun muassa vilttejä ja erilaisia astioita.

muistaa, että sodan syttymiseen ei YH:n pitkittyessä enää kaikkien siviilien parissa täysin uskottu:

*”Vain parisen viikkoa ennen talvisodan syttymistä metsäyhtiön miehet olivat koettaneet tehdä metsäkauppoja isäni Santerin kanssa. Isä ei kuitenkaan ollut tuolloin suostunut puita myymään, vaan hän odotteli ilmeisesti puunhinnan nousevan tulevaisuudessa.”*⁹³

Myöhemmin tehdyissä mielialakatsauksissa puolestaan kiinnitettiin huomiota armeijakunnan alueella olleen väestön nihkeään suhtautumiseen koskien YH:n aikaisia evakuointeja. Pakkoevakuointien alettua eräissä Salmin ja Suojärven kylissä oli Raja-Karjalan väestön keskuuteen levinnyt valistusupseerin näkemyksen mukaan *”sellainen käsitys, että väestönsiirto oli jotakin sellaista pakkohäätöä, jota ei ollut valmisteltu eikä järjestetty.”* Eräiden kylien osalta aikaa väestön evakuointeihin olikin varattu vain muutama tunti ja evakuoinnit oli suoritettu lisäksi yöaikaan. Lisäksi epävarmuuden tunnetta lisäsi osaltaan suorittamatta jätetty karjanhuolto. Valtion viralliselle linjalle, koskien Moskovan alueneuvotteluja, oltiin väestön keskuudessa mielialakatsauksen mukaan edelleen myöntämielisiä.⁹⁴

Jos sodan uhkaa ei välttämättä vielä siviilien silmissä nähty todellisena, ei myöskään valtiovallan taholla sodan syttymiseen täysin uskottu edes Moskovan neuvottelujen keskeydyttyä 13.11.: vaikka sopimukseen ei ollut päästy, ei toisaalta sodanjulistustakaan ollut annettu. Itärajan väestön evakuointien pelättiin lähinnä provosoivan itänaapuria. Suomen poliittisessa johdossa eli yhä luottamus venäläisten rauhanrakkauteen.⁹⁵ Tähän suuntaan viittasi myös se, että marraskuun loppupuolella osa pakkoevakuoidusta väestöstä sai luvan palata takaisin ja myös alueen koulut aloittivat opetustoimintansa.⁹⁶ Armeijan johdossa ei kuitenkaan ollut yhtä luottavainen asenne. Ylipäällikkö Mannerheim ei uskonut neuvostoliittolaisten tyytyvän ratkaisemattomaan tilanteeseen. Itse asiassa Mannerheim oli jo Moskovan neuvottelujen alussa vaatinut suostumista aluevaihdoiksi, koska hänen mukaansa armeija ei ollut valmis ottamaan vastaan puna-armeijan mahdollista hyökkäystä.⁹⁷ Rajaseudulle YH:n aikana saavuttuaan eräät armeijan korkeat tahot halusivat kuitenkin

⁹³ Helvi Laitalan suullinen tiedonanto 10.10.2005.

⁹⁴ SArk, P3132/30, Prop1/PM, Saapuneita salaisia kirjelmiä, propagandatilanneilmoituksia, 1939, siviiliväestön mielialakatsaus AK:n alueelle N:o 2, 9.11.1939.

⁹⁵ Tanner 1979, 120–121.

⁹⁶ SArk, T 13577/12, Hall.os. – sotapol.tsto/PvPE (Hall2), Salaista ja yleistä kirjeistöä 1939–1940, Sisäasiainministeriön kirje Uudenmaan, Viipurin, Mikkelin ja Kuopion lääninhallituksille 21.11.1939.

⁹⁷ Tanner 1979, 77.

rauhoitella paikallisen väestön mieliä antamalla ymmärtää, ettei sotaa ehkä tulisikaan, kuten eräs muuantolainen muistelee:

*”Sotaherrat, heidän joukossaan muun muassa kenraali Oesch, kävivät meillä saunassa ja usein istuivat iltaa tuvassamme... En tiedä, uskottelivatko he meille, vai uskoivatko itsekin, ettei ryssä hyökkäisi, vaan että toiminta rajalla olisi pelkkää pelottelua.”*⁹⁸

Erityisesti rajan pinnassa sijainneiden, mutta myös taaempien Raja-Karjalan kuntien poikkeuksellisesta asemasta johtuen poliisien tehtävämäärä kasvoi lokakuun aikana. Järjestyksen ylläpitoa oli tehostettava ja muun muassa lokakuun 23. päivänä annettujen matkustus- ja oleskelurajoitusten myötä viranomaisten valvontatehtävät lisääntyivät.⁹⁹ Lisävahvistuksia poliisivoimat saivat lokakuun lopussa, kun alueelliset sotapoliisit perustettiin IV AK:n alueelle. Suistamo muodosti yhdessä Soanlahden kunnan kanssa 2. Alueellisen Sotapoliisikomppanian (A.SPol.K.), jonka päälliköksi käskettiin Suistamon nimismies, varatuomari Härkönen. Suistamon komppanian runko muodostui vakinaisesta poliisikunnasta, jonka lisäksi oli sisäasiainministeriön 18.10. antaman päätöksen mukaisesti mukaan otettu sopiviksi katsottuja siviilihenkilöitä eri puolilta pitäjää. Joulukuun 11. päivä IV AK:n alueen alueellisen sotapoliisin ryhmityksessä tehtiin muutoksia. Käytännössä muutokset johtuivat puna-armeijan miehittämien alueiden komppanioiden yhdistämisestä jäljellä olleisiin. Suistamon komppaniaan ei tämän vuoksi tullut oleellisia muutoksia. Päämajasta annettujen ohjeiden mukaisesti myös komppanioiden numerointia muutettiin siten, että 2. A.SPol.K:sta tuli 62. A.SPol.K.¹⁰⁰ Komppanian miehitys on esitetty liitteessä N:o 2. Komppanian määrävahvuus oli 32 miestä (2 ups. + 3 au. + 27 m.)¹⁰¹, josta YH:n aikana saatiin lisävahvistuksena täydennysmiehiä kaikkiaan 21 miestä.¹⁰²

Sotatoimiyhtymien yhteyteen perustetuista liikkuvista sotapoliisijoukkueista Suistamon kunnan alueella toimivat 12. ja 13. divisioonan sotapoliisijoukkueet. Divisioonien sotapoliisin määrävahvuus oli 21 miestä (1 ups + 8 au + 12 m). Myös liikkuva sotapoliisi organisoitiin alueellisen sotapoliisin tavoin. Sen miehistön runko ei vastaavasti koostunut vakinaisesta poliisikunnasta, vaan yleensä sotapalvelukseen kelpaamattomasta, ylimääräisestä reservistä

⁹⁸ Honkalo 1995, 165.

⁹⁹ Suomen asetuskokoelma 1939, Sisäasiainministeriön päätös niistä alueista, joille matkustaminen ja siellä oleskeleminen on väliaikaisesti kielletty tai rajoitettu (N:o 353/1939).

¹⁰⁰ SArk, T 13577/5, Hall.os. – sotapol.tsto/PM, Toimintakertomuksia 1939–1940, Kertomus IV AKE:n hallinnollisen toimiston toiminnasta YH:n ja Suomen / Neuvostoliiton sodan aikana vuosina 1939–40, 6; Härkönen 1984, 9; Luukas 1985, 26–27.

¹⁰¹ Käytetyt lyhenteet tarkoittavat seuraavaa: ups = upseeristoon kuuluvia, au = alipäällystään kuuluvia, m = miehistöön kuuluvia. SPol.joukkueiden miehityksessä oli varsin runsaasti alipäällystää miehistön lukumäärään nähden.

¹⁰² SArk, T 2061/1, Hall.tsto/IV AKE, Salaista ja yleistä kirjeistöä 1939–1940, IV AKE:n kirje 27.11.1939.

tai vapaaehtoisista II ja III luokan nostomiehistä. Liikkuvan sotapoliisin pääasialliset tehtävät koostuivat IV AK:n alueella sotavankien vartiointi- ja kuljetustehtävistä sekä liikennepartioista. Heikko pohjasivistys ja tottumattomuus poliisitehtäviin rajoittivat liikkuvan sotapoliisin miehistön käyttöä itsenäisiin tehtäviin. Ylipäätään ne toimivat pääasiassa joukko-osastoissa. Väestön evakuointiasiat sekä muut siviiliväestöön kohdistuneet asiat, kuten rikosasioiden tutkinta, jäivät sen sijaan sodan alkuvaihetta lukuun ottamatta alueelliselle sotapoliisille. Se oli tähän tehtävään myös soveltuvampi, sillä sen miehistö oli koottu paikallisväestä ja tunsi siten hyvin evakuointialueen.¹⁰³

Myös alueellisten sotapoliisikomppanioiden täydennysmiehiin liittyi yleisesti se ongelma, että he olivat usein niin sanottuja II luokan nostomiehiä, joilta puuttui paitsi sotapoliisi- myös varsinainen sotilaskoulutus. Osalla miehistön jäsenistä oli jopa rikosrekisteri.¹⁰⁴ Puolustusvoimissa koko sotapoliisijärjestelmä katsottiin näin ollen toissijaiseksi armeijan muihin yksiköihin nähden.

Komppaniassa Härkösen lähipiirin ”luottomiehiin” kuuluivat erityisesti suojeluskuntavääpeli Akseli Kuusisto ja ylikonstaapeli Juho Eloranta, molemmat kotoisin kirkonkylältä, sekä entinen suojeluskuntalainen, maanviljelijä Vilho Rinne Leppäsyrylältä. Suistamon joukkue jakautui kuuteen kylittäin muodostettuun ryhmään, joissa kussakin oli 2-4 miestä. Nämä ryhmät olivat: Alatun-, Jalovaaran-Koiton-, Kirkonkylän-, Leppäsyrylän-, Loimolan- ja Uuksujärven ryhmät. Leppäsyrylän ryhmän muodostivat alkujaan Rinne sekä nostomiehet Viljo Muhonen ja O. Vuori. Kaksi viimeksi mainittua osoittautuivat kuitenkin komppanian päällikön mukaan pian tehtävään epäsoviviksi ja näin Leppäsyrylän alue jäi käytännössä Rinteen hoidettavaksi.¹⁰⁵

¹⁰³ SArk, T 13577/5, Hall.os. – sotapol.tsto/PM, Toimintakertomuksia 1939–1940, 13. divisioonan esikunnan lausunto ja kertomus SPol.toiminnasta, N:o 2987/I/40, 12.5.1940.

¹⁰⁴ SArk, T 13577/5, Hall.os. – sotapol.tsto/PM, Toimintakertomuksia 1939–1940, Kertomus IV AKE:n hallinnollisen toimiston toiminnasta YH:n ja Suomen / Neuvostoliiton sodan aikana vuosina 1939–40, 20; 13. Divisioonan esikunnan lausunto ja kertomus SPol.toiminnasta, N:o 2982/I/40, 12.5.1940.

¹⁰⁵ Härkönen 1984, 10–11.

3.3 Talvisodan evakuointien eteneminen Suistamalla

3.3.1 Evakuoinnit sodan syttymisestä joulukuun puoliväliin saakka

Talvisota syttyi 30.11. puna-armeijan massiivisella hyökkäyksellä pitkin koko valtakunnan itäistä rajaa. Vaikka sodan syttymiseen oli noin kolmen viikon pituisen YH:n aikana varauduttu, tuli venäläisten hyökkäys silti varsinkin maan poliittiselle johdolle yllätyksenä. Myös venäläisten joukkojen suuri määrä Laatokan pohjoispuoleisella raja-alueella yllätti suomalaiset. IV Armeijakunnan lohkona puna-armeija saavutti sodan ensimmäisinä päivinä yliotteen aiheuttaen rajalle ryhmitetyille suojajoukoille jopa suoranaista pakokauhua. Suojärvestä suomalaisjoukot luopuivat jo 2. joulukuuta, mikä avasi puna-armeijalle etenemismahdollisuuden Loimolan ja pohjoisempana Tolvajärven suuntiin. Tämän uhan ehkäisemiseksi suomalaiset yrittivät valloittaa Suojärven takaisin, mutta heikosti suunniteltu hyökkäys epäonnistui ja johti lopulta henkilövaihdoksiin IV AK:n johdossa. AK:n komentaja, kenraalimajuri Juho Heiskanen sai väistyä ja tilalle nimitettiin kenraalimajuri W. Hägglund.¹⁰⁶

Välittömästi sodan syttyä sisäasiainministeriö antoi Viipurin lääninhallitukselle käskyn Karjalankannaksen ja eräiden valtakunnan itärajalla sijainneiden kuntien, mukaan lukien Suistamon, evakuoimiseksi. Evakuoinnin tarkempi toteutus ja siirtoaikataulun määrittäminen jäivät Viipurin lääninhallituksen tehtäväksi. Käskyn mukaan pakkosiirtyminen koski kaikkia henkilöitä lukuun ottamatta virkamiehiä ja maanpuolustustehtävissä olleita henkilöitä, ja sotilasviranomaisten tuli auttaa lääninhallitusta evakuoinneissa.¹⁰⁷ Tämä valtioneuvoston varsin ylimalkainen käsky syrjäytyi osittain, kun Viipurin lääni määrättiin lähes kokonaan sotatoimialueeksi 2.12. annetulla valtioneuvoston päätöksellä sotatoimialueen määrittämisestä (N:o 445/1939). Tämä johti käytännössä sotilasviranomaisten määräysvallan kasvuun ja näin evakuointien johdon siirtymiseen IV AK:lle.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Vuorenmaa 1989, 141–142. Suojärven menettämisen jälkeen ylipäällikkö Mannerheim erotti IV AK:sta Tolvajärven-Ilomantsin alueen ja määräsi eversti Paavo Talvelan sen komentajaksi. Ryhmä Talvelan tehtäväksi tuli erityisesti Suojärven takaisin valtaaminen.

¹⁰⁷ SArk, T 13577/12, Hall.os. – sotapol.tsto/PvPE (Hall2), Salaista ja yleistä kirjeistöä 1939–1940, Sisäasiainministeriön käsky Viipurin lääninhallitukselle 30.11.1939, N:o 13903.

¹⁰⁸ Luukas 1985, 45.

Evakuoinnit pyrittiin toteuttamaan vyöhykkeittäin annetuilla armeijakunnan määräyksillä, mutta todellisuudessa sodan alkuvaiheessa puna-armeijan joukkojen nopea eteneminen johti rajaseudun väestön paanomaiseen lähtöön kotiseuduiltaan. Varsinkin Suojärvellä rajakylien asukkaat joutuivat lähtemään evakkomatkalleen vihollisluotien säestyksellä ja näin suunnitelmien mukaisiin väestönsiirtoihin ei ollut aikaa. Evakuointikäskyjen tosiasiallinen merkitys lisääntyi vasta, kun rintamalinjat vakiintuivat joulukuun 10. päivän tienoilla Kollaalla, Tolvajärvellä ja Kitelän-Syskyjärven seuduilla.¹⁰⁹

Ensimmäinen Suistamon pitäjää varsinaisesti koskenut evakuointikäsky annettiin suullisesti 3.12. Hieman tätä ennen lääninhallitus oli edustajansa välityksellä määrännyt 2. alueellisen sotapoliisikomppanian päällikön, nimismies Härkösen toimimaan erikoissyöttäjänä piirinsä ulkopuolella pidetyillä välikäräjillä. AK:n hallinnollisen toimiston päällikkö oli kuitenkin jo aiemmin kieltänyt Härköstä poistumasta alueeltaan. Koska Härkönen katsoi mahdolliset evakuointitoimet tärkeämmiksi, hän jätti noudattamatta lääninhallitukselta saamansa määräyksen. Näin Härkönen oli evakuointien alkaessa komppaniansa käytettävissä.¹¹⁰ Itse asiassa 3.12. annettua evakuointikäskyä edelsi nimismies Härkösen ja 12. divisioonan sotapoliisipäällikkö, luutnantti U. Miesmaan neuvottelu tilanteen johdosta. Härkösen mukaan suomalaisjoukkojen perääntymisvauhti alueella ei ollut tuolloin tarkoin AKE:n tiedossa ja lisäksi ongelmia aiheutti se, että väestön evakuoimisesta ei AKE:lla ollut aiempaa kokemusta.¹¹¹

Suistamon pitäjän evakuoiminen aloitettiin pakon sanelemana kunnan itäisimmästä osasta, Loimolan-Uuksujärven alueilta. Tunnelma alueella oli pelokas ja jännittynyt Suojärven jouduttua vihollisen kynsiin ja vihollispartioiden liikkuesssa alueella. Ennen evakuoijien saapumista osa näiden alueiden asukkaista oli jo paennut lännempänä oleviin kyliin tai lähtenyt omin avuin hevosineen kohti länttä. Loimolassa evakuointeja hoitivat ASPol.K:sta konstaapeli Toivo Kaasinen, sotapoliisi Arvid Häärä ja komisario Jäntti sekä suojeluskuntalainen Leo Eloranta kuorma-autollaan. Nimismies Härkönen järjesteli samaan aikaan asukkaille junakuljetuksia ja valvoi Roikonkosken kylän evakuointia. Uuksujärveläisille sanan saattajaksi lähetettiin talonpoika Armas Markoff, ja Maisulan

¹⁰⁹ Luukas 1985, 46–47, 63.

¹¹⁰ SArk, T 13577/5, Hall.os. – sotapol.tsto/PM, Toimintakertomuksia 1939–1940, 62. Spol.komppanian päällikön kertomus sota-ajan hallinnosta ja sotapoliisiin järjestelystä, N:o 271, 6.5.1940.

¹¹¹ Härkönen 1984, 16.

väestönsiirtoa johti entinen konstaapeli Vilho Vessonen, apunaan miehitetyltä Suojärveltä saapuneet konstaapelit Tauno Tikkanen ja Juha Rantalainen.¹¹²

Loimolan-Uuksujärven seudun evakuointeihin osallistui myös 11 miestä 13. divisioonan SPol.joukkueesta. Joukkueen antama apu olisi voinut olla merkittävämpikin, mikäli sillä olisi ollut käytössään oma kuorma-auto. Joukkueen liikkuminen tapahtui laajasta toimialueesta huolimatta sodan loppuaikojä lukuun ottamatta pääasiassa suksien avulla, ja erilaisia kuljetustehtäviä varten sillä oli käytössään ainoastaan kolme hevosta. Aseistuksen suhteen divisioonan sotapoliisi oli alueellista sotapoliisia paremmassa asemassa, sillä jokaiselle miehelle oli jaettu aseet, pääasiassa kiväärit.¹¹³ Vihollispartioiden aiheuttamasta vaarasta huolimatta alueellisen sotapoliisijoukkueen aseistuksena oli lähinnä omia käsiaseita, sillä AK:n taholta miehille ei annettu kivääreitä.¹¹⁴

Näiden kylien osalta evakuointi alkoi maanantaina 4.12. Väestön ja karjan lisäksi etenkin Loimolan ja osin myös Maisulan osalta saatiin kerätyksi useilla kuorma-autoilla viljaa ja muuta tavaraa mukaan, kun taas uuksujärveläisten lähtö tapahtui niin nopeassa tahdissa, - ja osin myös paniikin vallassa - että heidän oli jätettävä karjansa paikoilleen. Viljojen ja karjan kerääminen tapahtui sittemmin Härkösen johtaman jälkievakuointiryhmän avulla 5.-6. päivän välisenä aikana. Tähän ryhmään valittiin lisävahvistukseksi evakkojen joukosta kymmenkunta miestä hevosineen. Kaiken kaikkiaan väestön evakuointi sujui Härkösen mukaan kiireestä, vähäisestä kuljetuskapasiteetista ja kinosten peittämistä teistä huolimatta olosuhteisiin nähden varsin hyvin, sillä venäläisten lentotoimintaa ei alueella ollut juuri lainkaan, ja junayhteydet olivat tilanteen huomioon ottaen hyvin järjestetty.¹¹⁵ Evakkojen matka alkoi Roikonkosken aseman kautta.¹¹⁶

Näin siis vanhojen evakuointisuunnitelmien mukaisia jalkamarssievakuointeja ei ryhdytty alkuvaiheessakaan toteuttamaan, vaan kuljetuksissa käytettiin hyväksi rautateitä. Rautateiden laajahko hyväksikäyttö oli mahdollista ennen muuta sen vuoksi, että liikekannallepano oli tuolloin jo pääosin saatu suoritettua. Myös siirrettävien väliaikaisten keskitysalueiden

¹¹² Härkönen 1984, 15–17, 19; Mononen 1995, 159–160; Niiranen 1995, 230–231.

¹¹³ SArk, T 13577/5, Hall.os. – sotapol.tsto/PM, Toimintakertomuksia 1939–1940, kertomus 13. divisioonan sotapoliisin toiminnasta sekä sen liite N:o 2, N:o 2987/I/40, 12.5.1940; 12. divisioonan sotapoliisipäällikön lausunto sotapoliisitoiminnasta, N:o 1299/I/18, 10.5.1940.

¹¹⁴ SArk, T 13577/5, Hall.os. – sotapol.tsto/PM, Toimintakertomuksia 1939–1940, 62. Spol.komppanian päällikön kertomus sota-ajan hallinnosta ja sotapoliisin järjestelystä, N:o 271, 6.5.1940.

¹¹⁵ Härkönen 1984, 15–17, 19.

¹¹⁶ Niiranen 1995, 231.

käytöstä luovuttiin. Suistamon itäisten osien väestön siirtyminen tapahtui yhdessä Suojärven eteläisten osien väestön kanssa rautatietä Naistenjärvi – Suojärvi – Jänisjärvi pitkin.¹¹⁷ Teiden hyväksikäyttö evakuoinneissa ei olisi käytännössä ollut talviolosuhteiden vallitessa edes mahdollista, sillä kunnan alueen teistä ainoastaan sotilaskuljetusten kannalta keskeisimmät olivat aurattuja. Syrjäisemmät tiet olivat jääneet pääosin hallintoviranomaisten vastuulle, eikä näiden alaiset, vähäiset siviilityöntekijät kyenneet pitämään teitä auki. Toisaalta puolustukselliset seikat puolsivat teiden auraamattomuutta, sillä ne osaltaan vaikeuttivat vihollisen sotakaluston liikkumista.¹¹⁸ Edellä mainittujen kylien evakuoinnit järjestettiin joka tapauksessa viime tingassa, sillä parin päivän päästä Loimolassa räjähtelivät jo puna-armeijan kranaatit.¹¹⁹

Samaan aikaan Puna-armeijan nopea eteneminen Syskyjärven suunnalla pakotti AKE:n antamaan 3.12. ensimmäisen Suistamon kunnan aluetta koskevan kirjallisen käskyn pitäjän kaakkoisosassa sijainneen Pyörittäjän kylän evakuoimiseksi. Evakuoinneista vastasivat siellä alueellisesta SPol.K:sta Juho Eloranta ja Rinne.¹²⁰ Myös täällä 13. divisioonan SPol.joukkue osallistui evakuointityöhön.¹²¹ Uuksujärven kaltaisen evakuoinnin ehkäisemiseksi käskyssä korostettiin sitä, että väestön ei saa antaa joutua paniikin valtaan ja että karja on ehdottomasti saatava mukaan. Evakuoinneissa tuli ensin evakuoida rauhallisesti vanhukset, sairaat ja lapset ja siviiliviranomaisten harkinnan mukaan omaisuutta. Vasta tämän jälkeen evakuoitiin muu väestö. Työkykyisen väestön tuli osallistua evakuointityöhön. Evakuoinneissa tuli ensisijaisesti käyttää rautateitä.¹²² Pyörittäjän evakuointien valmistelua häirtäsi kyläläisten vastahakoisuus, sillä paikallinen väestö ei uskonut olevansa todellisessa vaarassa. Lopulta kylän väestönsiirto karjoineen saatiin suoritetuksi 7.-9.12. välisenä aikana Leppäsyvän rautatieaseman kautta.¹²³

¹¹⁷ SArk, T 13577/5, Hall.os. – sotapol.tsto/PM, Toimintakertomuksia 1939–1940, Kertomus IV AKE:n hallinnollisen toimiston toiminnasta YH:n ja Suomen / Neuvostoliiton sodan aikana vuosina 1939–40, 9.

¹¹⁸ SArk, T 13577/5, Hall.os. – sotapol.tsto/PM, Toimintakertomuksia 1939–1940, 62. SPol.komppanian päällikön kertomus sota-ajan hallinnosta ja sotapoliisin järjestelystä, N:o 271, 6.5.1940.

¹¹⁹ Härkönen 1984, 16.

¹²⁰ Härkönen 1984, 25.

¹²¹ SArk, T 13577/5, Hall.os. – sotapol.tsto/PM, Toimintakertomuksia 1939–1940, kertomus 13. divisioonan sotapoliisin toiminnasta sekä sen liite N:o 2, N:o 2987/I/40, 12.5.1940.

¹²² SArk, T 13577/12, Hall.os. – sotapol.tsto/PvPE (Hall2), Salaista ja yleistä kirjeistöä 1939–1940, IV AKE, N:o 630/IV/2 sal. IV AKE:n käsky siviiliväestön evakuoimiseksi N:o 3. Evakuoitava alue koski kokonaisuudessaan linjaa: Sumerianjoen suu – Leppäsillan pysäkki – Sotisenkylä – Pyörittäjänkylä – Purtsosenvaara – Tolvajärvenkylä – Ala-Vieksijärvi.

¹²³ Härkönen 1984, 25.

Seuraavan kirjallisen evakuointikäskynsä AKE:n esikunta antoi sotapoliisitoimistolle 6.12. Siinä Suistamon kunnan alueella evakuointien takarajaksi oli määriteltä linja Hutjakka – Leppäsyjärän kylä. Kyseisen alueen evakuointi määrättiin suoritettavaksi 10.12. mennessä. Siirroissa oli otettava huomioon sotatoimien kehittyminen. Käskyn mukaan evakuointeja johtivat divisioonat ja erilliset osastot kukin omalla lohkoltaan yhdessä siviiliviranomaisten ja sotapoliisin kanssa. Käskyssä korostettiin erityisesti rautateiden käytön merkitystä ja suojaustoimenpiteitä lentohyökkäysten varalta.¹²⁴

Puna-armeijan tunkeutuminen Tolvajärvelle aiheutti käytännössä sen, että 6.12. annetun evakuointimääräyksen ensimmäinen askel otettiin pitäjän pohjoisosassa. Siellä evakuointivuorossa 7.-10.12. välisenä aikana olivat harvaanasutut Kontron, Muuannon, Semeikan, Suurenjärven, Salo-Uuksun ja Terovaaran kylät. Neljän ensiksi mainitun kylän evakuoinneista huolehtivat A.SPol.joukkueesta Härkönen ja nuorempi konstaapeli Aleksanteri Issakainen komennuskuntineen, Häärän ja Kaasisen valvoessa kahden viimeksi mainitun kylän evakuointeja. Varsinkin näiden salokyläien osalta pitkät välimatkat ja lumiset tiet vaikeuttivat erityisesti karjankuljettajien matkaa. Mukaan otettiin vain lehmät ja vähäiset hevoset, sillä sodan alusta alkaen vasikat, lampaat ja muut pikkueläimet oli teurastettava pääasiassa väestön itsensä toimesta ja kuljettava maanteiden varsille. Kylien tyhjennys tapahtui Alatun rautatieaseman kautta, jossa työskenteli konstaapeli Heikki Tenhusen komennuskunta.¹²⁵

3.3.2 Leppäsyjäräläisten evakuointi

Suomalaisten sotaonni alkoi kääntyä pian sodan ensimmäisten päivien jälkeen, ja vihollisen eteneminen saatiin IV Armeijakunnan lohkolle pysäytetyksi. Tämä merkitsi myös pientä lisäaikaa väestön evakuointien suorittamiseen. Toisaalta seuraavana vuorossa ollut Leppäsyjärän kylä sijaitsi vain reilun 10 kilometrin päässä Ruokojärven rintamaosasta, joten puna-armeija läpimurto täällä olisi merkinnyt väestölle äkkilähtöä kotisijoiltaan. Lisäksi Leppäsyjärä sijaitsi tärkeiden liikenneyhteyksien varrella, mikä lisäsi kylän pommitusvaaraa.

¹²⁴ SArk, T 13577/12, Hall.os. – sotapol.tsto/PvPE (Hall2), salaista ja yleistä kirjeistöä 1939–1940, IV AKE, N:o 665/2 sal. IV AKE:n käsky siviiliväestön evakuoimiseksi N:o 4. Kokonaisuudessaan evakuoitava alue koski linjaa, jonka takarajaksi määriteltiin: Kuivalahti – Kerinsyrjärän kansakoulu – Hiihniänjärvi – Leppäsyjärän kylä – Hutjakka – Kuikkajärvi – Kokkari – Viiksinselkä.

¹²⁵ Honkalo 1995, 166; Härkönen 1984, 25–26, 29; Sinokki 1995, 59.

Nämä olivat syitä siihen, että Leppäsyrylle sijoittunut 13. divisioonan esikunta pyysi Leppäsyryän lisäksi Suursaran, Piensaran ja Homilan kylien evakuointia AKE:lta jo 10.12. Lisäksi pyyntöön liittyi eräs erikoinen, mutta ei aiempana kerrottuun nähden sittenkään niin yllättävä syy: sotilaallisten toimien salaamisnäkökohta. Sotapoliisin, valtiollisen poliisin ja kunnan luottamushenkilöiden antamien tietojen mukaan kylien väestö oli epäluotettavaa. Lisäksi evakuointipyynnössä mainittiin armeijan vaikea majoitustilanne.¹²⁶

Armeijan taholta annettu lausunto väestön epäluotettavuudesta ei ole aiempana kerrottuun nähden mitenkään yllättävä. Etsivä Keskuspoliisi oli puolestaan osallistunut kunnan alueella useampaankin tutkimukseen, jotka koskivat epäilyttäviksi katsottujen henkilöiden tekemisiä sekä aiemmin marraskuun aikana pitäjän eri puolilla sattuneita sotilaspuhelinlinjojen katkeamisia. Puhelinlinjojen katkeamista epäiltiin aluksi sabotaasiksi, mutta lopulta syyksi osoittautui linjojen päälle satanut raskas lumi. Eräiden pitäjän asukkaiden, kuten muutamien leppäsyryläisten osalta, Valpolla oli jo aiemmilta vuosilta kerättynä listoja tehdas- ja uittotyöläisten kohdalta. Näin eräät leppäsyryläisetkin olivat Valpon tarkkailun alaisia. Mitään erityistä kyläläisten epäluotettavuuteen liittyvää ei kuitenkaan Valpon asiakirjoista löydy, sillä esimerkiksi tammikuun 1939 ja helmikuun 1940 välillä kuulusteltujen henkilöiden joukossa ei ollut lainkaan leppäsyryläisiä. Aiemmin, vuonna 1938, sen sijaan oli Sortavalan Ek-Valpon kuulusteltavana yksi leppäsyryläinen.¹²⁷

Leppäsyryän evakuointien järjestelyä johti nimismies Härkönen, joka muistelmiensa mukaan aloitti valmistelut kylän evakuointeja varten joulukuun 11. päivän aikoihin ja suoritti niitä lähes viikon verran. Tänä aikana hän antoi kyläläisille käskyn säkittää perunansa ja kuljetutti ne 13. divisioonan varastotiloihin. Viljat kerättiin puolestaan asemalle kauroja lukuun ottamatta, jotka luovutettiin armeijan käyttöön. Näiden esitöiden jälkeen oli ihmisten evakuoinnin vuoro, joka tapahtui AKE:lta tulleen suullisen käskyn jälkeen varhain sunnuntai-aamuna 17.12. Nimismiehen muistelmien mukaan kaikki tapahtui ”hyvässä järjestyksessä”.¹²⁸ Härkösen muistelmista evakuoinneista saa varsin hyvin suunnitellun kuvan. Evakuoidun väestön muistelmien mukaan lähtö ei sinänsä tullut yllätyksenä, mutta aikaa

¹²⁶ SArk, T2061/2, Hall.tsto/IV AKE, kirjeistöä 1939–1940, 13. divisioonan esikunnan kirje 10.12.1939; Luukas 1985, 48.

¹²⁷ KA, ek-Valpo I, Sortavalan alaosasto, 30, As.-mp. N:o 262, Sota v. 1939, Sortavalan osaston tiedotus, N:o 1652, IV AKE:n E:n Tsto II:lle koskien sotilaspuhelinlinjojen katkeamisia 12.11.1939; Mappi N:o 76, Asukas-, työläis-, laivamies-, ym. luetteloita vv. 1929–1936; Sortavalan osaston kuulustelupöytäkirja 12.6.1937–12.2.1940, A12, kuulustelupöytäkirjat vuosilta 1938–1941.

¹²⁸ Härkönen 1984, 29–30.

valmistautumiseen jäi lopulta todella vähän ja jokaisen talon selvittävä lähtövalmisteluista omin voimin:

”Sellainen ihminen kulki talosta taloon, ilmeisesti suojeluskunnan palveluksessa ollut. Sanoi junan lähtöajan ja antoi kaksi tuntia aikaa valmisteluihin. Tätä ennen evakuoinneista liikkui vain huhun oloista tietoa. Kyllähän se jyllä idässä oli silloin vakituinen, niin kyllähän sitä lähtöä ajateltiin. Leppäsyryn ympärys oli kuin tulinen hevosenkenkä yöaikana, kun naapurikylien talot paloivat roihuten ja ammukset kiilteli taivaalla. Ei se mukavalta tuntunut. Kun se evakuointimääräys sitten tuli, ei ollut hyvin paljoa tehtävissä. Joutokarjat (hiehot ja vasikat) ja hevoset jäi sotilaiden varaan. Sotilaat ruokki ja pumppasivat niille vettä ja lopulta ne teurastettiin armeijan ruoaksi. Vain lypsykarja vietiin junaan. Eikä siinä kiireessä jouduttu naapureita auttelemaan, jokainen sai itse huolehtia itsestään. Oli vaan pakko lähteä ja mennä minne juna vei. Perunat ja viljat talvisodassa jäi.”¹²⁹

Koska aikaa valmistautumiseen jäi hyvin niukalti, mukaan otettavaa ei juuri tullut. Evakuoijien antamat ohjeet mukaan otettavista tavaroista olivat käytännössä samat, kuin sisäasiainministeriön 12.10. antamalla päätöksellä oli edellytetty, joskin elintarvikkeita oli otettava kahden viikon tarpeiksi:

”Vaateuksesta ei annettu suoranaisia ohjeita, mutta talvipakkasella oli tietysti talvivaatteet ja monokengät jalassa. Monokengät olivatkin minulla kaksi viikkoa yhtä mittaa jalassa. Mukaan saatiin ottaa vain ruokaa ja vaatteita. Jokaisella oli yksi lautanen, haarukka, kahvikuppi ja muki. Lisäksi otettiin peite tai villi. Evääksi tuli ottaa kahden viikon tarpeet. Kun se lähtö oli silloin joulun alla, niin evääksi pakkasimme siskoni kanssa joulukinkkua ja karviaismarjahilloa. Muistan, että vaatelaatikko oli iso ja painava, ja sen keskellä kulki remmi. Laatikko oli niin painava, että kulkiessa se viilti maata. Ohjeena oli, että otetaan mukaan vain se, mitä kukin jaksaa kantaa.”¹³⁰

Talvisodan alussa ei ollut edes olemassakaan valmiita suunnitelmia irtaimiston evakuoimiseksi. Tavaranevakuointiohjeet saapuivat sisäasiainministeriöstä lääninhallituksille vasta joulukuun 6. päivä 1939. Irtaimiston kuormausohjetta, jonka mukaisesti samalle omistajalle kuuluneet tavarat oli pyrittävä lastaamaan samaan vaunuun, ei Laatokan Karjalassa käytännössä noudatettu johtuen kiireestä, pitkistä välimatkoista ja kuljetuskalustopulasta. Irtaimiston evakuointi riippuikin pääasiassa väestön omista mahdollisuuksista järjestää siirtokuljetus. Kansanhuollollisessa ja sotilaallisessa tärkeysjärjestyksessä irtain omaisuus jäi karjaa ja välttämättömiä elintarvikkeita lukuun ottamatta kuljetusten ulkopuolelle.¹³¹ Väestön omat mahdollisuudet tavaroiden kuljetukseen olivat käytännössä olemattomat, kun hevoset oli viety rintamalle ja myös vähäinen autokanta oli pääasiassa varattu armeijalle. Junakalustoa taas ei saatu riittävästi edes ihmisten siirtämiseen, tavaroista puhumattakaan. Näin lähtijöiden oli karjaa lukuun ottamatta jätettävä

¹²⁹ Niina Asunmaan suullinen tiedonanto 8.10.2005.

¹³⁰ Niina Asunmaan suullinen tiedonanto 8.10.2005.

¹³¹ SArk, T 13577/12, Hall.os. – sotapol.tsto/PvPE (Hall2), Salaista ja yleistä kirjeistöä 1939–1940, Sisäasiainministeriön kirje 6.12.1939; Luukas 1985, 93–94, 104–105.

käytännössä kaikki irtain omaisuus paikoilleen. Useat muistelijat kertoivat lähtiessään piilottaneensa tavaroita lumen alle, jossa nämä odottaisivat hamaan paluuseen asti:

”Koti jäi lähtiessä täydelleen, kukat kukki ja kaikki kalustot ja muut jäi. Lohdutuksena oli, että ei tiijä, jos sota loppuu parin viikon päästä, niin päästään takaisin kotiin. Isä piilotti vierasastiat laatikossa lumeen navetan taakse, kun siellä oli hyvin isot kinokset.”¹³²

Kodin jättäminen ei ollut helppoa kenellekään. Koti ja käytännössä koko omaisuus – oli sitä sitten enemmän tai vähemmän - oli jätettävä paikoilleen, eikä paluusta ollut varmaa tietoa. Edessä oli lähtö tuntemattomille seuduille vailla tietoa tulevasta. Rajaseudun väestöstä löytyi harvalukuinen joukko niitä, jotka eivät evakuointikäskyä totelleet. Pääasiassa evakuoimatta jääneet olivat lähinnä rajaseudun laajoissa pitäjissä hajallaan asunutta väestöä, jonka puna-armeija pääsi yllättämään evakuoijineen heti sodan alussa. Yhteensä evakuoimatta jäi noin 4000 henkeä.¹³³ Luovutetulla Laatokan Karjalan alueella evakuoimatta jääneet henkilöt Neuvostoliitto palautti sittemmin kahdessa erässä, toukokuun 25. ja 30. päivä 1940. Näiden joukossa ei ollut yhtään Suistamon kuntalaista.¹³⁴ Näin ollen tietävästi kaikki leppäsyrläiset ja myös suistamolaiset lähtivät talvisodan aikana evakkotaipaleelle:

”Kyllä meidän kylältä ainakin Titoffin Aino ja Feodor, jotka asuivat meiltä noin puolen kilometrin päässä, kertoivat ennen evakuointeja, että olisivat halunneet jäädä kotiin. Mutta kyllä se taloissa kierrellyt suojeluskuntalainen oli saanut heidätkin puhuttua matkalle. Niin vaikeaa kuin se lähteminen olikin, ei meidän perheelle tullut moinen mieleenkään, kun naapuri oli tiedossa. Tiedettiin, ettei siellä ihmisoikeuksia liiemmin kunnioitettu. Ja kyllähän sitä puhuttiin, että kylällä oli kommunistihenkisiä ihmisiä, mutta eivät hekään millään halunneet venäjälle lähteä.”¹³⁵

3.3.3 Evakuoinnit Suistamolla Moskovan rauhaan saakka

Leppäsyrlän kanssa lähes samanaikaisesti aloitettiin evakuoimistyöt Suistamon kunnan keskiosassa sijainneissa ja Leppäsyrlän aseman vaikutuspiirissä olleissa Ihatsun, Petäjäselän, Piensaran ja Suursaran kylissä.¹³⁶ Näiden evakuointi alkoi 17.12. annetun suullisen käskyn perusteella. Nämä kylät sijaitsivat viimeisen IV AK:n vuonna 1939 antaman kirjallisen evakuointikäskyn määrittelemän alueen itäpuolella. Evakuoitavan alueen takarajaksi

¹³² Niina Asunmaan suullinen tiedonanto 8.10.2005.

¹³³ Luukas 1985, 118–120.

¹³⁴ KA, Ek-Valpo I, Asiaryhmittäin kootut asiakirjakokonaisuudet, ryhmä XXIX 41a. Vv. 1939–40 sodat ja niistä aiheutunut toiminta.

¹³⁵ Niina Asunmaan suullinen tiedonanto 8.10.2005.

¹³⁶ Härkönen 1984, 30.

määrättiin siinä Suistamon osalta: Suistamojärven kaakkoisranta – Äimäjärvi – Koitonselkä – Uuksu.¹³⁷

Tammikuun puolivälissä Mannerheim määräsi, että väestönsiirtojen suunnittelu ja suoritus annettiin yhdessä ilmasuojelun ja palontorjunnan johtamisen ja järjestelyn kanssa sotatoimiyhtymille. Tämän mukaisesti sotatoimialueen asutuskeskusten väestönsuojelujohtolimet ja väestönsuojelujoukot alistettiin sotilasviranomaisille. Armeijakuntien määrävahvuuksiin lisättiin ilmasuojelu-upseerit, joiden tehtävänä oli muun muassa väestönsuojelusta – lähinnä pommituksista - aiheutuvien väestönsiirtojen suunnittelu ja suoritus sotatoimialueella yhteistyössä Päämajan hallinnollisen osaston kanssa. Viime kädessä väestönsuojelullisista syistä johtuvien väestönsiirtojen johto alistettiin sotatoimiyhtymien komentajille. Ennen kyseiseen perusteeseen nojaavaa evakuointikäskyä oli komentajan ilmoitettava väestönsiirroista sotatoimiyhtymässä toimineille lääninhallitusten edustajille, joiden oli edelleen tiedotettava tästä edustamalleen lääninhallitukselle sitä silmällä pitäen, että lääninhallitus varaisi siirrettävälle väestölle sijoituspaikat. Kunnissa väestönsuojelua johtivat tehtävää varten nimetyt väestönsuojelupäälliköt.¹³⁸ Kyseiseen määräykseen liittyen Viipurin lääninhallitus pyysi 18.1. kuntia valitsemaan paikallisen väestönsuojelupäällikön. Suistamon nimismies Härkönen valitsi tähän opettaja Lauri Immosen, jonka myös kunnallislautakunta sittemmin hyväksyi.¹³⁹

Evakuoinneissa oli joulukuun loppupuolelta lähtien lähes kahden kuukauden tauko. Tänä aikana nimismies Härkösen tehtäväksi alaisineen annettiin AK:n taholta yhdessä 13 divisioonan sotapoliisin kanssa vastaanottaa ja kuljetuttaa lähinnä Syskyjärven rintamaosalla antautuneita venäläissotilaita Leppäsyrrälle sijoitetun kokoamispaikan kautta edelleen vankileireille. Lisäksi Pyörittäjään perustettiin suurempia sotavankimääriä varten ruokailuasema. Sotavankien vastaanotto, vartiointi ja kuljetus tulivatkin jatkossa kuluttamaan valtaosan liikkuvien sotapoliisijoukkueiden resursseista. Esimerkiksi 13. divisioonan sotapoliisi kuljetti talvisodan aikana 1554 sotavankia. Tämän lisäksi alueellisen sotapoliisikomppanian jäsenet jatkoivat samaan aikaan myös tavaroiden evakuointia jo

¹³⁷ Luukas 1985, 47.

¹³⁸ SArk, T 13577/12, Hall.os. – sotapol.tsto/PvPE (Hall2), Salaista ja yleistä kirjeistöä 1939–1940, Päämajan kiertokirje 16.1.1940 koskien ilmasuojelua ja palontorjuntaa, N:o 168/40.järj.1.sal; Ilmapuolustuksen esikunnan kiertokirje koskien sotatoimialueen is.järjestelyä, N:o 74/Is/40.sal; Päämajan kiertokirje koskien väestönsuojelusta johtuvia väestönsiirtoja, N:o 511/Hall.2/sal.

¹³⁹ MMA, Kuntakokous, kunnanvaltuusto ja kunnallislautakunta, bb:1, Lähetettyjen kirjeiden toisteet 1929–1940, Jäljennös Suistamon kunnallislautakunnan vastauksesta Viipurin lääninhallituksen kiertokirjelmään (18.1.1940, N:o M 82/a), 27.1.1940, N:o 136.

väestöstä evakuoituilla seuduilla.¹⁴⁰ Miehistön vähäisyyden, heikon ruumiillisen kunnon ja koulutuksen puutteen vuoksi raskaiden omaisuuden evakuointien yhteydessä ilmeni kuitenkin vaikeuksia. Liikkuvan sotapoliisin ohella myös alueellisen sotapoliisin tehtäviin kuuluivat sotatoimialueen valvominen, epäilyttävien henkilöiden pidättäminen sekä tyhjennetyille alueille palanneiden henkilöiden takaisin käännättäminen. Erityisesti poliisitehtäviin kouluttamattomille nostomiehille kyseiset tehtävät osoittautuivat lähes ylivoimaisiksi. Heidän uskottavuuttaan kyseisiin tehtäviin heikensi osaltaan myös sotilasasujen puute.¹⁴¹

Seuraava evakuointikäsky annettiin vasta 19.2.1940. Vuorossa olivat tuolloin Ahvenlammin, Koitonselän ja Äimäjärven kylät, joiden evakuointi suoritettiin 25.2.1940 mennessä. Lisäksi väestöä kehoitettiin vapaaehtoisesti siirtymään pois vihollisen lisääntyneen ilmatoiminnan – eli väestönsuojelullisten seikkojen - johdosta Alatusta ja Suistamon kirkonkylältä^{142 143}.

Härkösen muistelmien mukaan näiden kylien evakuointien yhteydessä hänen ja Viipurin lääninhallituksen edustajana toimineen Mannolan välille tuli arvovaltariita. Mannola, joka valvoi AKE:ssa näiden kylien evakuointia, pyrki vaikuttamaan evakuointien toteutukseen, josta suivaantuneena Härkönen oli kääntynyt AK:n hallinnollisen toimiston puoleen. Kuten aiemmin todettiin, hallinnollisen toimiston ja lääninhallituksen edustajan välisiä toimivaltarajoja ei ollut tarkoin määritelty. Tämän vuoksi sekä lääninhallitus että AK:n hallinnollisen toimiston päällikkö olivat eri mieltä siitä, kumman alainen alueellinen sotapoliisi varsinaisesti oli. Ainakin nimismies Härkönen kääntyi tässä suhteessa jälkimmäiselle kannalle. Hänen mukaansa sotilasviranomaisilla tuli olla ensisijainen määräysvalta sotatoimialueella, kuitenkin niin, että myös lääninhallituksen kanta huomioitiin.¹⁴⁴

¹⁴⁰ SArk, T 13577/5, Hall.os. – sotapol.tsto/PM, Toimintakertomuksia 1939–1940, 13. divisioonan esikunnan lausunto ja kertomus SPol.toiminnasta., N:o 2982/I/40, 12.5.1940; Härkönen 1984, 36–37, 53.

¹⁴¹ SArk, T 2061/1, Hall.tsto./IV AKE, salaista ja yleistä kirjeistöä 1939–1940. Suistamon nimismies Simo Härkösen kirje 10.1.1940; T 13577/5, Hall.os. – sotapol.tsto/PM, Toimintakertomuksia 1939–1940, Kertomus IV AKE:n hallinnollisen toimiston toiminnasta YH:n ja Suomen / Neuvostoliiton sodan aikana vuosina 1939–40, 7.

¹⁴² Suistamon kirkonkylän pommituksissa menehtyi talvisodan aikana kolme ihmistä. (MMA, Hoitokunta II, 6a1, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 19.6.1940, 10 §).

¹⁴³ SArk, T 13577/12, Hall.os. – sotapol.tsto/PvPE (Hall2), Salaista ja yleistä kirjeistöä 1939–1940, Käsky siviiliväestön evakuoimisesta N:o 6, N:o 390/Hall.2/sal.

¹⁴⁴ SArk, T 13577/5, Hall.os. – sotapol.tsto/PM, Toimintakertomuksia 1939–1940, 62. Spol.komppanian päällikön kertomus sota-ajan hallinnosta ja sotapoliisin järjestelystä; N:o 271, 6.5.1940; Härkönen 1984, 55–56.

Hallinnollinen toimisto asettui lopulta Härkösen puolelle, antaen tämän toimia Mannolan määräyksistä piittaamatta. Näin hallinnollisen toimiston päällikkö tuli tässä suhteessa jo toistamiseen näyttäneeksi ”kaapinpaikan” lääninhallituksen edustajalle. Joka tapauksessa näidenkin kylien väestön evakuointi sujui pääosin rauhallisesti, tosin koitonsekkäläisten odottaessa pääsyään evakkojunaan sattui Suistamon asemalla pommitus, jossa ei kuitenkaan tullut henkilövahinkoja. Sen sijaan kirkonkyläläisten evakkojuna joutui ilmahyökkäyksen kohteeksi Pieksämäellä. Hyökkäyksessä tuhoutui muutama karjavaunu, ja osa asemaseudulla hädissään metsään juosseista evakoista sai surmansa.¹⁴⁵ Evakuoinneista autioituneeseen kirkonkylään jäivät alueellisen sotapoliisikomppanian lisäksi enää suojeluskunta- ja lottaryhmä, posti, puhelinkeskus ja pari karjatilaa maidonsaantia ylläpitämään.¹⁴⁶

Maaliskuun alkupuolella sotaa oli kestänyt jo kolme kuukautta. Tuolloin pidettiin mahdollisena, että IV AK:n alueella saatettaisiin joutua vetäytymään taaemmalla sijaitsevalle Jänisjoki-puolustuslinjalle. Tätä silmällä pitäen AKE antoi 9.3. kaksivaiheisen evakuointikäskyn. Sen ensimmäisessä vaiheessa oli tarkoitus evakuoida Suistamon kunnan osalta väestö linjan Suistamon kirkonkylä – Ulmalahti itäpuolelta.¹⁴⁷ Evakuointivaiheen ensimmäistä osaa ei kuitenkaan ehditty viedä loppuun ennen kuin valtioneuvosto antoi hieman ennen sodan päättymistä 12.3. määräyksen, jossa evakuoitavan alueen takarajaksi määrättiin lähestulkoon sama alue, jossa tuli kulkemaan 13.3. solmittu Moskovan rauhan jälkeinen raja.¹⁴⁸

Rauhan ehtojen julkitulon jälkeen IV AKE antoi 14.3. käskyn N:o 8 siviiliväestön ja omaisuuden evakuoimisesta. Käskyssä ilmoitettiin evakuoinnin toteutumisaikataulu AK:n alueella ja käskyn mukaan evakuointien takaraja kulki linjalla Suitsansaari – Närsäkkälän tienristeys – Rämeejärvi – Värtsilä. Suistamon osalta käsky merkitsi sodan aikana evakuoimatta jääneiden kunnan läntisten osien tyhjentämistä. Kylistä tällä alueella sijaitsivat muun muassa Jalovaara, Kontuvaara ja Laitioinen, ja asukkaita alueelle oli jäänyt noin 1000 henkeä. Evakuointien toteutuksessa korostettiin sotapoliisin lisäksi väestön omaa roolia, sillä armeijakunnalla itsellään oli kiire sotakalustonsa, varastojensa ja sotasaalismateriaalinsa evakuoimisessa uuden rajan länsipuolelle. Näiden evakuoiminen meni tarkeysjärjestyksessä

¹⁴⁵ Turunen 1995, 10–11.

¹⁴⁶ Härkönen 1984, 55–56, 58.

¹⁴⁷ SArk, T 13577/12, Hall.os. – sotapol.tsto/PvPE (Hall2), Salaista ja yleistä kirjeistöä 1939–1940, Käsky siviiliväestön evakuoimisesta N:o 7, 482/Hall./sal.

¹⁴⁸ Luukas 1985, 49–50.

väestön edelle, sillä väestön siirtoon ei Suistamon osalta annettu lainkaan junanvaunuja, vaikka evakuointikäskyssä rautateiden merkitystä edelleen korostettiin.¹⁴⁹

Härkönen oli koettanut saada AKE:n hallinnollisen toimiston kautta väestönsiirtoihin 50 junanvaunua, mutta kun nämä jäivät saamatta, väestönsiirrot suoritettiin sotapoliisikomppanian omalla ja AK:sta saaduilla muutamilla kuorma-autoilla sekä väestön omilla hevosilla. Kuormausasema sijaitsi Alatun kylässä. Väestö kuljettiin sieltä Tohmajärvelle, jonne oli matkaa noin 80 kilometriä. Samaa tietä matkasi myös karja saattajineen.¹⁵⁰ Tästä karjalaumasta suurin osa kohtasi kuitenkin matkansa pään uuden rajan tuntumassa, sillä rehupulan ja rautateiden rajallisen kuljetuskapasiteetin vuoksi luovutetun alueen karjaa ei voitu juurikaan sijoittaa valtakunnan alueelle. Siipikarja, siat, lampaat ja vasikat oli laitettu ruhoiksi jo ennen evakkotaivalta.¹⁵¹ Tavaroiden kuljettamista varten Härkönen sai sittemmin 17.3. käyttöönsä 20 junanvaunua, joiden avulla kyettiin siirtämään viljaa ja muita elintarpeita uuden rajan länsipuolelle.¹⁵² Maatalouskaluston ja muun arvokkaan omaisuuden evakuoimisessa oli mukana myös 13. divisioonan alainen sotapoliisi. 13. divisioonan esikunnan mukaan perääntymisvaiheessa onnistuttiin omaisuuden evakuoimisessa Pyörittäjän, Leppäsyvän, Vaaherjoen sekä Pien- ja Suursaran kylissä niin tarkkaan, että alueelle jäi ainoastaan metsiin kätkeyty ja syrjäseuduille jäänyt maatalouskalusto.¹⁵³ Suistamon kunnan evakuointitoimet suoritettiin kirkonkylän osalta 18.3.1940 kello 12.00 mennessä ja Alatun ja Jalovaaran kylien osalta samaisena päivänä kello 24.00 mennessä.¹⁵⁴

3.3.4 Talvisodan evakuointien tilinpäätös

Suistamon talvisodan evakuoinnit suoritti siis yksinomaan sotapoliisi, käyttäen apunaan armeijalta saamiaan kuljetusmuodostelmia. Pääosaltaan kunnan evakuoinnit onnistuttiin toteuttamaan AK:n antamien vyöhykkeittäin annettujen määräysten mukaisesti, lukuun ottamatta sodan ensimmäisten evakuointeja. Lähinnä evakuoinnit suoritti alueellinen sotapoliisi,

¹⁴⁹ Sark, T 13577/12, Hall.os. – sotapol.tsto/PvPE (Hall2), Salaista ja yleistä kirjeistöä 1939–1940, Käsky siviiliväestön evakuoimisesta N:o 8, 1669/IV/sal.

¹⁵⁰ Härkönen 1984, 63.

¹⁵¹ SArk, T 2864/32, Ilmavoimatoimisto (Op.3)/Päämaja – Puolustusvoimain pääesikunta, saap. muistioita ja ehdotuksia 1940–41, Turtolan muistio, 8.

¹⁵² Härkönen 1984, 63.

¹⁵³ SArk, T 13577/5, Hall.os. – sotapol.tsto/PM, Toimintakertomuksia 1939–1940, 13. divisioonan esikunnan lausunto ja kertomus SPol.toiminnasta., N:o 2982/I/40, 12.5.1940.

¹⁵⁴ Sark, T 13577/12, Hall.os. – sotapol.tsto/PvPE (Hall2), Salaista ja yleistä kirjeistöä 1939–1940, Käsky siviiliväestön evakuoimisesta N:o 8, 1669/IV/sal.

joskin ensimmäisten evakuointien osalta oli mukana myös 13. divisioonan SPol.joukkueen miehiä. Väestön evakuointi sujui ilman suurempia ihmishenkien menetyksiä. Omaisuuden, kuten viljan ja karjan siirtojen suhteen lopputulosta voidaan pitää heikompana. Osasyynä tähän olivat miehistön- ja sen koulutuksen puute sekä heikko fyysinen kunto, harva-asutus, heikot kulkuyhteydet ja runsasluminen talvi, mutta myös se, että talojen isännät jäljellä olevine hevosineen lähetettiin evakkotaipaleelle liian aikaisin. Hevosten puutteen vuoksi tavaroiden siirtäminen taloista ja kauppa- ja liiketoimintapaikoilta lastauspaikoille jäi puutteelliseksi. Tämä oli yleinen ongelma muuallakin puolustuslinjan takana sijainneilla evakuointialueilla.¹⁵⁵

Erimielisyydet Härkösen ja hallinnollisen toimiston päälliköiden kanssa saivat Härkösen palaamaan asiaan sodan jälkeen. Kahdelta taholta määräyksiä saanut Härkönen arvosteli 6.5.1940 IV AKE:lle antamassaan kertomuksessa varsin tiukkaan sävyyn lääninhallituksen edustajan asemaa hallinnollisessa toimistossa. Hänen mukaansa edustaja jäi lähinnä sivustakatsojan rooliin hallinnollisen toimiston päällikön tehdessä evakuointipäätökset. Muutoinkin Härkönen katsoi lääninhallituksen edustajan tehtävät lähinnä kanslistin töiksi. Hän katsoikin, että AKE:ssä lääninhallituksen edustaja olisi pitänyt korvata evakuoimiseen perehtyneellä ja siitä vastanneella sotilasviranomaisella. Samalla Härkönen tuli arvostelleeksi myös hallinnollisen toimiston päällikköä, luutnantti Tulikouraa.¹⁵⁶

Alueellisen- ja liikkuvan sotapoliisin johdon keskittäminen hallinnolliseen toimistoon oli myös Härkösen mukaan epäonnistunut ratkaisu. Hallinnollisen toimiston henkilömäärä oli hänen mukaansa annettuihin tehtäviin nähden riittämätön, ja tämän vuoksi erityisesti sotapoliisin päällystötehtävien hoitaminen jäi ala-arvoiseksi. Tämä johti muun muassa siihen, että alueellisen- ja liikkuvan sotapoliisin yhteys alueella oli niin huono, etteivät nämä useinkaan voineet tarvittaessa käyttää toistensa apua. Samassa yhteydessä Härkönen mainitsi myös sen, ettei edes evakuointitehtäviä suorittaneille miehille jaettu AK:n taholta aseita, vaikka alueella liikkui vihollispartioita. Tällaiset oli hänen mukaansa jaettu muilla lohkoilla vastaavissa tehtävissä toimineille, mikä Härkösen mukaan osoitti, ettei hallinnollinen toimisto ollut kiinnostunut koko evakuointiasiasta. Samaan suuntaan viittasi hänen mukaansa myös se, ettei alueellisen sotapoliisin miehille järjestetty koulutusta eikä asianmukaisia varusteita. Kun vielä komppanian miehistöön kelpuutettiin muutoin armeijaan

¹⁵⁵ SArk, T 2864/32, Ilmavoimatoimisto (Op.3)/Päämaja – Puolustusvoimain pääesikunta, saap. muistioita ja ehdotuksia 1940–41, Alhavan muistio, 6, 14–15.

¹⁵⁶ SArk, T 13577/5, Hall.os. – sotapol.tsto/PM, Toimintakertomuksia 1939–1940, 62. Spol.komppanian päällikön kertomus sota-ajan hallinnosta ja sotapoliisin järjestelystä; N:o 271, 6.5.1940.

kelpaamattomia ”raakkeja” vähälukuisten poliisimiesten avuksi, ei ollut Härkösen mielestä ihme, että myös paikalliselle väestölle muodostui sotapoliisista nurinkurinen käsitys.¹⁵⁷

Taustatukea Härkönen sai muun muassa Kiteen ja Rääkkylän suunnalla toimineen 7. SPol.K:n päälliköltä, reservinluutnantti T. Heikkiseltä. Hänen mukaansa alueellisen- ja liikkuvan sotapoliisin tehtäväjako ei yleisesti ottaen jäsentynyt IV AK:n alueella kovinkaan täsmällisesti. Näiden lisäksi eräillä paikkakunnilla toimi kolmantena tahona vielä Etsivä Keskuspoliisi. Kun nämä kaikki työskentelivät toisistaan erillään ja joissain paikoin toistensa työtä halveksuen, ei kukaan kyseisten tahojen poliisipäälliköistä katsonut olevansa yksin vastuussa siitä, mitä poliisi paikkakunnalla teki tai jätti tekemättä. Heikkisen mukaan henkilökohtaiset luottamussuhteet vaikuttivat IV AK:n alueella monin paikoin myös tehtävän antoon, joten esimiesasemassa ollut sotilasjohtaja saattoi antaa kaikki sotapoliisille kuuluneet tehtävät vain yhdelle, luottamusta nauttineelle taholle. Tehtävien antoon liittyi puolestaan koko sotapoliisijärjestelmän vaikein ongelma: sotatoimiyhtymien-, niiden alaosastojen-, ja joukko-osastojen komentajat – joiden siis tuli antaa sotapoliisille tehtävät - eivät nimittäin itsekkään olleet täysin tietoisia siitä, mitä näillä joukoilla tehtäisiin, ja miten niiden tehtävä sopeutettaisiin taistelutoimintaan. Ennen muuta tämä tietämättömyys johtui hänen mukaansa sotapoliisin ohjesäännön puuttumisesta.¹⁵⁸

Härkösen vuodatus on hänen kokemansa tilanteen johdosta ymmärrettävä: hänellä oli evakuointien toteutusta johtaneena harteillaan valtavat paineet. IV AK:n ja ennen kaikkea suistamolaisten onni oli, että edellä kerrotun kaltainen evakuointiorganisaatio sai suorittaa kunnan evakuoinnit rintamalinjojen vakiinnuttua suhteellisen rauhassa. Rintamalinjojen murtuminen olisi johtanut katastrofiin, jollainen osittain koettiin esimerkiksi naapuripitäjässä, Suojärvellä.

¹⁵⁷ SArk, T 13577/5, Hall.os. – sotapol.tsto/PM, Toimintakertomuksia 1939–1940, 62. SPol.komppanian päällikön kertomus sota-ajan hallinnosta ja sotapoliisin järjestelystä; N:o 271, 6.5.1940.

¹⁵⁸ SArk, T 13577/5, Hall.os. – sotapol.tsto/PM, Toimintakertomuksia 1939–1940, 7. SPol.komppanian päällikön lausunto sotapoliisin toiminnasta, N:o 172, 11.5.1940.

[illegible]

Talvisodan päätös oli suistamolaisille raskas: Moskovan rauhan ehtojen mukaisesti koko Suistamon kunta oli luovutettava Neuvostoliitolle. Tämä merkitsi siten noin 8500 ihmisen asuttamista uuden rajan länsipuolelle. He olivat menettäneet sodan johdosta maansa ja lähes kaiken irtaimen omaisuutensa. Suistamon kunnan hoitokunnan omien laskelmien mukaan luovutetulle Suistamolle jääneen omaisuuden kokonaisarvo oli 498 750 000 markkaa (121 966 941 €)¹⁵⁹. Metsämaiden, joiden pinta-alaksi laskettiin 91 500 hehtaaria, arvoksi arvioitiin noin 137 miljoonaa markkaa (n. 33,5 milj. €) ja puukasvuston arvoksi 183 miljoonaa markkaa (n. 447,5 milj. €). Viljellyn pinta-alan, jota oli laskelmien mukaan kunnan alueella 4750 hehtaaria, arvoksi laskettiin kaikkiaan 28,5 miljoonaa markkaa (n. 7 milj. €). Alueelle jääneiden rakennusten arvoksi puolestaan arvioitiin 50 miljoonaa markkaa (n. 12 milj. €) ja irtaimiston arvoksi 100 miljoonaa markkaa (n. 24, 5 milj. €).¹⁶⁰

¹⁶⁰ MMA, Hoitokunta II, 6a1, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 8.5.1940. Hoitokunta käytti pinta-alan laskemisessa apunaan koko kuntaa koskevia maarekisteriotteita.

3.4 Matka kohti tuntematonta

Koko Laatokan Karjalan alueella suoritettiin samanaikaisesti sekä väestön- että karjansiirrot. Karjan kuljetuksen osalta matkaan lähti lähinnä vain nautakarjaa, koska hevosista pääosa oli luovutettu armeijan käyttöön ja pieneläimet laitettiin teuraslihoiksi. Evakuoinnit pyrittiin suorittamaan ensisijaisesti rautateitä pitkin, koska ne olivat huollon kannalta maantiekuljetuksia helpommin toteutettavia.¹⁶¹ Kaikki eivät kuitenkaan juniin mahtuneet. Leppäsyrylläkin osan kylän miehistä oli lähdettävä matkaan hevosilla, joiden perässä kulki täyteen lastattuja rekiä.¹⁶² Junissa evakuoitavalle karjalle oli omat saattajansa ja karja lastattiin härkävaunuihin. Kansanhuoltoministeriön ohjeiden mukaan karjan hoitajaksi oli varattava yksi henkilö 8-10 eläintä kohti.¹⁶³ Koska työikäiset miehet olivat rintamalla, karjan kuljettaminen jäi pääasiassa nuorten poikien ja tyttöjen tehtäväksi. Niinpä myös Haapaselän tilan karjan kuljettajina toimivat talon tyttäret Maria ja Niina. Matkaan lähdettäessä evakoille ei ollut annettu minkäänlaista tietoa määränpäästä:

”Myö lähettiin kotoa evakkotaipaleelle Maria-siskon kanssa ennen muuta perhettä, kun karjan perässä menttiin. Karja lähti matkaan iltapäivällä, isä ja apulainen olivat sitä ennen lastanneet sen junaan. Me lähdettiin sitten perässä toisella junalla. Karja lastattiin härkävaunuun omaan junaansa ja me saattajat matkustettiin henkilöjunassa. Meillä oli apuna tässä myös Mironoffin poika. Määränpäästä ei meille lähtiessä eikä vielä junassakaan annettu yhtään mitään tietoa. Edes huhuja ei liikkunut lähtiessä. Konduktöörejäkään ei junassa kulkenut, joilta olisi voitu sitä kysyä. Mutta jossain vaiheessa matkaa tuli tieto, että lasti puretaan Suonenjoen asemalle.”¹⁶⁴

Samaan aikaan siviiliväestön evakuointien kanssa Leppäsyryjän asemalla koottiin kaatuneita ja haavoittuneita sotilaita, joista elossa olleet kuljetettiin sotasairaaloihin.¹⁶⁵ Valtaosa evakoista sijoitettiin härkävaunuihin, mutta pieni osa pääsi matkaamaan myös henkilövaunuissa. Härkävaunuihin oli asennettu kamiinat lämmitystä varten ja vaunujen seinustoille oli rakennettu laverit matkalaisten lepäämistä varten. Tarpeiden tekoa varten vaunuissa oli sangot, sillä vaikka juna pysähteli matkan aikana usein, ei vaunuista saanut poistua ilman erillistä lupaa.¹⁶⁶ Myös henkilövaunuissa tunnelma oli hyvin tiivis ja kaikki vaikuttivat väsyneiltä ja epätoivoisilta:

”Asemalla ryhmyttiin jonoihin ja suunnistettiin junan rappuja kohti. Junassa oli väkeä niin paljon kuin vain ikinä sopi. Siellä oli sotilaita, vanhuksia ja äitejä, joilla oli lapsia sylissään, ja isommatkin lapset olivat tilanpuutteen takia sylissä. Vanhoille ja sairaille tietysti koetettiin järjestää istumapaikka.

¹⁶¹ Luukas 1985, 84.

¹⁶² Pirinen 1995, 151.

¹⁶³ Luukas 1985, 54.

¹⁶⁴ Niina Asunmaan suullinen tiedonanto 8.10.2005.

¹⁶⁵ Pirinen 1995, 151.

¹⁶⁶ Näättänen 1995, 45; Penttonen 1995, 79.

Eräällä kyläläisellämme, Lösösen emännällä, oli silloin neljä pientä lasta hoidettavanaan ja mies rintamalla, eikä nuorin näistä lapsista ollut vasta kuin sylivauva. Emäntä itse kulki kainalosauvojen kanssa, ja koitti selvitä lastensa kanssa. Me muut evakot autoimme äidin ja vauvan junaan ja laitoimme vauvan äitinsä syliin. Täyttähän siellä oli ja kaikki olivat hyvin väsyneitä ja apean oloisia. Vaunuissa oli istuinten yläpuolella verkko, joka oli tarkoitettu tavaratelineeksi, mutta niissä makaili myös sotilaita, samoin penkkien alla. Ei junassa oikein pystynyt nukkumaan. Ainoastaan lapset saivat nukuttua äitiensä syleissä.”¹⁶⁷

Leppäsyrläisten evakkojen reitti kulki Elisenvaara – Pieksämäki - Mikkeli rataa pitkin. Rataosuuksilla oli omat junansa, mikä aiheutti väestölle junanvaihtoja ja ruuhkautti risteysasemia. Lisäksi risteysasemat olivat sota-aikana usein vihollisen ilmahyökkäysten kohteena – Elisenvaara peräti 39 kertaa - mikä aiheutti vaaratilanteita.¹⁶⁸ Suistamolaisevakkoja kuljettaneet junat joutuivat muistelmien mukaan usein viholliskoneiden hyökkäysten kohteiksi. Tuolloin matkaa joko laskettiin juoksemaan vaunuista lähimpään metsään tai heidän käskettiin jäädä vaunuihin.¹⁶⁹ Suonenjoelle matkanneilla leppäsyrläisillä oli matkanvarrella kaksi junanvaihtoa: risteysasemilla Elisenvaarassa ja Pieksämäellä. Karjan kuljettajina matkanneet selvisivät matkastaan joutumatta vihollisen ilmahyökkäysten kohteeksi, eivätkä muutkaan leppäsyrläiset evakot tietävästi joutuneet matkan aikana pommituksiin:

”Junamatka Suonenjoelle kesti muistaakseni kolme päivää. Niillä, jotka tulivat hevosten kanssa, matka kesti yli viikon. Yöpymiset tapahtuivat osin junissa ja osin risteysasemilla, silloin kun odotettiin toista junaa. Junan vaihto oli raskasta. Elisenvaarassa, jossa vaihdettiin junaa, pommituksia oli ollut melko usein. Me kuitenkin onneksi välttyimme niiltä.”¹⁷⁰

Evakoiden mukaansa saamat varusteet olivat vähäisiä. Reitin varrelle oli muutamien asemien kohdille järjestetty jonkinmoista ruokahuoltoa, joissa Lotat tarjosivat evakoille veteen keitettyä kauravelliä tai hernekeittoa sekä kahvia. Siirtoväen ja karjan ruokinta matkan varrella tuotti kuitenkin vaikeuksia, sillä kansanhuoltoviranomaiset eivät olleet varautuneet niihin riittävässä laajuudessa.¹⁷¹ Ruokahuollon lisäksi risteysasemille oli evakoita varten varattuna asemahuoneista tila yöpymistä varten, joskaan näissä ei ollut riittävästi tilaa kaikille:

”Huoltopuoli oli lapsenkengissä, kun ei asemilla ollut edes vesiämpäreitä, että olisi saanut juodakseen. Muistaakseni saimme kaksi ruokaa päivässä. Puuroon ei yleensä maitoa riittänyt, vaan se oli sellaista vesipuuroa ja tätä tarjottiin asemilla muistini mukaan illoin ja aamuin. Omia eväitä nuoleksittiin aika tarkasti, mutta eiväthän ne kahta viikkoa olisi säilyneet! Asemahuoneet olivat täynnä ihmisiä eikä niissä riittänyt istuimia kaikille. Lisäksi niissä oli kylmä, sillä sellainen on jäänyt

¹⁶⁷ Niina Asunmaan suullinen tiedonanto 8.10.2005.

¹⁶⁸ Luukas 1985, 70, 106.

¹⁶⁹ Kalkkinen 1995, 71; Miinin 1995, 5; Turunen 1995, 10;

¹⁷⁰ Niina Asunmaan suullinen tiedonanto 8.10.2005.

¹⁷¹ SArk, T 13577/5, Hall.os. – sotapol.tsto/PM, Toimintakertomuksia 1939–1940, Kertomus IV AKE:n hallinnollisen toimiston toiminnasta YH:n ja Suomen / Neuvostoliiton sodan aikana vuosina 1939–40, 10.

mieleeni, että jossain matkan varrella olleessa asemahuoneessa makasin tuolin alla talviturkki päällä.”¹⁷²

3.5 Evakuointipaikkakunnalla

Suistamolaisten siirtolaisten sijoituskunnat sijaitsivat Pohjanmaalla, Keski-Suomessa ja Etelä- ja Sisä-Savossa. Kesäkuussa 1940 suistamolaisia oli hoitokunnan mukaan sijoittuneena seuraaviin kuntiin: Isokyrö (sijoitettuna noin 200 suistamolaista), Jalasjärvi ja Konnevesi (yhteensä noin 5330), Laihia (noin 400), Rautalampi (noin 1200) ja Vesanto (noin 1200).¹⁷³ Leppäsyryläisten evakuointiseutu oli Etelä-Savossa, jossa pääsijoituspaikkoina olivat Vesannon ja Rautalammin kunnat.

Sijoitusalueillaan evakot sijoitettiin tavallisesti ensin yhteismajoitukseen, jollainen oli järjestetty esimerkiksi paikalliselle kansakoululle tai seurakuntatalolle. Yhteismajoituksesta siirtoväki sijoittui sittemmin perheittäin – joko vapaaehtoisesti tai pakolla majoitukseen luovutettuihin - pääasiassa yksityisten omistamiin rakennuksiin. Iljan perheen ensimmäinen osoite oli Vesanto, josta perhe muutti Iljan töiden perässä jo muutaman kuukauden kuluttua Suonenjoelle:

”Ensimmäiseksi määräpaikaksi tuli Vesanto. Siellä me asuttiin noin viiden kilometrin päässä kirkonkylältä, erään maatalon vierashuoneessa. Se oli kalustukseltaan vaatimaton. Samassa talossa asui kaksi muutakin perhettä. Vastaanotto oli ystävällinen, joskin muunkinlaisesta kuultiin toisten perheiden taholta. Sisko löysi sitten poikaystäväkseen sotilaspoliisin, joka oli kotoisin Suonenjoelta.”¹⁷⁴

”Joulun jälkeen huhtikuulla me muutkin muutettiin sitten Vesannolta Suonenjoelle, kun isä pääsi sinne hevosineen rengiksi, ja saatiin sieltä sitten taimitarhan hoitajalta, Elof Portimojärveltä, työsuhdeasunto. Tilaan kuului pieniä mökkejä ja talon yläkerrassa asui perhe Hyrsylän mutkasta. Meidän käytössä oli parimökistä puolikas. Kyllä siihen 2-3 henkeä mahtui, kun ei ollut paljon niitä lähtötavaroita mukana. Siinä oli oikea puuhella ja puuleipäuuni. Se oli juhlallinen moniin muihin evakkoasuntoihin nähden. Tilaan kuului myös ruoka-aitta ja vaate-aitta, jossa itse nukuin kesäisin. Saunaa käytti kaikkiaan viisi perhettä. Peseytymismahdollisuudet olivat aika huonot, sillä lämmintä vettä ei meinannut riittää, kun viisi perhettä siinä kylpi. Kummallista oli, kun saunaa ei voinut lämmittää kuin vain kerran viikkoon, vaikka saunoja oli noin paljon.”¹⁷⁵

Talvisodan alla ei suurten ihmismäärien sijoittamisesta ollut saatu aikaan riittäviä suunnitelmia, eikä myöskään tiedetty tarkkaan kunkin kunnan resursseja sijoituksen- ja

¹⁷² Niina Asunmaan suullinen tiedonanto 8.10.2005.

¹⁷³ MMA, Hoitokunta II, 6a1, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 19.6.1940, 1 §.

¹⁷⁴ Niina Asunmaan suullinen tiedonanto 8.10.2005.

¹⁷⁵ Niina Asunmaan suullinen tiedonanto 8.10.2005.

väestöhuollon suhteen. Tämä aiheutti sittemmin sen, että siirtoväkeä oli siirrettävä tasoitussiirtoina kunnasta toiseen. Tämän vuoksi jopa saman perheen eri aikana evakuoituja jäseniä saatettiin sijoittaa eri kuntien alueelle.¹⁷⁶ Santerin perheen ensimmäisenä sijoituspaikkana Kanta-Suomessa oli Karttula, josta perhe muutti pian Tervoon:

*”Alkuun asuttiin koululla Karttulassa. Sieltä siirryimme sitten Tervoon Talluskylään, Huuskosten taloon. Asuimme palvelijan huoneessa joka oli osa isoa pirttiä. Pirtti oli yhteiskäytössä, jossa äiti laittoi myös ruokaa. Muita evakkoja ei tällä tilalla ollut. Talossa oli isäntä ja emäntä ja kolme veljestä, jotka olivat kaikki talvisodassa rintamalla sekä kaksi tytärtä. Talossa oli tietysti sauna, navetta ja aittoja.”*¹⁷⁷

Kun siirtoväki oli menettänyt sodan myötä lähes kaiken omaisuutensa, oli valtaosa leppäsyöjäläisistäkin varattomia. Aluksi evakkoon joutuneiden huollosta vastasi kansanhuoltoministeriö apunaan paikalliset kansanhuoltolautakunnat, joille oli annettu lisätehtävänä huolehtia siirretyn väestön majoituksesta ja muonituksesta. Siirtoväen huollon käytännölliset tehtävät kuuluivat siten kuntien hoidettaviksi. Siirtoväen määrän kasvettua satoihin tuhansiin osoittautui kyseinen järjestely kuitenkin riittämättömäksi, ja valtion oli pakko ottaa enemmän vastuuta huollosta. Tammikuussa 1940 siirtoväen huoltoa johtamaan perustettiin Siirtoväen Huollon Keskus, johtajanaan Urho Kekkonen. Sen perustamisen jälkeen siirtoväen huolto ja siirretyn omaisuuden hoito siirtyivät maaliskuun aikana kussakin läänissä paikallisen lääninhallituksen tehtäviksi. Poikkeuksena tästä oli Kuopion lääni, jossa suurten väestönsiirtojen vuoksi huolto kuului kansanhuoltoviranomaisille huhtikuuhun asti. Kunnissa siirtoväen huollosta, majoituksesta ja siirretystä omaisuudesta huolehtiminen annettiin lääninhallituksen asettaman siirtoväen huoltojohtajan tehtäväksi. Huoltojohtajan avustajiksi lääninhallitusten tuli nimetä siirtoväen keskuudesta siirtoväen oloista perillä olleita luottamushenkilöitä¹⁷⁸. Nimetyt olivat yleensä aiemmin kunnallisissa luottamustehtävissä toimineita.¹⁷⁹

Avustettavia Siirtoväen huollolla oli paljon, sillä esimerkiksi suistamolaisten sijoituskunnista jokaisessa asui vähintään 200 valtion huoltoavustusta saanutta kuntalaista. Huoltotyö käsitti niin rahallisia avustuksia, omaisten ja tavaroiden etsintää, apua työpaikkojen hankinnassa, kuin siirtoja toisille paikkakunnille. Työpaikkojen hankinnassa siirtoväkeä auttoivat kussakin

¹⁷⁶ SArk, T 2864/32, Ilmavoimatoimisto (Op.3)/Päämaja – Puolustusvoimain pääesikunta, saap. muistioita ja ehdotuksia 1940–41, Alhavan muistio, 9.

¹⁷⁷ Helvi Laitalan suullinen tiedonanto 10.10.2005.

¹⁷⁸ Vesannon kunnan Siirtoväen huoltolautakuntaan kuuluivat varsinaisina jäseninä maanviljelijät Juho ”Ivan” Havinakainen ja Lauri Kirjavainen sekä varajäseninä Juho Kirjavainen ja Juho Havinakainen. (MMA, Hoitokunta II, 6a1, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 21.11.1940, 5 §).

¹⁷⁹ Hietanen 1989, 242; Kekkonen 1940, 3-4, 7-9.

kunnassa toimineet siirtoväen työhön sijoittajat. Vesannolla siirtoväen työhönsijoittajana ja siirtoväen huoltojohtajan apulaisena toimi suistamolainen maanviljelijä Albert Haavistola. Esimerkiksi Iljan löydettyä töitä toiselta paikkakunnalta, hänen oli anottava sijoituskuntansa huoltojohtajalta lupa sijoituskunnasta muuttamiseen. Tällaisen saamiselle oli paremmat edellytykset, mikäli hakijalle oli tiedossa työpaikka toisen kunnan alueelta.¹⁸⁰ Edellä mainituista huoltomuodoista keskeisin oli valtion huoltoavustus, joka tarkoitti rahallista korvausta majoituksesta ja muonituksesta aiheutuneista kustannuksista. Huoltoavustus oli luonteeltaan toissijainen avustusmuoto, sillä lähtökohtaisesti siirtoväen oli tultava toimeen omilla varoillaan, omalla työllään tai muilla valtion antamilla etuuksilla. Todellisuudessa valtaosan siirtoväestöstä oli kuitenkin varallisuuden ja ansiotyön mentyä turvauduttava huoltoavustukseen.¹⁸¹

Eräs huoltoavustusta pienentävä tulonlähde – joskin melko harvoille evakoille – oli sotilasmajoituksesta maksetut korvaukset. Tällaisia maksettiin niille karjalaisille rakennusten omistajille, joiden omistamia rakennuksia oli varattu armeijan käyttöön. Tätä korvausta ei tosin maksuunpantu tasapuolisesti kaikille, sillä korvauksen ehtona oli majoitustodistus, ja vain harvat joukko-osastot pitivät majoituksestaan kirjaa.¹⁸² Suistamon majoituslautakunnan tammikuun – elokuun 1940 välillä käsittelemien majoituslaskujen pohjalta ainoastaan 17 Leppäsyrläistä taloa sai korvausta sotilasmajoituksesta.¹⁸³ Kun otetaan huomioon, että kylä oli todellisuudessa ääriään myöten täynnä sotilaita, ainoastaan murto-osa majoitustaloista sai lopulta korvausta.

Siirtoväen tilannetta vaikeutti osaltaan se, että osa kuntalaisista ei edelleenkään ollut saanut takaisin evakuoitua karjaansa tai tavaroitaan.¹⁸⁴ Karjalaisten menettämän omaisuuden korvaamiseksi saatiin elokuussa 1940 säädetyksi korvauslaki, mutta sen mukaisia korvauksia ei ehditty maksaa ennen jatkosodan syttymistä.¹⁸⁵ Puntarissa olivat toisaalta sodan

¹⁸⁰ MMA, Hoitokunta II, 6a1, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 19.6.1940, 1 §; Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirjat 1939–1941, Kuopion lääninhallituksen kiertokirje lääninalueen työhönsijoittajista 6.7.1940, N:o 1574 SH; Kekkonen 1940, 23.

¹⁸¹ Kekkonen 1940, 25–28.

¹⁸² SARk, T 2864/32, Ilmavoimatoimisto (Op.3)/Päämaja – Puolustusvoimain pääesikunta, saap. muistioita ja ehdotuksia 1940–41, Alhavan muistio, 10.

¹⁸³ MMA, Majoituslautakunnan arkisto, tilitodisteet 1941, ga1, majoituslautakunnan maksamat sotilasmajoituskorvaukset 15.1.–21.8.1940. Kuittien joukossa ei ollut esimerkiksi Haapaselän taloa.

¹⁸⁴ MMA, Hoitokunta II, 6a1, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 19.6.1940, 1 §; Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 29.8.1940, 3 §. Kuntalaisten karjaa oli päätyntä useiden läänien alueille. Kunnan omistaman maatilan lehmistä oli Tuupovaaralla kuusi ja Pielisjärvellä 11.

¹⁸⁵ Hietanen 1989, 252; Simonen 1965, 219.

köyhdyttämän valtion kannalta suuret rahat ja toisaalta evakoiden kannalta oikeusvaltion kansalaisilleen takaamat oikeudet menetetyn omaisuuden korvaamisesta. Tätä yhtälöä ei siis saatu ratkaistuksi ennen jatkosodan syttymistä. Myös molemmat Nykkyjen perheet joutuivat jättämään omaisuutensa rajan taakse. Haapaselän tilan evakuoitu karjakaan ei löytänyt hevosia lukuun ottamatta tietään oikealle omistajalleen:

”Evakkoon lähdetessä kukaan meidän junassa ei tiennyt, minne karjavaunut lähtivät. Mutta kuulimme evakossa ollessa kuukausien päästä huhupuheena, että meidän karja olisi mennyt Sortavalan maalaiskuntaan. Eipä niitä sitten sen koomin nähty. Hevoset sentään tuli Suonenjoelle. Hevoset olivat Jalkalan kylässä, maatalousneuvojan rouvan kotitilalla. Niitä käytettiin metsätoissa. Juoksijahevonon oli armeijassa. Se oli tiineenä ja lähetettiin pois sodasta ennen talvisodan päättymistä. Yksi hevonen oli kesän Kuopiossa yhteislaidunsaareissa. Sittemmin hevosia oli pakko ryhtyä myymään, kun tallien vuokraus olisi tullut kalliiksi.”¹⁸⁶

Iljan ja Santerin perheiden saama vastaanotto sijoituspaikkakunnilla oli muistelijoiden mukaan pääosin myönteinen. Niin sijoitusperheiden kuin evakoidenkin puolelta asuminen käsitettiin vain väliaikaiseksi siirtymävaiheeksi, kunnes siirtoväen asutuskysymys saataisiin lopullisesti ratkaistua. Sitä ennen entisten talon isäntien arkeen kuului kuitenkin työnteke toisten palveluksessa. Joidenkin muistelijoiden mukaan eräät kantasuomalaiset isännät halusivat hyötyä huoltoavustuksen varassa elävän siirtoväen kustannuksella.¹⁸⁷ Iljan perheen toimeentuloa töiden saanti joka tapauksessa osaltaan paransi, vaikka säännöstelyä samaan aikaan tiukennettiin:

”Portimojärven talonväki oli ystävällistä. Vaikka isä oli tilalla renkinä, talon isäntä kutsui häntä aina isännäksi. Myös talon lapset olivat ystävällisiä. Isä sai tekemistään töistä palkan luontaistuotteina, lähinnä viljana, vaikka viljan luovutusvelvollisuuden takia se ei olisi tainnut olla luvallista. Näin ruisjauhoon tarkoitetut kortit voitiin käyttää vehnäjauhoihin ja siten meillä riitti pullaa kahvin seuraksi lähes joka päivä. Ei meillä siten ollut evakkoaikana suoranaista pulaa ruoasta eikä vaatteistakaan.”¹⁸⁸

Kahden erilaisen kulttuurin törmäys synnytti siirtoväen ja paikallisväestön välille monenlaisia ongelmia. Erityisesti siirtoväki erottui ortodoksiuskontonsa ja murteensa puolesta, mikä johti usein ortodoksien ryssittelyyn. Epäluuloja puolin ja toisin herättivät myös paikallisväestön ja karjalaisten erilaiset ruokatottumukset.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Niina Asunmaan suullinen tiedonanto 8.10.2005.

¹⁸⁷ Niina Asunmaan suullinen tiedonanto 8.10.2005; Niiranen 1995, 231.

¹⁸⁸ Niina Asunmaan suullinen tiedonanto 8.10.2005.

¹⁸⁹ Helvi Laitalan suullinen tiedonanto 10.10.2005; Salo 1995, 206.

3.6 Uusille raivioille pika-asutuslain turvin

Siirtokarjalaisten asuttaminen muodostui kesän 1940 aikana polttavaksi sisäpoliittiseksi kysymykseksi. Karjalan noin 420 000 evakosta lähes 230 000 oli maataloussiirtoväkeä, joten uutta viljelysmaata tarvittiin kipeästi luovutettujen tilalle. Siirtoväen asutuskysymys näyttikin saavan lopullisen ratkaisun, kun eduskunta sääti keväällä 1940 pika-asutuslain (346/1940)¹⁹⁰.¹⁹¹ Sen nojalla Maatalousministeriön asutusasiainosasto vahvisti kunnat, joihin siirtokarjalainen maanviljelijäväestö tultiin asuttamaan. Viljelijäväestö pyrittiin asuttamaan kylittäin, tosin samaan sijoituskuntaan saattoi kuulua kahteen tai useampaan siirtokuntaan kuuluneita henkilöitä. Suistamolaisten pika-asutuslain mukaisena maanhankinta-alueena olivat pääosin Kuopion läänin itäiset osat, jotka on esitetty taulukossa 6. Leppäsyrläisten vakinaiseksi sijoituspaikaksi tuli Kontiolahti yhdessä näätäojalaisten, piensarkalaisten, roikonkoskelaisten ja suursarkalaisten kanssa.¹⁹²

TAULUKKO 6. Suistamon kylien pika-asutuslain mukainen sijoitussuunnitelma.

Sijoituskunta:	Sijoitettavat kylät:
Pielisjärvi	Ahvenlampi, Alattu, Haapaselkä, Laitioinen, Riitselkä, Ulmalahti
Nurmeksen mlk.	Maisula, Mustajärvi, Suistamon kk.
Eno	Hovinaho, Koitonselkä, Loimola, Niinisyrjä, Pyörittäjä, Vaaherjoki, Äimäjärvi
Juuka	Hutjakka, Ihatsu, Kontro, Kontuvaara, Muuanto, Palomylly, Petäjäselkä, Salo-Uuksu
Kiihtelysvaara	Jalovaara, Semeikka
Kontiolahti	Leppäsyrlä, Näätäoja, Pien-Sarka, Suur-Sarka, Roikonkoski

Lähde: MMA, Hoitokunta II, 6a1, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 1939–1941, Asutusasiainosaton kiertokirje siirrettävien kuntien hoitokunnille 27.2.1941, N:o 118 sekä jäljennös Suistamon kunnan eri kylien väestön uusista sijoituspaikoista.

Sijoitussuunnitelman mukaisesti monet leppäsyrläläiset alkoivat siirtyä jo vuoden 1940 lopulla uudelle asuinalueelleen. Esimerkiksi Santerin perhe muutti Kontiolahdelle alkuvuodesta 1941. Uutta tilaa ei perhe täältä vielä kuitenkaan hankkinut, vaan elantoa

¹⁹⁰ MMA, Hoitokunta II, 6a1, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 14.5.1940, 2 §. Kunnan hoitokunta asetti pika-asutuslautakunnan jäseniksi 14.5.1940 seuraavat henkilöt: Nikolai Jekkonen, Juho Julkunen, Heikki Blinnikka, Vilho Kuokka, Heikki Tuomela, sekä varajäseniksi Juho Maljonen, Samuli Heikkinen, Juho Halonen, Filip Patrikainen ja Vilho Koistinen.

¹⁹¹ Hietanen 1989, 240.

¹⁹² MMA, Hoitokunta II, 6a1, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 1939–1941, Asutusasiainosaton kiertokirje siirrettävien kuntien hoitokunnille 27.2.1941, N:o 118 sekä jäljennös Suistamon kunnan eri kylien väestön uusista sijoituspaikoista; Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 21.10.1940, 2 §. Kontiolahdella siirtoväen asukkaaksi ottajina toimivat seuraavat leppäsyrläläiset: varsinaisena jäsenenä Juho Maljonen sekä varajäsenenä Vilho Penttonen ja Mikko Jekkonen.

hankkiakseen Santeri oli tuolloin työllisyystöissä rakentamassa uuden rajan turvaksi tarkoitettua Salpalinjaa:

*”Asuttiin Kontiolahdella Karttusten maalaistalossa. Se oli kohtalaisen iso maalaistalo. Isä oli tuolloin viikkokausia poissa kotoa uuden rajan linnoitustöissä.”*¹⁹³

Suistamon kunnan kunnantoimisto oli siirretty evakuintivaiheessa Pohjanmaalle, Laihialle. Toimiston tehtäväksi jäi lähinnä vain siirtoväen neuvominen erilaisissa kysymyksissä ja lopulta se päätettiin lakkauttaa kesäkuussa 1940. Kunnanvaltuusto ei puolestaan ollut kokoontunut enää lokakuun 1939 jälkeen. Sen paikalle perustettiin kunnan hoitokunta huolehtimaan luovutetun kunnan jäljelle jääneistä asioista. Kunnan hoitokunta aloitti toimintansa Rautalammilla toukokuussa 1940. Vuosina 1940–1941 sen puheenjohtajana toimi maanviljelijä Filip Blinnikka ja varapuheenjohtajana leppäsyrläinen maanviljelijä Nikolai Jekkonen. Jäseninä toimivat maanviljelijät Pekka Jokinen, Juho Julkunen, Olli Maskonen ja kirvesmies Aleks Jolkin, sekä varajäseninä opettaja Juho Halonen ja maanviljelijät Pekka Kauppinen ja Juho Maljonen. Hoitokunnan tehtävänä oli hoitaa muun muassa kunnan keskeneräisten asioiden loppuselvittelyt, päättää sotilasperheavustusten maksamisesta, periä saatavia, suorittaa velkoja ja tallettaa lakkautettavan Suistamon kunnan kunnanarkisto.¹⁹⁴

¹⁹³ Helvi Laitalan suullinen tiedonanto 10.10.2005.

¹⁹⁴ MMA, Hoitokunta II, 6a1, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 4.5.1940, 2 §; Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 5.7.1940, 15 §; Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 31.1.1941, 4 §.

4. PALUU SUISTAMOLLE

4.1 Paluun ensivaiheet

Välirauhan aika jäi lopulta varsin lyhyeksi. Kun Saksa aloitti 22.6.1941 operaatio Barbarossan nimellä tunnetun hyökkäyksensä Neuvostoliittoon, yhtyi Suomi hyökkäykseen 30.6. Suomen virallisen tulkinnan mukaan maa kävi Saksasta irrallista puolustussotaa tavoitteenaan saada talvisodassa menetetyt alueet takaisin sekä saavuttaa puolustuksellisesti edulliset rajat. Menetetyn Karjalan takaisin valtaamiselle valtion johto sai myös kansalaisten laajan tuen. Eteneminen vanhan rajan yli Itä-Karjalaan osoittautui sen sijaan sittemmin vaikeammin kansalle perusteltavaksi ratkaisuksi. Jatkosodan alettua suomalaisten hyökkäyksen painopiste oli Laatokan pohjoispuolella. Hyökkäyksen tarkoitus oli ennen muuta varmistaa suomalaisjoukkojen selusta ennen hyökkäämistä Karjalankannakselle, jossa puna-armeijan odotettiin murtuvan, kunhan saksalaiset valtaisivat Leningradin. Hyökkäys Laatokan pohjoispuolella eteni ripeästi, ja suomalaisjoukot tavoittivat Leppäsyvän ja Loimolan 15.–17.7. välisenä aikana, ja muutama päivä tämän jälkeen koko Suistamon pitäjä oli suomalaisten hallussa. Vanha raja saavutettiin Laatokan Karjalassa heinäkuun loppupuolella. Ainoastaan Sortavala lähiympäristöineen säilyi venäläisten hallussa elokuun loppupuolelle saakka. Kuten talvisodassa IV armeijakunnan johto oli sijoittuneena Leppäsyvälle, niin myös jatkosodan hyökkäysvaiheessa Karjalan Armeijan esikunta sijoittui kylään, tosin nyt vain lyhyeksi ajaksi siirtyen sieltä hyökkäyksen edetessä idemmäs aina Petroskoihin/Äänislinnaan asti.¹⁹⁵

Hyökkäysvaiheen edetessä takaisin vallattujen alueiden hallinto alistettiin Päämajalle. Käytännössä alueiden hallinnosta vastasi väliaikainen sotilashallinto, jonka uskottiin jäävän vain lyhyeksi siirtymävaiheeksi ennen siviilihallintoon siirtymistä. Ylimmäksi portaaksi alueen hallinnon johtamista varten perustettiin 17.7.1941 Mikkeliin Päämajan sotilashallinto-osasto, päällikkönään ensin poliisikomentaja, eversti Johan V. Arajuri ja sittemmin kevästä 1942 lähtien eversti Eino R. Koskimies. Sotilashallinto-osaston tehtäviksi määräytyivät: valloitetun alueen hallinnon saattaminen Moskovon rauhaa edeltäneeseen tilaan, vastaaminen siviiliväestön palautumisesta Karjalaan sekä alueen talouteen ja kansanhuoltoon liittyvien

¹⁹⁵ Härkönen 1955, 366; Härkönen 1999, 11; Vuorenmaa² 1989, 296–298.

kiireellisten tehtävien hoitaminen. Näiden tehtävien toteuttamiseksi perustettiin toiseksi portaaksi sotilashallinto-osaston alaisuuteen vanhoja kihlakunnan rajoja noudattavia sotilashallintopiirejä, joista ensimmäiset perustettiin 6.8.1941 Laatokan Karjalan alueelle. Suistamo kuului Impilahden sotilashallintopiiriin yhdessä Soanlahden-, Salmin- ja Impilahden kuntien sekä sittemmin vuonna 1943 liitetyn Suojärven kunnan kanssa. Sotilashallintopiiriin päällikkönä toimi Suistamon evakuoinneista talvisodassa vastannut Härkönen. Kolmanneksi portaaksi sotilashallintoon perustettiin kunnanesikunnat. Niiden johtajiksi, kunnanpäälliköiksi, nimitettiin hoitokuntien puheenjohtajia tai jäseniä.¹⁹⁶ Suistamon kunnanpäälliköksi määrättiin 27.7.1941 hoitokunnan puheenjohtaja Filip Blinnikka.¹⁹⁷ Vaikka siviilihallintoa laajennettiin vuosina 1942–1944, johti sodan pitkittyminen käytännössä siihen, että valloitettu alue jäi koko jatkosodan ajaksi sotilashallintoalueeksi.

Rintamalinjojen siirtyessä kohti vanhaa rajaa aloitettiin myös ensimmäiset toimet väestön palauttamiseksi entisille kotisijoilleen. Samalla, kun menetetyn Karjalan takaisin saaminen kävi toteen, pika-asutuslain toteuttaminen katsottiin käytännössä hyödyttömäksi. Samoin kävi korvauslain toimenpiteille, kun maaperä ja ainakin osa kiinteästä ja irtaimesta omaisuudesta oli palautumassa takaisin suomalaisille. Keskustelu siviilien paluusta teki myös alueen oikeudellisen aseman määrittelystä välttämättömän. Ylipäällikkö Mannerheim määritteli Päämajan julistuksella 23.8.1941, että alueella noudatettiin Suomen voimassa olevaa lainsäädäntöä sotilashallinnon määäämin rajoituksin ja poikkeuksin. Julistuksessa määrättiin myös alueella olleen kiinteän ja irtaimen omaisuuden luovuttamisesta sotilashallintoviranomaisten tarkempien määräysten mukaisesti entisille omistajilleen.¹⁹⁸ Oikeusvaltion keskeisin elementti, omistusoikeus, palautettiin näin julistuksessa takaisin karjalaisille.

Evakoiden parissa mahdollisuus palata takaisin kotiseuduille otettiin vastaan innostuneesti. Evakkojen omien toiveiden ohella karjalaisten paluuta kotiseudulleen puolsi maassa vallinnut elintarvikepula. Sodan ja epäedullisten ilmasto-olosuhteiden yhteisvaikutuksesta maataloustuotanto oli laskenut romahdusmaisesti ja kaikki suurimmat asutuskeskukset sekä armeija olivat käytännössä ulkomaisen, lähinnä saksalaisen tuontiviljan varassa. Takaisin vallatulla alueella odotti noin 270 000 peltihehtaaria, joiden syyskylvöt tuli pikaisesti aloittaa

¹⁹⁶ Ahokas 2004, 87–88, 93; Hietanen 1990, 154; Simonen 1965, 33, 35–38. Päämajan sotilashallinto-osasto siirrettiin Imatralle tammikuussa 1942.

¹⁹⁷ MMA, Hoitokunta II, 6a2, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 11.2.1942, 1 §.

¹⁹⁸ Hietanen 1990, 155; Simonen 1965, 34.

vuoden 1942 sadon turvaamiseksi. Lisäksi Karjalan peltoja oli mahdollista hyödyntää osittain jo syksyllä 1941, sillä venäläiset olivat viljelleet osaa alueen pelloista, ja niiden sato oli saatava kiireesti korjatuksi. Varsinkin heinäsadon todettiin olevan Impilahden sotilashallintopiirin alueella muuhun maahan verrattuna runsas. Sadonkorjuun urakkaa vaikeutti alkuvaiheessa pula työvoimasta, tarvittavista välineistä, asunnoista ja osaltaan myös rintamalinjojen läheisyys.¹⁹⁹

Ennen siviiliväestön palauttamista Raja-Karjalaan järjestettiin kuntien hoitokuntien jäsenille tutustumiskäynti 24.–28.7. takaisin vallatulle kotiseudulle. Tutustumiskäynnin jälkeen hoitokuntien edustajat totesivat kotiinpaluun mahdollisuudet odotettua suuremmiksi, joskin edessä odottava työmäärä katsottiin suureksi. Pikatarkastuksen perusteella Suistamolla olleista rakennuksista oli tuhoutunut noin 20 %, mikä oli varsin vähän sen naapurikuntiin nähden. Ennen varsinaisen siviiliväestön kotiinpaluuta alueelle päätettiin lähettää eräänlainen karkiryhmä tai etujoukko, jonka tehtävänä oli ”raivata” alue sellaiseen kuntoon, että siviiliväestön pääryhmän oli mahdollista palata alueelle. Tämä siirtoväen etujoukko saapui Suistamon ohella Impilahden, Harlun, Korpiselän, Ruskealan ja Soanlahden kuntiin elokuun 5.-8. päivän välisenä aikana, eli noin kuukauden kuluttua jatkosodan alkamisesta. Näihin etujoukkoihin sisältyivät kunnanhallintoa järjestelemään siirtyneet kunnanesikunnat sekä sadonkorjaajat ja asuntojen siivouksesta vastanneet puhdistusryhmät. Etujoukot olivat useimmiten 100–200 hengen vahvuisia. Kuntien hoitokunnat valitsivat näihin ryhmiin kotipitäjiensä kylistä työkykyisiä miehiä ja naisia, mukanaan henkilökohtaisia tavaroitaan, lehmiiä, hevosia, ajoneuvoja ja maataloustyövälineitä.²⁰⁰

Suistamon kunnan hoitokunta valitsi kunnan väestönsiirron johtajaksi talousneuvos Pekka Jokisen ja kansanhuollon johtajaksi valittiin Suistamon seminaarinjohtaja Juho Kustaa Santala. Sadonkorjuuta johtamaan valittiin viljelypäälliköiksi eri kyliin kaikkiaan 12 henkilöä, joista Leppäsyvän päälliköksi nimettiin maanviljelijä Vilho Penttonen. Suistamolle lähetettyyn etujoukkoon kuului muun muassa seitsemän siivousryhmää, joihin kuului kaikkiaan 42 henkeä. Peltotöitä varten määrättiin puolestaan seitsemän suistamolaista miestä, joilla oli omistuksessaan hevonen. Lisäksi etujoukkoon kuului yksittäisiä rakennusalan

¹⁹⁹ Hietanen 1990, 159; Härkönen 1999, 12; Simonen 1965, 44–45.

²⁰⁰ Simonen 1965, 46–47; Virolainen 1989, 85, 122–123.

ammattimiehiä ja muita rakennusmiehiä kaikkiaan 13 henkilöä, puu- ja rautaseppiä yhteensä seitsemän henkilöä, muurareita kaikkiaan kolme ja työvelvollisia kaikkiaan 27 henkilöä.²⁰¹

Etujoukkojen mukana kotiin palanneet sijoitettiin asuntojen puhdistustyötä odotellessa aluksi yhteisasuntoihin suurempiin taloihin. Lisäksi yhteismajoitukseen vaikutti myös se, että useat Impilahden sotilaspiirin alueen asumakelpoisista taloista olivat tuolloin armeijan majoittamina. Kotiin palanneilla oli luonnollisesti kova halu päästä heti alkajaisiksi näkemään kotitilojaan, vaikka rintamalinjojen läheisyydestä johtuen heitä varoitettiin liikkumasta yksin. Esimerkiksi Suistamon Uuksujärveltä kotoisin ollut Stepan Riikonen sai tällaisella matkalla surmansa vihollispartion luodista. Vihollisen kaukopartioita liikkui muuallakin Suistamon alueella ja tämän vuoksi etujoukoissa toimineille miehille jaettiin kivääreitä.²⁰² Etujoukkojen mukana Suistamolle palasi myös Ilja Nykky, joka oli yksi seitsemästä hevosia omistaneista suistamolaisista. Hevosille oli Karjalassa valtavan kyntöurakan lisäksi käyttöä myös sadonkorjuussa ja puunajossa.²⁰³

”Isä meni Suistamolle jo elokuussa työkomennuksen nimellä. Tuohon aikaan oltiin sadonkorjuuajasta jo jäljessä. Isä meni sinne kun hevosia ei silloin monillakaan viljelijöillä ollut ja maanviljelyskoneita oli saatava vedetyksi. Rintama ei vielä kyllä tuolloin sieltä kaukana ollut. Äiti meni sitten kuukautta myöhemmin ja minä menin jouluksi. Joulun jälkeen olin Roikonkosken sahan konttorissa talven ja kesän. Se oli VR:n omistama saha.”²⁰⁴

Kaikkialla takaisin vallatussa Karjalassa oli etujoukoille annettu ohjeeksi puhdistaa talot perusteellisesti ennen varsinaisten asukkaiden tuloa. Suuriin mittasuhteisiin paisunut operaatio sai varoja hoitokunnilta, ja sotilashallinnon terveydenhuoltotoimisto avusti niitä myös tarpeen mukaan.²⁰⁵ Käytännössä puhdistustyö lähti verkkaisesti käyntiin syksyllä 1941, kun eturyhmien mukana palanneita oli kiinnitettävä kiireiseen sadonkorjuutyöhön. Leppäsyryllä, kuten koko palautetulla alueella, puhdistajien työtä helpotti omalla tavallaan se, että rakennuksia oli pystyssä huomattavasti vähemmän kuin talvisodassa evakkoon lähdetäessä oli kylälle jäänyt. Suistamon kunnan kylistä yksi oli tuhoutunut käytännössä kokonaisuudessaan ja osittain tuhoutuneita kyliä oli neljä. Kunnan alueella sijainneista yksityisten omistamista asuinrakennuksista oli täysin tuhoutunut kaikkiaan noin 200 ja osittain tuhoutunut noin 590 rakennusta. Venäläiset olivat puolestaan rakentaneet alueelle

²⁰¹ MMA, Hoitokunta II, 6a2, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 30.7.1941, 2 §; Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 31.7.1941, 1-3, 9 §.

²⁰² Härkönen 1955, 369–370; Härkönen 1999, 16–17; Simonen 1965, 49.

²⁰³ MMA, Hoitokunta II, 6a2, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 31.7.1941, 9 §.

²⁰⁴ Niina Asunmaan suullinen tiedonanto 8.10.2005.

²⁰⁵ Simonen 1965, 49–50.

yhdeksän rakennusta.²⁰⁶ Kunnan omistamista rakennuksista olivat muun muassa kirkonkylällä sijainneet Suistamon seminaarin rakennukset ja lastenkoti sekä Ulmalahden kylässä sijainnut kunnalliskoti että kolme eri puolilla pitäjää sijainnutta koulurakennusta vaurioituneet pahoin.²⁰⁷ Iljan perheen kotitilalla oltiin sikäli onnekkaita, että kaikki rakennukset olivat pystyssä, joskin venäläisiltä jääneet asumisen merkit olivat tilalla selvästi havaittavissa:

*”Vaikka talonympärykset olivat täynnä pommien tekemiä kuoppia, oli kaikki rakennukset pystyssä, mutta sisältä surkeassa kunnossa. Talomme alakerrassa kamarin lattialla oli puolisen metriä lantaa. Sitä sitten lapiottiin alakerran ikkunoista ulos. Venäläiset oli pitäneet siellä vissiin kilipukkeja ja lampaita. Kalusteet olivat hävinneet, liekö sitten Suomeen vai Venäjälle. Ovet, seinät, katot ja lattiat pestiin lipeäkivellä ja maali saatiin lopulta näkyviin. Pesemisessä oli kova homma, mutta lopputulos oli kuin vasta maalattu. Myös rikkinäiset tapetit ja seinäpahvit revittiin ja laitettiin uudelleen.”*²⁰⁸

4.2 Rajoitetusta väestönpaluusta suureen kevätsiirtoon 1942

Suunnitelmallinen väestön palautus tapahtui heti etujoukkojen perässä. Sijoituskunnissa järjestetyn paluutiedustelun ja takaisin vallatun Karjalan kunnissa pidetyn asuttamistiedustelun avulla väestönsiirtojohtajat - apunaan viljelyspäälliköt – hahmottivat ketkä kuntalaisista olivat halukkaita palaamaan ja ketkä asuinolosuhteiden puolesta voivat palata. Maatalousväestön ohella kartoitettiin myös sitä, kuinka paljon kuntaan oli mahdollista palauttaa käsityöläisiä, työmiehiä ja muita vapaan ammatin harjoittajia – olihan myös muun muassa alueen teollisuutta saatava käynnistymään. Niiden henkilöiden kortit, joiden katsottiin voitavan heti palauttaa alueelle, kulkivat sijoituskuntien huoltojohtajan ja edelleen väestönsiirronjohtajan kautta väestönsiirtotoimistolle, joka lähetti näiden pohjalta määrätyn kaavan mukaiset palaamisluvat Siirtoväen Huollon Keskukselle ja sen välityksellä edelleen sijoituskuntien huoltojohtajille, jotka sitten jakoivat luvat asianomaisille. Kotikuntaansa saavuttuaan oli jokaisen ilmoitettava kunnan esikunnassa, jossa paluulupaa vastaan annettiin oleskelulupa. Lupa oikeutti oleskelemaan vain kyseisen kunnan alueella.²⁰⁹ Esimerkkinä tällaisesta oleskeluvasta on kuva 5, jossa on esitetty Julia Nykylle myönnetty Suistamon kunnan aluetta koskeva oleskelulupatodistus.

²⁰⁶ SArk, F124/337, Impilahden sot.hall.piirin toimintakertomus ajalta 8.8.41–30.6.43–7.10.44; Virolainen 1989, 90.

²⁰⁷ MMA, Hoitokunta II, 6a2, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 2.6.1942, 10 §; Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 17.11.1942, 38 §.

²⁰⁸ Niina Asunmaan suullinen tiedonanto 8.10.2005.

²⁰⁹ Ahokas 2004, 96–97; Simonen 1965, 58–59. Palautusta muutettiin sittemmin joustavammaksi, kun väestönsiirtotoimiston lähettämät palaamisluvat kulkivat suoraan huoltojohtajille eikä niitä enää kierrätetty Siirtoväen Huollon Keskuksen kautta.

Myös karjalaisten kotieläinten siirtämiseen tarvittiin erikseen sijoituskunnan siirtoväen huoltojohtajan antama kotieläinten kuljetustodistus. Sen nojalla eläinten omistajalla oli oikeus maksuttomasti kuljetuttaa rautateitse kotieläimensä palautetulle alueelle. Myös paluun yhteydessä määrättiin, että 8-10 eläintä kohden oli omistajan asetettava vähintään yksi hoitaja.²¹⁰

Kyseinen monimutkainen ja rajoituksia väestön palauttamiselle aiheuttanut paluujärjestelmä aiheutti monien karjalaisten mielissä vastustusta, mutta ilman mainitunlaista säännöstelyä olisi aiheutunut niin kuljetuksien kuin huollonkin suhteen suuria vaikeuksia.²¹¹ Samalla pyrittiin myös ehkäisemään epäluotettaviksi luokiteltujen henkilöiden saapuminen alueelle. Erityisesti kesällä 1941 pidätettiin Valpon toimesta useita satoja epäilyttäviksi katsottuja henkilöitä. Näiden joukossa ei ollut suistamolaisia, ja koko Impilahden sotilashallintopiirin alueelta kotoisin olleita oli vain alle kymmenen henkilöä.²¹² Ensimmäisen sotasyksyn aikana Karjalaan pääsi palaamaan noin 70 000–75 000 henkeä, tekemään lähinnä maataloustöitä ja korjailemaan pahimpia sodan aiheuttamia tuhoja.²¹³ Suistamolle palanneita oli marraskuun 1941 puolivälissä ainoastaan noin 1000 henkeä, minkä vuoksi on ymmärrettävää, että sadonkorjuu jäi alueella vaillinaiseksi.²¹⁴

Ylipäällikön julistuksen lisäksi myös valtiovalta antoi itsenäisyyspäivänä julistuksensa (N:o 836/1941) Suomesta Moskovan rauhassa luovutetun ja takaisin valloitetun alueen palauttamisesta valtakunnan yhteyteen. Kyseessä oli sekä valtio-oikeudellinen että taloudellinen toimenpide: Karjalan jälleenrakentamiseen paikallinen väestö tarvitsi rahalaitosten luottoa, jonka vastineeksi täytyi olla kiinteää omaisuutta. Tämän omaisuuden valtio takasi tunnustamalla lailla karjalaisten oikeuden alueen kiinteään omaisuuteen. Itsenäisyyspäivänä annettiin myös muun muassa laki sotilashallinnon jatkamisesta takaisin vallatulla alueella sekä päätös palautetun Karjalan kuulumisesta Moskovan rauhaa edeltäneisiin hallintokuntiin.²¹⁵

²¹⁰ JoMA, Kuopion lääninhallitus. Siirtoväenhuoltoasiainesittelijä, saapuneet salaiset asiakirjat 1939–43, Ea1, Päämajan sotilashallinto-osaston ohjeet kotieläinten ja muun omaisuuden palauttamiseksi takaisin vallatulle alueelle, N:o 236/V/sal., 1.8.1941.

²¹¹ Ahokas 2004, 96–97; Simonen 1965, 58–59.

²¹² KA, ek-Valpo I, Asiaryhmittäin kootut asiakirjakokonaisuudet, XXIX 32 c, Turvasäilö- ja pidätettyjen luettelot, luettelo turvasäilössä vv. 1940–1944 olleista henkilöistä.

²¹³ Hietanen 1990, 160.

²¹⁴ SArk, F124/337, Impilahden sot.hall.piirin toimintakertomus ajalta 8.8.41–30.6.43–7.10.44.

²¹⁵ Suomen asetuskokoelma 1941, Julistus Suomesta luovutetun ja takaisin valloitetun alueen palauttamisesta valtakunnan yhteyteen (N:o 836/1941); Ahokas 2004, 89, 91; Simonen 1965, 70–72.

(omakätinen nimikirj.)
 Pituus 157 cm.
 Kasvojen muoto pyöreä
 Tukan väri vaalea
 Silmien väri harmaa
 Parta /
 Erikoisia tunteja. /

Suistamon kunnan
 Leppäsuon kylästä
 oleva vaimo
 Julia Nykyn
 (ammatti ja täydellään nimen)
 synt. 6.5.1914, sekä hänen
 takastulla mainitut lapsensa oikeutetaan
 oleskelemaan Suistamon
 kunnan alueella.
 Suistamo, Kesäkuun
 20 p:nä 1942.
 Leima
 (Sotilashallinto-
 viranomaisen
 allekirjoitus.)
 KÄÄNNÄ!

KUVA 5. Julia Nykyn oleskelulupa Suistamon kunnan alueelle. (Lähde: Helvi Laitalan kokoelma).

Karjalaisille nämä niin taloudellisesti kuin periaatteellisestikin annetut lait ja julistukset olivat luonnollisesti merkittäviä. Jälleenrakentamiseen tarvittiin kuitenkin paljon muutakin kuin lakeja ja julistuksia: siihen tarvittiin karjalaisten omaa työpanosta, ja myös kaikki muualta saatu apu otettiin tervetulleena vastaan²¹⁶. Paluun riemusta siirryttiin Karjalassa kuitenkin nopeasti kovaan arkeen: sotatalvesta 1941–1942 tuli odotettua vaikeampi, koska sato jäi vain noin 11 %:iin ennen sotaa viljelystä. Tätä selittää osaltaan se seikka, että myös viljelyalasta oli venäläisten jäljiltä käytössä vain noin 11 %. Myös talven tulo normaalia aikaisemmin vaikeutti sadon korjaamista, ja lokakuun puolivälissä kotiseudulleen palanneita suistamolaisia odotti talvinen ja routunut maa. Varsinkin perunoista ja heinästä oli tämän vuoksi koko Karjalassa huutava pula. Ilman rajoitettua palaamisoikeutta tämä olisi saattanut johtaa alueella suoranaiseen katastrofiin.²¹⁷ Koko jatkosodan aikana suomalaisten korttiannokset jäivät eurooppalaiseen tasoon nähden pieniksi, ruokavalion koostuessa pääasiassa perunoista ja juureksista.²¹⁸

²¹⁶ Työvoima-apua Karjalaan järjestivät muun muassa Naisten Työvalmiusliitto sekä työvoimalautakunnat, jotka muodostivat 14–17 vuotiaista pojista niin sanottuja iskuryhmiä. Myös Siirtopoikien Työpalvelu toimi karjalaispoikien työpaikkojen välittäjänä ja Ahvenanmaalta Karjalaan lähetettiin Vapaaehtoinen Työjoukkue. (Simonen 1965, 75–78).

²¹⁷ Simonen 1965, 73–74.

²¹⁸ Hietanen² 1990, 311, 313.

Karjalaan palanneelle siirtoväelle kuuluivat samat säännöstellyt elintarvikeannokset kuin muillekin suomalaisille. Ongelmana takaisin vallatulla alueella, kuten Suistamolla, oli kuitenkin se, että kauppoja ei vielä ollut alueella avattu, eikä ruokaa tahtonut saada mistään. Väestön muonittamisesta vastasivat alkuvaiheessa armeijan muonavarikot. Leppäsyryjäkin tilanne helpottui vasta myöhemmin talvella, kun kauppaliike saatiin avatuksi. Senkin jälkeen vähäiset ruoka-annokset oli jaettava muiden paikkakuntalaisten kanssa. Tilannetta helpottaakseen toukokuuhun 1942 sotilashallinnon alaisina työskennelleet kansanhuoltoviranomaiset myivät kauppaliikkeille alueelta kerättyä ja varastoitua viljaa. Näin ainakin leipää oli saatavilla edes tyydyttävästi. Sitä vastoin kalansaantia vaikeuttivat kireät pakkaset, sillä Laatokka ja Suistamon länsirajalla sijainnut Jänisjärvi jäivät paksun jääpeitteen alle. Alueen riistakanta oli puolestaan sotatoimien vuoksi normaalia pienempi, mutta toi jonkinmoisen lisän elintarvikevarastoihin.²¹⁹

Elintarvikepula ei koskenut yksin Karjalaa, vaan siitä kärsittiin koko maassa. Koettu ankara talvi oli omiaan vauhdittamaan Karjalan peltoalojen pikaista hyödyntämistä ja näin karjalaisten pienviljelijöiden suurimittaista palauttamista alueelle. Keväällä 1942 Siirtoväen Huollon Keskukseen teettämän kyselyn mukaan lähes 120 000 karjalaista oli halukas palaamaan kotiseudulleen kesään mennessä. Suistamolaisista perheistä 883 ilmoitti halukkuutensa palata. Kyseisiin perheisiin kuului kaikkiaan 3776 henkeä. Näiden lähes 120 000 hengen kuljettamiseen karjoineen ja tavaroineen nopeassa tahdissa ei kuitenkaan näyttänyt olevan saatavissa riittävästi kuljetuskalustoa, sillä tarkoitukseen luvattiin vain noin 6000 junanvaunua. Tästä huolimatta karjalaisten kevätsiirto onnistui lopulta varsin hyvin, sillä maaliskoukokuussa Karjalaan palasi kaikkiaan noin 90 000 karjalaista. Vuoden 1942 loppuun mennessä Karjalaan oli palannut yhteensä noin 235 000 henkeä eli noin 60 % vuoden 1939 asukasluvusta.²²⁰

Suistamolle palanneita oli vuoden 1942 lopussa kaikkiaan noin 6000 henkeä. Tämän jälkeen väestön siirtyminen alueelle hiipui, sillä 30.6.1944 kuntaan oli kunnan esikunnan mukaan palannut yhteensä 6125 henkeä, joista miehiä oli 1636, naisia 2428 ja lapsia 2061.²²¹ Sitä vastoin kansanhuoltojohtajan antaman tilanneilmoituksen mukaan kuntaan oli tuolloin

²¹⁹ SArk, F124/337, Impilahden sot.hall.piirin toimintakertomus ajalta 8.8.41–30.6.43–7.10.44; Pirinen 1995, 154.

²²⁰ Hietanen 1990, 160; Simonen 1965, 98–101; Virolainen 1989, 163–166.

²²¹ SArk, T 21530, Suistamon kunnan esikunnan kirjelmiä 1941–44, ilmoitus Suistamon kuntaan palanneesta siviiliväestöstä 30.6.1944.

palannut kaikkiaan 6975 henkeä.²²² Puolustusvoimien eri asiakirjoissa ja Impilahden sotilashallintopiirin toimintakertomuksessa kunnan väestömäärä on mainittu samaksi kuin esikunnan ilmoittama. Sen vuoksi kunnan esikunnan antamaa lukua voitaneen pitää todenmukaisempana.²²³

Karjalaisten suuren kevätsiirron yhteydessä palasi kotiseudulleen myös Santerin perhe. Tuolloin oli elämä LeppäsyRJälläkin puutteesta huolimatta hiljalleen alkanut tasaantua ja vilkas jälleenrakentamisvaihe käynnistymässä. Monia LeppäsyRJälle palanneita odottivat tuhoutuneet kodit, ja useat evakoista olivat eläneet sijoituspaikkakunnillaan paremmissa olosuhteissa. Kuten Haapaselällä, myös Mataraojan tilalla olleet rakennukset olivat säilyneet pääpiirteissään pystyssä. Etujoukot olivat myös ennättäneet tilalla jo työnsä tehdä:

*”Junalla palattiin Kontiolahdelta. Se oli alkukesää. Perheen kolmas lapsi, Anneli oli juuri huhtikuussa syntynyt. Tulimme kotikylälle koko perheenä, mutta isä oli käynyt kylällä jo aiemmin tekemässä toukutyöt. Isän sisko, Anni Majoinen, oli meitä asemalla vastassa. Kotona vanha kivinavetta ja sauna olivat tullessamme pystyssä. Päärakennus oli osittain tuhoutunut ja isä oli vissiin korjaillut sitä keväällä käydessään. Nykymäen talot olivat säilyneet kokonaisuudessa varsin hyvin. Talon edustalla oli käyty taisteluja ja kuuleman mukaan venäläinen sotilas oli haudattu saunan ikkunan alle. Äidin piilottamat astiat oli ilmeisesti tykistötulessa hajonneet, koska meillä oli niiden palasia leluina.”*²²⁴

4.3 Jälleenrakennuskauden arkea

4.3.1 Maatalouden jaloilleen nostaminen

Takaisin valloitetun Karjalan jälleenrakentamisen painopiste oli maataloudessa. Suistamon maatalouden jälleenrakentamisen johtaminen, valvonta ja toimeenpano kuuluivat elokuusta 1942 lähtien Laatokan Karjalan (aikaisemmalta nimeltään Itä-Karjalan) maanviljelysseuralle²²⁵. Tätä ennen Karjalan maatalouden jälleenrakentamisen johtaminen oli kuulunut ensin Päämajan sotilashallinto-osaston maataloustoimistolle ja sittemmin maaliskuusta 1942 lähtien maatalousministeriön asutusasiainosaston väliaikaiselle

²²² MMA, KHLA, Kansanhuoltojohtajan tilanneilmoitus, Da2, Kansanhuoltojohtajan tilanneilmoitus 16.6.–1.7.1944.

²²³ SArk, F124/337, Impilahden sot.hall.piirin toimintakertomus ajalta 8.8.41–30.6.43–7.10.44.

²²⁴ Helvi Laitalan suullinen tiedonanto 10.10.2005.

²²⁵ Laatokan Karjalan maanviljelysseurassa jälleenrakentamisen johtaminen kuului tarkemmin sanottuna kolmijäseniselle jälleenrakennustoimikunnalle, johon kuuluivat agronomit Eino R. Murole ja Yrjö A. Räsänen sekä arkkitehti V. Kuurma. (Simonen 1965, 147–148).

jälleenrakennustoimistolle.²²⁶ Suistamon kunnan maanviljelyksen alueneuvojana toimi maatalousteknikko Väinö Nenonen, apunaan erityisesti kylvö- ja sadonkorjuutöitä valvoneet, kylittäin toimineet 13:sta palkattua viljelyspäällikköä.²²⁷ Viljelijöille siemeniä toimittaneen ja heinän luovuttamista valvoneen Valtion Viljavaraston asiamiehenä Suistamolla puolestaan toimi aluksi maanviljelijä Heikki Arama ja sittemmin alkuvuodesta 1943 lähtien leppäsyrläinen maanviljelijä Vilho Saavola.²²⁸

Maatalouden jälleenrakentamisen toteuttamisessa tarvittiin nimenomaan pienviljelijäväestön ammattitaitoa. Heti alkajaisiksi Karjalaan palanneita viljelijöitä odotti niin sanottu ”kevätkamppailu”, sillä suuri osa Karjalan peltoalasta oli venäläisten jäljiltä kasvanut kaksi edellistä kesää rikkaruohoa. Karjalaisten suuren kevätsiirron ansiosta yli puolet väestöstä oli palannut alueelle ja kevään aikana päästiin muokkaamaan ja kylvämään kaikkiaan noin 72 000 hehtaaria maakunnan 270 000 peltohehtaarista.²²⁹ Samaan aikaan Suistamolla kaikkiaan noin 4750 peltohehtaarin kokonaisalasta saatiin hyötykäyttöön noin 2745 hehtaaria eli noin 58 % koko peltoalasta. Käytetystä peltoalasta kasvoi eniten heinää, noin 58 %. Peltolaidunmaana oli puolestaan reilut 11 % alasta. Leipäviljojen suhteen kokonaispeltoala jakautui seuraavasti: eniten kasvoi kauraa, noin 8 %, vehnää 6 %, ohraa 4,6 % ja ruista 1,7 %.²³⁰ Kaura oli eniten viljelty viljakasvi koko Karjalan alueella, sillä se soveltui parhaiten heikosti hoidetuille, rikkaruohottuneille pelloille.²³¹ Viljojen jauhatusta varten kunnassa toimi kaikkiaan seitsemän tuulimyllyä, joiden määrä oli maanviljelijöiden tarpeisiin nähden tyydyttävä.²³²

Myös edellisenä syksynä riittämättömäksi käynyttä perunasatoa pyrittiin kasvattamaan. Perunan osuus oli Suistamolla noin 2 % koko peltoalasta.²³³ Vuonna 1943 koko Karjalan alueella päästiin leipäviljan ja perunoiden suhteen lähes omavaraisiksi.²³⁴ Suistamon kansanhuoltojohtajan tilanneilmoituksissa vuosilta 1943–1944 todetaan kunnan elintarviketilanteen olleen viljatuotteiden osalta kohtalainen, ja perunan suhteenkin päästiin

²²⁶ Simonen 1965, 143.

²²⁷ MMA, Hoitokunta II, 6a2, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 30.7.1941, 2 §.

²²⁸ MMA, Hoitokunta II, 6a2, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 25.2.1943, 1 §.

²²⁹ Hietanen 1990, 163; Simonen 1965, 104, 106.

²³⁰ MMA, Kansanhuoltolautakunnan arkisto (KHLA), Saapuneita kiertokirjeitä ja vastaanottokuitteja, Ea4, Yhdistelmä peltoalan jakautumisesta eri viljelyskasvien kesken Suistamon kunnassa vuonna 1942.

²³¹ Simonen 1965, 105–106.

²³² MMA, KHLA, Kansanhuoltojohtajan tilanneilmoitus, Da2, 16.7.1943.

²³³ MMA, KHLA, Saapuneita kiertokirjeitä ja vastaanottokuitteja, Ea4, Yhdistelmä peltoalan jakautumisesta eri viljelyskasvien kesken Suistamon kunnassa vuonna 1942.

²³⁴ Hietanen 1990, 164.

omavaraisiksi vuoden 1943 sadon ansiosta. Syksystä 1943 lähtien molempia riitti myös luovutettavaksi säännösteltyyn kulutukseen.²³⁵

Karjankasvatusta ei sitä vastoin elintarvikepulan vuoksi kyetty saamaan Karjalassa entiselleen, vaan karjatalous antoi sijaa nimenomaan viljan ja perunan viljelylle. Toukokuussa 1944 suoritettun arvioinnin mukaan Karjalassa oli kotieläimistä talvisotaa edeltäneeseen määrään nähden hevosia noin 63 %, nautakarjaa 55 %, lampaita 33 % ja sikoja 34 %.²³⁶ Kotieläinten määrä jäi talvisotaa edeltänyttä tasoa vähäisemmäksi myös Suistamolla. Elintarviketilanne lihan osalta todettiin vuonna 1943 heikoksi. Seuraavana vuonna tilanne kuitenkin parani ja lihatuotteita oli tarjolla kansanhuoltojohtajan mukaan säännösteltyyn kulutustasoon nähden kohtalaisesti. Ravintorasvojen ja maidon suhteen tilanne Suistamolla – kuten koko Karjalassa – oli lihatuotteita parempi.²³⁷ Ennen talvisotaa kunnan lehmäluvuksi oli laskettu 2300. Vuoden 1942 lopussa kunnassa oli hoitokunnan mukaan noin 1500 lehmää, joiden lisäksi maanviljelysseuralta saatiin alueelle parisen sataa lehmää vuodenvaihteeseen 1943 mennessä. Näin kunnan lehmäluvuksi tuli vuoden loppuun hoitokunnan laskelmien mukaan kaikkiaan noin 1700.²³⁸ Näistä yli 1200 lehmän maitoa määrättiin myös luovutettavaksi säännösteltyyn kulutukseen.²³⁹

Kaikkien nautaeläinten määrä kasvoi vauhdilla seuraavina vuosina, sillä toukokuussa 1943 niiden määrä lähenteli 2000 ja tästä vuoden kuluttua määrä oli kasvanut jo yli 3500 nautayksilöön, mikä oli jo noin 95 % talvisotaa edeltäneestä kokonaismäärästä. Muista kotieläimistä myös hevosia saatiin siirretyksi huomattava määrä, sillä niitä oli kunnassa toukokuun alussa vuonna 1944 kaikkiaan 543, mikä oli jopa hieman enemmän kuin talvisodan alla. Hevosilla olikin tärkeä rooli etenkin peltotöissä, sillä traktoreita saatiin siirretyksi Raja-Karjalan alueelle vain vähän²⁴⁰. Sikoja Suistamolla oli puolestaan 220 (n. 43

²³⁵ MMA, KHLA, Kansanhuoltojohtajan tilanneilmoitus, Da2, 1943–1944, Kansanhuoltojohtajan tilanneilmoitukset 31.3.–15.4.1943, 15.4.–1.5.1943, 16.7.1943, 15.1.–1.2.1944, 1.2.–15.2.1944, 1.3.–15.3.1944, 15.4.–1.5.1944, 16.6.–1.7.1944.

²³⁶ Simonen 1965, 289.

²³⁷ MMA, KHLA, Kansanhuoltojohtajan tilanneilmoitus, Da2 1943–1944, Kansanhuoltojohtajan tilanneilmoitukset 31.3.–15.4.1943, 15.4.–1.5.1943, 16.7.1943, 15.1.–1.2.1944, 1.2.–15.2.1944, 1.3.–15.3.1944, 15.4.–1.5.1944, 16.6.–1.7.1944.

²³⁸ MMA, Hoitokunta II, 6a2, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 15.12.1942, 3 §.

²³⁹ MMA, KHLA, Saapuneita kierto- ja vastaanottokuitteja, Ea4, Ilmoitus maitotaloustuotteiden käytöstä ja luovutuksesta.

²⁴⁰ MMA, TLA, Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön kirjeet, Ea1, 1942, Suistamon työvoimapäällikön kirje Sortavalan työvoimapiirille 19.12.1942. Suistamolle ei siirretty lainkaan traktoreita vuosina 1941–1942 ja traktorin kuljettajia kunnasta löytyi vain yksi: maanviljelijä Johannes Mantsinen Leppäsyrlältä. Sitten traktorin kuljettajia pyrittiin kouluttamaan lisää.

% talvisotaa edeltäneestä määrästä) ja lampaita lähes 1300 (n. 50 % talvisotaa edeltäneestä määrästä).²⁴¹ Lihan luovutusvelvollisuutta suistamolaisilla karjankasvattajilla ei jatkosodan aikana ollut.²⁴²

Karjakoko jäi talvisotaa edeltäneeseen tilanteeseen nähden pieneksi myös Haapaselän tilalla, jonka 14 evakuoidusta lehmästä yksikään ei palannut perheen mukana takaisin Leppäsyrylle.²⁴³ Vastaavanlaisia ongelmia oli valtaosalla karjalaisista karjankasvattajista, sillä huomattavin osa Neuvostoliitolle talvisodan jälkeen luovutettujen alueiden karjasta joutui merkitsemättömänä tai siirtovaikeuksien vuoksi teurastetuiksi tai muutettiin rahaksi. Kyseisissä tapauksissa karjan omistajalla ei useinkaan ollut esittää minkäänlaisia kuitteja tai laadittuja omistajaluetteloita, joiden avulla hän olisi voinut todistaa menettämänsä karjan lukumäärän. Siirtoväen Huollon Keskus antoi tämän johdosta kuntien hoitokunnille tehtäväksi laatia lähetettyjen korvausanomusten ja muiden aineistojen pohjalta luetteloita siitä, kuinka monta eläintä kukin oli ennen talvisodan evakuoitetta omistanut.²⁴⁴

Luetteloiden pohjalta omistajilla oli mahdollista saada hyvitystä, sillä vuonna 1942 säädetyn korvauslain (656/1942) mukaisesti karjalaiset saivat korvauksia talvisodassa menetetyistä omaisuudestaan, siis myös menetetyistä karjastaan. Korvaussumma muodostui vuoden 1939 viimeisen päivän hintatason mukaan ja korvausperusteena oli kohtuullisen korvauksen periaate. Ainoastaan alle 20 000 markan suuruiset menetykset korvattiin rahassa ja tätä suuremmista korvaussummista 10 000 markkaa maksettiin rahassa ja loput obligaatioissa.²⁴⁵ Tämä kohtuullisen korvauksen periaate sai monet karjalaiset miettimään uudelleen, mitä sanalla ”kohtuus” loppujen lopuksi tarkoitettiin:

*”Menetetyistä lypsykarjasta meille kirkonkylän postitoimistosta saamiemme korvauspapereiden mukaisesti korvattiin 800 markan edestä per pää. Isä sai näillä korvausrahoilla ostettua yhden lehmän, jonka hän kävi ostamassa Kontiolahdelta. Samalta reissulta hän toi myös muutamia lampaita. Lisäksi olimme aiemmin ostaneet yhden lehmän Suonenjoelta. Koko kadonneesta lypsykarjasta saimme siis korvaukseksi vain yhden kantakirjalehmän! Ja olihan meidänkin lehmämme olleet kantakirjayksilöitä ja näyttelyissä palkittujakin! Ja tämä meidän saamamme korvaus oli postitoimiston mukaan suurin kylällämme. Siis yksi lehmä korvaukseksi viidestätoista lehmästä! Lisäksi äiti sai Leppäsyrylle tultuamme vaihdettua erään emännän kanssa lampaan villoja kahteen punaiseen venäläiseen kanaan.”*²⁴⁶

²⁴¹ MMA, KHLA, Kansanhuoltojohtajan tilanneilmoitus, Da2, 1943–1944, Kansanhuoltojohtajan tilanneilmoitus 15.4.–1.5.1944; Nenonen 1955, 400.

²⁴² MMA, KHLA, Saapuneita kiertokirjeitä ja vastaanottokuitteja, Ea4, Yhteenvedo lihanluovutusvelvollisuudesta.

²⁴³ Niina Asunmaan suullinen tiedonanto 8.10.2005.

²⁴⁴ SArk, T 21530, Suistamon kunnan esikunnan kirjelmää 1941–1944, Sis.min. Siirtoväen Huollon Keskuksen kirje, N:o 12626, Suistamon kunnan hoitokunnalle 13.3.1941.

²⁴⁵ Simonen 1965, 224, 230.

²⁴⁶ Niina Asunmaan suullinen tiedonanto 8.10.2005.

Leppäsyrläisistä karjatilallisista myös Santerin ja Iljan taloista jäi maitoa yli oman tarpeen. Aikaisemmin Haapaselän tilalla oli osa maidosta jalostettu myös voiksi. Kotivoin valmistus oli sotaoloissakin tavallista, ja voi oli myös yleinen niin sanotun mustan pörssin tuote. Meijerivoin valmistus koko maassa sen sijaan supistui sota-aikana puoleen, eikä esimerkiksi Leppäsyrlän osuusmeijeri ollut jatkosodan aikana toiminnassa laisinkaan. Osan maidosta osti puolustusvoimat suoraan tiloilta käyttöönsä.²⁴⁷ Kotivoin valmistamiseen tarvittavien separaattoreiden ostoon tarvittiin jatkosodan aikana Karjalan kansanhuoltoapiiriltä ostolupa, joita kansanhuoltoapiiri myönsi varsin harkiten. Koko Suistamolla myönnettiin separaattorin ostolupa useille kymmenille taloille, ja leppäsyrläisistä tiloista separaattorin ostolupa myönnettiin 15 tilalle.²⁴⁸ Mataraojan tilalla ei ollut omaa separaattoria ennen sotia, eikä sellaista jatkosodan aikanakaan hankittu:

*”Meillä oli jatkosodan aikaan kaikkiaan kaksi lehmää. Meillä ei ollut tilallamme separaattoria ja näin maito myytiin suoraan sotilaille. Sotilaat kävivätkin usein meiltä hakemassa maitoa ja vastaavasti vanhentuneet leipänsä he kantoivat lehmillemme.”*²⁴⁹

Vaikka valtaosa ennen talvisotaa Suistamolla maata omistaneista palasikin jatkosodan aikana takaisin kotiseudulleen, jäi kaikkiaan kuusi suistamolaista viljelijäperhettä kuntaan palaamatta. Nämä perheet olivat päättäneet pysyä siirtopaikkakunnillaan tekemissään pika-asutustilaa koskevissa viljelyssopimuksissaan, ja näin heidän Suistamolla olleet tilansa siirtyivät valtion omistukseen. Leppäsyrlän kylään näistä perheistä jäi palaamatta kaikkiaan kolme: Feodor Buljuginin-, Vasili Votkinin- ja Lauri Lösösen perheet.²⁵⁰

4.3.2 Sotavangit maatalouden työapuna

Kun huomattava osa parhaassa työiässä olleista miehistä oli rintamalla, muodostui sotavangeista jatkosodan aikana huomattava työvoimareservi. Vankien määrä olikin talvisotaan verrattuna yli kymmenkertainen, sillä kun koko talvisodassa suomalaisten vangiksi jäi noin 5500 puna-armeijalaista, oli vankeja joulukuun lopussa 1941 yli 56 000. Nämä vangit sijoitettiin ympäri Suomea sijainneisiin vankileireihin. Myöhemmässä historian tutkimuksessa

²⁴⁷ MMA, KHLA, Kansanhuoltojohtajan tilanneilmoitus, Da2, 16.7.1943; Pihkala, 1990, 266; Virolainen 1989, 246.

²⁴⁸ MMA, KHLA, Lähetettyjen kirjeiden toisteet. Da1, 1942–1944, Karjalan kansanhuoltoapiirin ilmoitukset separaattoreiden ostoluvista.

²⁴⁹ Helvi Laitalan suullinen tiedonanto 10.10.2005.

²⁵⁰ MMA, Asutuslautakunnan arkisto, maatalousministeriön kirjeet 1934–1944, Ea1, Maatalousministeriön asutusasiainosaston kiertokirje N:o 109 koskeva valtion omistukseen ns. erikoispalautuslain ja lisämaan hankintalain mukaan tulleita tiloja Suistamon kunnassa.

sotavankien oloja on arvioitu kriittisesti varsinkin heidän saamansa kohtelun ja huollon osalta. Erityisen vaikeaksi vangeille muodostui talvi 1941–1942, jolloin nälkään ja nälästä aiheutuviin tauteihin menehtyi kaikkiaan liki 13 500 sotavankia. Koko sodan aikana kiinnijääneistä, yhteensä noin 64 000 sotavangista, menehtyi kaikkiaan noin 18 700. Sotavankeja käytettiin aluksi etenkin apuna sadonkorjuutoissa, mutta myöhemmin myös heidän ammattiosaamistaan pyrittiin hyödyntämään muun muassa teollisuustyössä.²⁵¹

Sadonkorjuutyötä helpottaakseen paikalliset työvoimalautakunnat anoivat puolustusvoimilta lomaa kotikuntiansa talonpojille. Esimerkiksi Suistamon kunnan työvoimapäällikkönä toiminut Väinö Nenonen anoi kesäkuun lopussa 1943 kaikkiaan 65 miestä sadonkorjuulomalle. Näistä lopulta 43 miestä pääsi elo-syyskuussa kotitalalleen maatalouslomalle.²⁵² Asemasota sitoi valtaosan sotapalvelusikäisestä väestöstä, ja korvaavaa työvoimaa oli koetettava saada muuta kautta. Erityisen kipeästi työvoimaa tarvittiin juuri maa- ja metsätaloudessa, minkä johdosta sotavankeja oli paljon yksityisten työnjohdon alaisuudessa. Enimmillään sotavankeja yksityisten työnjohdon alaisuudessa oli heinäkuussa 1944, peräti 62 % vangeista. Jo syksyllä 1941 maataloustöissä oli apuna venäläisiä sotavankeja. Lisäksi Suistamon Pyörittäjän kylässä jäi hyökkäysvaiheessa vangiksi kymmeniä kolhoosin jäseniä, jotka organisoitiin maataloustyön avuksi.²⁵³ Jalovaaran kylän kansakoululle oli puolestaan syys-talvella 1941 sijoitettuna 40–50 sotavankia, joilla teetätettiin lähinnä metsätöitä. Tämän lisäksi he osallistuivat kuolleiden sotatovereidensa hautaamiseen paluun ensivaiheiden aikana.²⁵⁴ Maatilojen työvoimaksi määrättyjen sotavankien elämä oli suhteellisesti muita sotavankeja vapaampaa, ja etenkin elintarvikehuolto oli parempaa.²⁵⁵

Impilahden sotilashallintopiirin alueelle sijoitettiin jatkosodan aikana kaikkiaan noin 1000 sotavankia.²⁵⁶ Leppäsyryllä sotavankien työleirinä toimi jatkosodan aikana muistelmien mukaan Niilo Saavolan talo, joka aikaisemmin oli toiminut kestiekievarina. Toinen Leppäsyryllä ollut leiri sijaitsee Vaaherjoen lähellä sijainneella Paloselällä, jossa vangeilla

²⁵¹ Laine 1990, 88–89.

²⁵² MMA, TLA, Työvoimapiirin kirjeet, Eb1, 1942–1943, Puolustusvoimista lomalle anottavien luettelo Suistamon kunta, Sortavalan sotilaskuntapiiri, Sortavalan työvoimapiiri, 29.6.1943; SArk, sk 1859, Suistamon suojeluskunnan järjestin, N:ot 1–20, yleiset v. 1943, luettelo Suistamon kunnan maatalouslomalle lomautetuista ajalle 1.8–1.9.1943.

²⁵³ Laine 1990, 88–89; Simonen 1965, 52.

²⁵⁴ Blinnikka 1995, 28–29.

²⁵⁵ Laine 1990, 88–89; Simonen 1965, 52.

²⁵⁶ SArk, F124/337, Impilahden sot.hall.piirin toimintakertomus ajalta 8.8.41–30.6.43–7.10.44.

teetätettiin metsätöitä.²⁵⁷ Sotavankeja oli töissä kesäisin Leppäsyvän kylällä useammassakin talossa. Esimerkiksi keväällä 1943 Suistamon kunnan alueelle luvattiin sijoittaa töihin 40 sotavankia. Useassa tapauksessa talot huolehtivat näiden majoituksesta, muonituksesta ja vartioinnista.^{258, 259} Vangin saaminen edellytti ensinnäkin kunnan työvoimapäällikkönä toimineen Nenosen puoltavaa lausuntoa ja tämän jälkeen Sortavalan Työvoimapiirin päällikön ja edelleen kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön hyväksyntää.²⁶⁰ Haapaselän tilalla ei kuitenkaan sotavankeja työapuna käytetty.²⁶¹ Sen sijaan Mataraojan tilalla oli työapuna kaksikin sotavankia, molemmat tosin eri aikoina. Sotavankien läsnäolosta oli perheessä myönteinen kuva, ja isännän ja vangin välille muodostuikin lopulta poikkeuksellisen luottavainen suhde:

”Vangit olivat isän apuna maataloustöissä. Ne molemmat olivat hyviä työmiehiä. Töitä vastaan ne saivat ruokaa ja taisipa isä antaa niille tupakkaakin. Toinen niistä teki äidille muun muassa maitosiivilän. He olivat päivät töissä ja yöksi sotilaat veivät heidät majoitusleirille. Vartioita heitä varten ei meillä ollessa ollut, mutta isälle oli annettu varmuuden vuoksi ase. Kerran isä oli erään Vienan Karjalasta kotoisin olleen vangin kanssa ottamassa kiinni karannutta lehmäämme ja kiinniottotilanteessa isä oli antanut hetkeksi kädessään olleen aseensa vangille, jotta sai itse ottaa lehmästä kiinni kaksin käsin. Leppäsyrväläinen suojeluskuntalainen kuitenkin näki tämän tapauksen ja sen jälkeen ei talossamme vankeja enää töissä ollut. Aseen antaminen vangille oli tietysti ehdottomasti kiellettyä.”²⁶²

Edellä kerrotun kaltainen vangin vartiointiin liittyvä laiminlyönti ei ollut Raja-Karjalan alueella mitenkään harvinainen, sillä armeijan taholta mainittiin toistuvasti tapauksista, joissa vangit oli jätetty täysin ilman vartiointia tai heidän vartioijinaan oli käytetty alaikäisiä poikia ja tyttöjä. Näin ollen ei ole yllättävää, että vankien karkaamiset olivat palautetulla alueella lähes jokapäiväinen ilmiö, ja ne työllistivät runsaasti sotavankileirejä sekä vankien kiinniottamisesta huolehtineita ilmasuojeluyksiköitä.²⁶³

Toinen huomattava työvoimareservi muodostui vuosien 1942–1944 välisenä aikana Suomeen saapuneista inkeriläisistä siirtolaisista, joita saapui ideologisista, humanitaarisista ja

²⁵⁷ Pirinen 1995, 155.

²⁵⁸ Vankityövoima ei ollut luonnollisestikaan tiloille ilmaista. Luovutetusta sotavankityövoimasta maanviljelijäväestöltä perittiin 1.12.1942 lähtien 15 markkaa päivältä, mikäli vartioinnista ja muonituksesta huolehti sotavankileiri. Muussa tapauksessa perittiin 5 markkaa päivältä. (MMA, TLA, Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön kirjeet, Ea1, 1942, Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön Työvoima-asiainosaston salainen tiedote työvoimapiirien päälliköille ja apulaispäälliköille 20.11.1942).

²⁵⁹ MMA, TLA, Suistamon kunnan työvoimapäällikön vastauskirje N:o 250 sotavankileiri N:o 14:n kirjelmään N:o 363 II b, 27.4.1943.

²⁶⁰ MMA, TLA, Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön kirjeet, Ea1, 1942, Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön Työvoima-asiainosaston kiertokirje N:o 110 työvoimapiireille ja kuntien työvoimapäälliköille 4.12.1942.

²⁶¹ Niina Asunmaan suullinen tiedonanto 8.10.2005.

²⁶² Helvi Laitalan suullinen tiedonanto 10.10.2005.

²⁶³ SArk, T 20396/10, Kaak.Suo.Sl.E, Sal. ja yl. kirjeistöä 1943, 957/II/3 h/sal., Sortavalan suojeluskuntapiirin kirje Kaakkois-Suomen sotilasläänin esikunnan is.toimistolle 5.8.1943 koskien sotavankien vartiointia.

työvoimapolitiittisista syistä Saksan miehittämiltä alueilta maahan kaikkiaan yli 63 000 henkeä. Valtaosa inkeriläisistä sijoitettiin Etelä- ja Länsi-Suomen maatalouden palvelukseen, mutta heitä sijoitettiin myös muualle maahan.²⁶⁴ Inkeriläisten taloihin sijoittamisesta huolehtivat takaisin vallatulla alueella kuntien työvoimapäälliköt. Myös Suistamon kuntaan suunniteltiin sijoitettavaksi inkeriläisiä. Paikallisen työvoimalautakunnan mukaan kaikkiaan 35 tilaa oli ilmoittanut olevansa halukas ottamaan vastaan inkeriläistä työvoimaa, jota oli tarkoitus sijoittaa Suistamon kokoisiin kuntiin kaikkiaan noin 50–100 henkilöä. Leppäsyrläisiä tiloja näiden joukossa oli neljä, joista kaksi oli Nykynmäeltä: Toinen oli Iljan Haapaselän tila ja toinen Paavo Nykyn omistama Vaaherselän tila. Molemmat olivat halukkaita ottamaan majoitukseensa inkeriläisperheen.²⁶⁵ Inkeriläisten sijoitussuunnitelmien mukainen sijoitus jäi lopulta Suistamon kunnan osalta toteutumatta, sillä kuntaan ei inkeriläisiä saapunut. Inkeriläisten määrä jäi lopulta vähäiseksi koko Impilahden sotilashallintopiirin alueella, sillä enimmillään inkeriläisiä oli kevät-kesällä 1944 kaikkiaan 12 henkilöä. Näistä yhdeksän oli sijoitettuna Impilahdelle ja kolme Soanlahdelle.²⁶⁶

4.3.3 Rakennustoiminnan ja elinkeinoelämän elpyminen

Vuoden 1942 kevätkylvöjen jälkeen päästiin aloittamaan kunnolla myös sodissa tuhoutuneiden rakennusten kunnostaminen. Kunnan alueen kaikista rakennuksista oli 15.7. laaditun rakennustilannetaulukon mukaan kokonaan tuhoutunut 232 rakennusta ja osittain tuhoutunut 1069 rakennusta. Näistä oli mainittuna aikana saatu kunnostettua 612 asuin- ja 700 muuta rakennusta, pitäen sisällään muun muassa eläinsuojat.²⁶⁷ Toukokuussa rakennustoiminta siirrettiin siviilihallinnon alaisuuteen kuuluvaksi, kun toiminnan johto luovutettiin sotilashallinto-osaston rakennustoimistolta kulkulaitosten- ja yleisten töiden ministeriöön perustetulle väliaikaiselle rakennusasiainosastolle, Kymrolle. Kymrolla oli piirikonttori Sortavalassa, ja sen alapuolelle perustettiin kuntiin rakennustoimistot, jollainen oli myös Suistamolla. Kuitenkin Impilahden sotilashallintopiirin alueella siviiliviranomaiset ja sotilasviranomaiset jatkoivat yhteistyötä vuoden loppuun saakka pääasiassa sen vuoksi, että

²⁶⁴ Hietanen & Laine 1990, 93.

²⁶⁵ MMA, TLA, Työvoimapiirin kirjeet, Eb:1, 1942–1943, Sortavalan työvoimapiirin puhelinsanoma N:o 43 Suistamon kunnan työvoimapäällikölle 27.10.1943; Suistamon kunnan työvoimapäällikön käsintehdyt muistiinpanot inkeriläistyövoimaa ottavista tiloista.

²⁶⁶ KA, Sisäasiainministeriö, Siirtoväenasiainosasto, kuukausitilastot inkeriläisten sijoituksesta ajalta 15.7.1943–30.11.1944, HcVI/2, Inkeriläisten sijoittumista koskevat 16 asiakirjanippua.

²⁶⁷ SArk, F124/337, Impilahden sot.hall.piirin toimintakertomus ajalta 8.8.41–30.6.43–7.10.44.

majoitustilanne ja rakennustoiminta kulkivat takaisinvallatulla alueella käsi-kädessä. Näin ollen vuoden 1942 rakennustoimintaa ohjattiin pääasiassa sotilashallintopiirin rakennustoimistojen kautta, jotka toimittivat rakentajille tarvittavat piirustukset, rakennustarpeet ja kuljetukset. Loppukesästä 1942 myös maanviljelysseurat alkoivat niille määriteltävien tehtävien mukaisesti osallistua Kymron ohella rakennustoimintaan. Tämä aiheutti kaksijakoisuutta ja johti erimielisyyksiin näiden tahojen välillä. Seuraavan vuoden huhtikuussa tätä jakoa selvennettiin ja nimenomaan maaseudun rakentamisen johto ja suunnittelu siirrettiin Suistamollakin Itä-Karjalan maanviljelysseuralle.²⁶⁸

Puutavaralle oli jälleenrakennusvaiheessa luonnollisesti kova kysyntä. Suistamon alueella oli toiminnassa vuodesta 1942 alkaen Roikonkoskella sijainnut saha, joka oli myös alueen suurin yksittäinen työllistäjä. Vuoden 1944 alussa sen palveluksessa oli 101 työntekijää.²⁶⁹ Väestön paluu ja maataloustuotannon uudelleen käynnistyminen vilkastuttivat myös elintarvikekauppaa Suistamolla. Heinäkuussa 1943 kunnan alueella toimi kaikkiaan 17 elintarvikemyymälää, joista Soanlahden ja Suistamon Osuuskauppa r.l.:n myymälä toimi Leppäsyryllä. Lisäksi yksityiskauppiaista Maija Rieppo avasi liikkeen Leppäsyrylle. Samaan aikaan Suistamolla oli toiminnassa myös kolme ravitsemisliikettä. Leipomoita ei sen sijaan ollut toiminnassa yhtään.²⁷⁰ Myöskään alkoholijuomaliikkeitä ei takaisinvallatulla alueella avattu lainkaan, mikä osaltaan vähensi myös poliisien työtaakkaa.²⁷¹

Elintarvikkeiden ja nautintoaineiden lisäksi myös tekstiili- vaatetus- sekä nahka-, jalkine- ja kumiteollisuuden tuotantoa oli raaka-ainepulan vuoksi rajoitettu. Ensisijaista oli vaadittava puolustusvoimat, ja näin siviiliväestön tarpeita ei voitu tyydyttää edes välttämättömiltä osiltaan.²⁷² Esimerkiksi sellaisia liikkeitä, joiden valikoimaan kuului tavallisesti myös jalkineita, oli Suistamolla toiminnassa vuonna 1943 kaikkiaan 16. Kuitenkin liikkeistä ainoastaan yhden valikoimista löytyi seitsemän paria nahkajalkineita. Kumikenkiä kunnan kaupoissa ei ollut tarjolla lainkaan. Jalkinepuolan vuoksi monet suistamolaiset lähestyivät kirjeillään kansanhuoltolautakuntaa, anoen tältä kenkiä itselleen ja usein myös lapsilleen.

²⁶⁸ SArk, F124/337, Impilahden sot.hall.piirin toimintakertomus ajalta 8.8.41–30.6.43–7.10.44; Simonen 1965, 165–167.

²⁶⁹ SArk, T 20396/16, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, sal. ja yl. kirjeistöä 1944, Kaak.Suo.sl.E:n Is.tsto:n kirje Päämajan Is. osastolle (N:o 153/Is./D 1/sal.) sekä liite N:o 3, 8.2.44.

²⁷⁰ MMA, KHLA, Kansanhuoltojohtajan tilanneilmoitus, Da2, 16.7.1943; Lähetettyjen kirjeiden toisteet, Da1, 1942–1944, Ryhmittelykaavake Suistamon kunnan kansanhuoltolautakunnan alueella jalkineita myyvistä toiminimistä 20.7.1943.

²⁷¹ SArk, F124/337, Impilahden sot.hall.piirin toimintakertomus ajalta 8.8.41–30.6.43–7.10.44.

²⁷² Pihkala 1990, 270.

Heikkoa jalkinetilannetta paikatakseen kansanhuoltoministeriö tilasi marraskuussa 1943 Suistamon kansanhuoltolautakunnan alueelle suoranaista jakelua varten Aaltosen kenkätehtaalta Tampereelta kaikkiaan 90 paria miesten ja 330 paria naisten ja nuorison kenkiä.²⁷³

*”Kun pula vaatekankaista oli kova, äiti ompeli meille lapsille vaatteita aikuisten vanhoista vaatteista, joita saatiin myös naapureilta ja sukulaisilta. Eipähän niitä vaatteita liikaa siihen aikaan ollut kenelläkään ja kenkiäkin oli lähinnä vain talviaikana pidettäväksi. Myytävistä kengistä valtaosa oli puupohjaisia, nahkaisia sai kai vain tiskin alta.”*²⁷⁴

4.4 Kunnallinen toiminta ja leppäsyrläiset luottamusmiehet

Suomi oli sodan aikana vahvasti hallintovaltio. Eduskunta oli luovuttanut jo ennen jatkosodan syttymistä toukokuussa 1941 säädetyllä valtalalla ratkaisevan osan vallastaan valtioneuvostolle ja sittemmin myös Päämajalle. Kasvanutta tehtäviensä piiriä valtioneuvosto ja Päämaja puolestaan delegoivat suoraan alapuolelleen toimineille tahoille, kuten kuntien työvoimapäälliköille, kylien viljelyspäälliköille ja valtion palkkalistoilla toimineille kansanhuoltojohtajille. Muun muassa edellä mainitut tahot käyttivät paikallista päätäntävaltaa yhdessä sotilashallintopiirien alaisten kunnan päälliköiden kanssa. Kunnallinen itsehallinto sai näin selvästi väistyä hallinnon tehokkuusvaatimusten edessä.²⁷⁵

Sinänsä kunnallinen päätäntävalta toki lisääntyi vuosien 1941 loppupuolella ja 1942 alkupuoliskolla, kun Päämajan sotilashallinto-osastojen määrä supistui ja Karjalan jälleenrakentamisen johtaminen siirtyi enemmän paikallisten siviilihenkilöiden käsiin. Käytännössä rajoitettu kunnallishallinto palautettiin alueelle 30.1.1942 lailla poikkeuksellisesta kunnallishallinnosta Karjalassa (86/1942). Kyseinen laki vähensi Päämajan alaisten kunnanesikuntien työmäärää, ja niiden sijalle siirrettiin hoitokunnat sijoituskunnista kotikuntiinsa. Ripeämmän ja joustavamman päätäntä- ja täytäntöönpanovallan haltijoina hoitokunnat soveltuivat kunnanvaltuustoja paremmin sodan poikkeuksellisiin olosuhteisiin. Valtuustojen pitäminen toimintakykyisenä oli ongelmallista siksikin, että monet valtuutetut ja heidän varamiehensä olivat joko liian iäkkäitä tai rintamalla. Lain mukaisesti hoitokunnat

²⁷³ MMA, KHLA, Lähetettyjen kirjeiden toisteet, Da1, 1942–1944, Ryhmittelykaavake Suistamon kunnan kansanhuoltolautakunnan alueella jalkineita myyvistä toiminimistä 20.7.1943; Kansanhuoltoministeriön kiertokirjeet, Ea1, Kansanhuoltoministeriön nahka- ja jalkineosaston tiedotus Aaltosen kenkätehdas Oy:lle 23.11.1943.

²⁷⁴ Helvi Laitalan suullinen tiedonanto 10.10.2005.

²⁷⁵ Hietanen 1990, 125–126.

saivat asettaa tarvittavia kunnallisia lautakuntia. Jälleenrakennuksen nopeasti edistyttyä sisäasiainministeriö salli 2.12.1942 antamallaan päätöksellä kunnan valtuustojen suppeissa puitteissa tapahtuneen toiminnan.²⁷⁶

Suistamon kunnan hoitokunta siirsi toimintansa kokonaisuudessaan Suistamolle päätöksellään 11.2.1942. Tämän jälkeen hoitokunta alkoi kokoontua tiheämmin ja 2.9.1942 alkaen hoitokunnan kokouksia järjestettiin vähintään kerran kuukaudessa.²⁷⁷ Suistamolle siirryttyään hoitokunnan jäseninä kokouksissa toimivat loppukesään 1944 saakka puheenjohtaja Filip Blinnikka, varsinaisina jäseninä Jekkonen, Jolkin, Mikko Janatuinen, Kauppinen sekä varajäsenenä Halonen. Lisäksi syystalvesta 1942 lähtien hoitokunnassa sotakuukausipalkkaa koskevissa kysymyksissä Viipurin läänin lääninhallituksen edustajana toimi poliisijohtaja Heikki Tenhunen.²⁷⁸ Näin kokousten jäsenmäärä oli yleensä neljästä kuuteen henkilöä.

Kuntien taloustilanne takaisin vallatulla alueella oli verotulojen puutteen vuoksi huonossa tilassa ja valtion oli ojennettava auttava kätensä rahallisten ennakoiden ja avustusten kautta. Vasta heinäkuussa 1943 annetulla lailla valtakunnan yhteyteen palautetun alueen kuntien talouden järjestämisestä (621/1943), määriteltiin yksityiskohtainen rahoittaminen. Verotuloja kunnat saivat vuoden 1942 lopulla sijoituskunnissa asuvilta, kun taas sodan runteleman Karjalan väestö vapautettiin vuoden 1942 kunnallistaksoituksesta kokonaan. Näin Karjalaan palanneelta väestöltä kertyi verotuloja kuntien kassaan vasta vuoden 1943 puolella.²⁷⁹ Suistamolla kunnan verotulojen jäätyä huomattavasti odotettua pienemmiksi ja valtion antamien määrärahojen saannissa aika ajoin ilmenneiden ongelmien vuoksi, joutui hoitokunta ottamaan muun muassa Pohjoismaiden Yhdyspankilta lainaa vuosien 1943–1944 välisenä aikana yhteensä 700 000 markan (n. 100 000 €) edestä.²⁸⁰

Taloudellisesta niukkuudesta huolimatta kunnallisia toimintoja saatiin käynnistetyksi jo talven 1941–1942 aikana. Kunnanesikunnan määrittelemistä seitsemästä kansakoulupiiristä kahdessa oli opetustoimintaa alkutalvesta 1942. Syksyllä 1942 myös loput siirto-opettajat kutsuttiin kuntaan ja näin koulutyö saatiin aloitetuksi kaikissa kouluissa, mukaan luettuna Leppäsyjärän

²⁷⁶ Simonen 1965, 120–122.

²⁷⁷ MMA, Hoitokunta II, 6a2, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 11.2.1942, 6 §; Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 2.9.1942, 7 §.

²⁷⁸ MMA, Hoitokunta II, 6a2, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 17.11.1942, 19 §.

²⁷⁹ Simonen 1965, 123–125.

²⁸⁰ MMA, Hoitokunta II, 6a2, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 12.1.1943, 8 §; Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 12.4.1944, 24 §; Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 3.7.1944, 10 §.

koulu, jonka tilat olivat syksyyn 1942 saakka puolustusvoimien majoituskäytössä.²⁸¹ Myös terveyssisar- ja kättilötoimi saatiin käyntiin talven 1941–1942 aikana. Terveystenhoito kuului sotilashallinnon alaisuuteen vuoteen 1942 saakka, jonka jälkeen vastuu siirtyi siviiliviranomaisille. Impilahden sotilashallintopiirin lääkärinä toimi syystalven 1941 aikana kolme eri henkilöä peräkkäin. Nämä pitivät Suistamolla lääkärinvastaanottoa yhtenä päivänä viikossa.²⁸² Vuoden 1942 alusta lähtien Suistamo sai oman kunnanlääkärin, Anni Dagmar Seppäsen. Lääkärin vastaanottotilana toimi vuoden 1943 alusta alkaen kirkonkylän entinen lastenkoti, jonka kärsimät vauriot saatiin korjattua. Samaan yhteyteen avattiin myös apteekki. Myös Leppäsyryllä toimi jatkosodan aikana oma kättilö, joka sai omat toimitilansa aseman läheisyydessä sijainneesta Metsäkeskuksen omistamasta rakennuksesta.²⁸³ Omaa sairaalaa Suistamolla ei ollut, vaan vaikeimmin sairastuneet lähetettiin hoidettavaksi Suomen Huollon ylläpitämään Impilahden siviilisairaalaan. Sinne mahtui kaikkiaan 30 potilasta Impilahden, Suistamon ja Soanlahden kunnista.²⁸⁴

Kunnalliskodin toiminnan käynnistämisessä oli sodan aiheuttamien tuhojen ja rahapulnan vuoksi ongelmia, mutta toiminta saatiin käynnistetyksi vuonna 1943. Myös kunnan omistamilla maatiloilla saatiin jatkosodan aikana karjatalous- ja viljelytoiminta käynnistettyä.²⁸⁵ Sodassa vaurioituneiden kansakoulujen ja kunnalliskodin korjaamiseksi hoitokunnan alainen rakennustoimikunta perusti korjaustyöryhmiä, joiden vetäjäksi valittiin kirvesmies Jolkin.²⁸⁶ Kirkonkylän ja sen lähikylien sähkön tarpeen tyydyttämiseksi saatiin Ulmalahdessa sijainnut voimalaitos toimintaan. Vesivoimalla toimineen, sähköä tuottaneen myllyn kunta vuokrasi sittemmin 12.5.1944 Kurkihirsi Osakeyhtiölle.²⁸⁷ Valtion taholta puolestaan kunnostettiin rautatieasemat varastointeen ja virkailijoiden asuntoineen Alatulle, Suistamon kirkonkylälle ja Leppäsyrylle.²⁸⁸ Kaiken kaikkiaan määrärahojen ja työvoiman puute vaikeuttivat kunnallista jälleenrakennusta jatkosodan aikana.

²⁸¹ MMA, Hoitokunta II, 6a2, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 11.2.1942, 2 §; Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 2.6.1942, 2 §; Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 8.7.1942, 21 §.

²⁸² SArk, F124/337, Impilahden sot.hall.piirin toimintakertomus ajalta 8.8.41–30.6.43–7.10.44. Hallintopiirin lääkäreinä toimivat mainittuna aikana Pekka Karppinen, Vera Seppälä ja Aulis Vuonamo.

²⁸³ MMA, Hoitokunta II, 6a2, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 11.2.1942, 3 §; Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 15.12.1942, 21 §; Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 12.4.1944, 26 §.

²⁸⁴ SArk, F124/337, Impilahden sot.hall.piirin toimintakertomus ajalta 8.8.41–30.6.43–7.10.44.

²⁸⁵ MMA, Hoitokunta II, 6a2, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 10.3.1943, 20, 28 §.

²⁸⁶ MMA, Hoitokunta II, 6a2, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 19.8.1942, 25 §.

²⁸⁷ MMA, Kunnallislautakunta, Suistamon kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1937–1939, 1943–1944, I Cb5, Vuokravälikirja 12.5.1944.

²⁸⁸ SArk, F124/337, Impilahden sot.hall.piirin toimintakertomus ajalta 8.8.41–30.6.43–7.10.44.

Hoitokunnan rahkeet eivät yksin riittäneet koko kunnallishallinnon hoitamiseen. Niinpä se asetti tarvittavia lautakuntia, kuten 8.7.1942 työvoimalautakunnan hoitamaan työllistämiseen ja työvoiman saantiin liittyviä tehtäviä kunnan alueella.²⁸⁹ Työvoimasta olikin huutava pula etenkin maa- ja metsätaloudessa. Työvoimaa koetettiin lisätä muun muassa uuden, vuoden 1942 työvelvollisuuslain nojalla. Sen nojalla kaikki 15–64 –vuotiaat olivat velvollisia maanpuolustuksen etua tarkoittavan työn lisäksi myös väestön toimeentuloa ja maan talouselämää ylläpitävään työhön. Syyskuussa 1942 Suistamolla oli työvelvollisia 817, joista yli puolet (497) työskenteli maataloustöissä. Toiseksi eniten (167 henkeä) työvelvollisia työllistyi metsätöihin. Talvisin metsätyöt kasvattivat osuuttaan, kun väkeä siirtyi etenkin maataloustöistä halonhakkuuseen. Leppäsyrläisiä työvelvollisten joukossa oli 79 henkeä.²⁹⁰

Jatkosodan aikana Suistamon kunnan erilaisissa luottamustehtävissä toimi pääasiassa samoja leppäsyrläisiä kuin ennen talvisotaa. Kylän ja koko kunnan vaikutusvaltaisimpiin miehiin jatkosodan aikana kuului maanviljelijä Nikolai Jekkonen, joka toimi jäsenenä aikaisemmin mainitussa kunnan hoitokunnassa ja sittemmin myös talvisodan jäljiltä helmikuussa 1943 toimintaansa jatkaneessa kunnanvaltuustossa. Jekkonen oli itse asiassa eräs pisimpään valtuustossa toimineista suistamolaisista, sillä hän oli sen jäsenenä kaikkiaan yli 20 vuotta. Häntä luonnehdittiin asiantuntijaksi varsinkin kunnan talouteen liittyvissä asioissa.²⁹¹ Erilaisista lautakunnista hän oli mukana keväällä 1942 perustetussa jälleenrakennuslautakunnassa sekä vuoden 1942 verotettavien tulojen viisijäsenisessä tutkijalautakunnassa. Hän toimi myös kunnan edustajana Viipurin lääninhallituksen tulo- ja omaisuusverolautakunnassa vuonna 1943.²⁹² Kuntansa edustajana Jekkonen toimi myös Karjalan työlaitoksen liittovaltuuston kokouksissa. Lisäksi hänet valittiin loppuvuodesta 1942 Leppäsyrlän kansakoulupiirin johtokuntaan, ja vuoden 1944 valtiollisissa vaaleissa hän toimi

²⁸⁹ MMA, Hoitokunta II, 6a2, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 8.7.1942, 23 §. Suistamon kunnan työvoimalautakuntaan kuuluivat puheenjohtajana maanviljelijä Konsta Saatsi, varapuheenjohtajana maanviljelijä Juho Repo sekä varsinaisina jäseninä kirvesmies Aleks Jolkin ja piirityönjohtaja Mikko Niiranen.

²⁹⁰ MMA, TLA, Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön kirjeet, Ea1, Suistamon työvoimapäällikön kirje Sortavalan työvoimapiirille 17.11.1942; Suistamon työvoimapäällikön käsin tehty luettelo työvelvollisten korteista kylittäin; Saraste 1990, 290–291. Leppäsyrläisten työvelvollisten määrä on mahdollisesti ilmoitettua hieman pienempi, sillä käsin tehdyissä laskelmissa työvelvollisten yhteenlaskettu määrä kunnassa oli 1017 henkeä, kun taas Sortavalan työvoimapiirille ilmoitettiin kunnassa olleen työvelvollisia kaikkiaan 843 henkeä.

²⁹¹ MMA, Hoitokunta II, 6a1. Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 20.5.1940, 1 §; MMA, Kunnallislautakunta, Suistamon kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1937–1939, 1943–1944, ICb5, Nimenhuutolista Suistamon kunnanvaltuuston kokouksessa 14.2.1944.

²⁹² MMA, Hoitokunta II, 6a2, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 30.9.1942, 16, 17 §; Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 15.12.1942, 12 §.

Leppäsyrrjän äänestysalueen varapuheenjohtajana. Lisäksi mainittakoon, että hänen talonsa toimi elintarvikekorttien jakelupaikkana Leppäsyrrjällä.²⁹³

Kunnallisissa luottamustehtävissä toimineisiin lukeutui myös maanviljelijä Juho Maljonen, joka oli Jekkosen ohella toinen leppäsyrrjäläinen jäsen kaikkiaan 23 edustajan muodostamassa kunnanvaltuustossa.²⁹⁴ Maljonen kuului niin ikään myös Leppäsyrrjän kansakoulupiiriin johtokuntaan, johon kuuluivat edellä mainittujen lisäksi maanviljelijät Vilho Kuokka, Antti Lasonen, Viljo Löönen ja Vilho Penttonen.²⁹⁵ Holhouslautakuntaan puolestaan kuuluivat varsinaisena jäsenenä maanviljelijä Vilho Rinne ja varajäsenenä kylän viljelyspäällikkönäkin toiminut Penttonen.²⁹⁶ Kunnan omistamien rakennusten korjaustöistä vastanneen rakennustoimikunnan jäsenenä leppäsyrrjäläisistä toimi puolestaan maanviljelijä Lauri Kirjavainen.²⁹⁷ Kirjavainen kuului myös Viipurin lääninhallituksen määräämänä jäsenenä elokuussa 1942 nimettyyn perintö- ja lahjavero- sekä tulo- ja omaisuusverolautakuntaan.²⁹⁸ Vuoden 1942 verotettavien tulojen taksoituslautakuntaan valittiin yhdeksän jäsentä, johon Leppäsyrrjältä valittiin Penttonen ja Kuokka.²⁹⁹ Lisäksi mainittakoon, että kunnan rahastonhoitajana mainittuna aikana toimi leppäsyrrjäläinen Julia Kyyrönen.³⁰⁰

²⁹³ MMA, Hoitokunta II, 6a2, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 14.10.1942, 24 §; Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 15.2.1943, 20 §; Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 14.4.1943, 16 §.

²⁹⁴ MMA, Kunnallislautakunta, Suistamon kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1937–1939, 1943–1944, ICb5, Nimenhuutolista Suistamon kunnanvaltuuston kokouksessa 14.2.1944.

²⁹⁵ MMA, Hoitokunta II, 6a2, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 14.10.1942, 24 §.

²⁹⁶ MMA, Hoitokunta II, 6a2, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 2.6.1942, 5 §.

²⁹⁷ MMA, Hoitokunta II, 6a2, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 10.3.1943, 20, 28 §.

²⁹⁸ MMA, Hoitokunta II, 6a2, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 11.8.1942, 5 §.

²⁹⁹ MMA, Hoitokunta II, 6a2, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 30.9.1942, 16 §.

³⁰⁰ MMA, Hoitokunta II, 6a2, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 10.5.1944, 5 §.

5. SUISTAMOLAISTEN TOINEN EVAKKOTAIVAL

5.1 Evakuoinnit Suistamolla kesällä 1944

5.1.1 Varautumista uudistetuin puolustusasemin ja evakuointisuunnitelmin

Vuoden 1944 alussa rintamalinjat olivat valtakunnan kaikilla rajoilla vielä vakaat. Saksan operaatio Barbarossa ei kuitenkaan ollut toteutunut salamasotana, vaan hyökkäykset olivat tyrehtyneet puna-armeijan sitkeään puolustukseen. Päinvastoin Saksa oli itse joutunut puolustuskannalle, ja puna-armeija mursi tammikuussa 1944 Leningradin saartorenaan. Tämä merkitsi myös sitä, että neuvostojoukoille avautui hyökkäystie Kannaksen kautta Suomeen. Huolestuttavat sodankäänteet johtivat puolustuslinjojen vahvistamiseen Kannaksella, mutta myös Laatokan Karjalassa. Impilahden sotilaspiirin alueella ryhdyttiin rakentamaan uutta puolustuslinjaa, niin sanottua U-linjaa, suunnalla Koirinoja-Loimola. Yksistään Loimolanseudulla linjan rakennustöihin osallistui lähes 2000 miestä.³⁰¹

Mahdollisen väestön evakuoimiseksi oli laadittu Kaakkois-Suomen alueelle karkeita suunnitelmia jo vuoden 1942 aikana, vaikkei ylimmässä sotilasjohdossa tuolloin uskottukaan armeijan vetäytymiseen silloisista asemista. Evakuointien ylin johto oli siirtynyt talvisodan jälkeen Puolustusvoimain Pääesikunnan (PvPE – entisen Päämajan) ilmasuojelutoimistolle, jonka komentajana toimi talvisodan aikainen väestönsuojelupäällikkö Aarne Sihvo. Tarkemmat evakuointisuunnitelmat jäivät ensin Päämajan sotilashallinto-osaston ilmasuojelutoimiston ja sen lakkauttamisen jälkeen kesäkuusta 1943 lähtien Kaakkois-Suomen sotilasläänin esikunnan ilmasuojelutoimiston – komentajanaan eversti Raf. Berg – ja sen alaisten, Käkisalmen-, Sortavalan- ja Viipurin suojeluskuntapiirien (sk.p.) tehtäviksi.³⁰² Kyseinen Kaakkois-Suomen sotilasläänin ilmasuojelun organisaatio on esitetty tarkemmin liitteessä 8. Suistamon kunta kuului Sortavalan sk.p:n alaisuuteen. Sk.piirien paikallistasolla

³⁰¹ SArk, F124/337, Impilahden sot.hall.piirin toimintakertomus ajalta 8.8.41–30.6.43–7.10.44; Ahokas 2004, 115.

³⁰² Ahokas 2004, 100–101, 109; Simonen 1965, 308–309.

elvytettiin talvisodan jäljiltä toimintaan paikalliset sk:t, jollaisia Suistamolla toimi kaksikin: Suistamon ja Loimolan suojeluskunnat.³⁰³

Sotilasviranomaisten tehtäväksi oli annettu huolehtia evakuoitavan väestön kuljetuksista ja huollosta evakuoinnin huoltorajalle asti, josta evakoiden vastaanotto, huolto ja uudelleen sijoitus annettiin Siirtoväen Huollon Keskuksen, lääninhallitusten ja kuntien paikallisen johdon tehtäviksi. Sotatoimialueella evakuoinnin kaikkien vaiheiden suoritushenkilöstöksi oli suunniteltu juuri ilmasuojelujoukkoja (is.joukkoja). Evakuointien suunnittelun ja toteutuksen lisäksi niiden varsinaisiin tehtäviin kuuluivat takaisin vallatulla alueella erityisesti: ilmasuojelun vaatimat hälytys- ja viestipalvelukset, siviiliväestön ja omaisuuden suojelu pommituksilta ja muilta tuhoilta, desanttientorjunta, sotavankikarkureiden pidätykset, miinojen ja ansojen poistaminen, tulipalojen- ja kulojen torjunta, avustaminen evakuoitujen palautuksessa, paikalliset vartiopalvelukset sekä yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpito paikallisten sotilashallinto- ja poliisiviranomaisten apuna.³⁰⁴

5.1.2 Hälytys suunnitelmien laadintaa ja ilmasuojeluharjoituksia

Talvisodan evakuoinnit oli suoritettu epäselvien käskysuhteiden vallitessa ja täysin vailla ennalta tehtävään perehdytettyä miehistöä. Jatkosodan aikana tähän ongelmaan pyrittiin kiinnittämään huomiota varaamalla jo hyvissä ajoin tehtävään tarkoitettu suoritushenkilöstö kunkin sk.p:n alueen is.joukoista. Näiden is.joukkojen runkona toimivat siten paikalliset suojeluskuntalaiset. Suistamo kuului Sortavalan suojeluskuntapiiriin, joka 1.9.1943 jälkeen jakaantui I-III is.alueisiin (isa), joista Suistamolle perustettu 1750. is.komppania kuului III:een alueeseen yhdessä Soanlahden, Suojärven ja Korpiselän komppanioiden kanssa. Sortavalan sk.p:n ilmasuojelun johto-organisaatiokaavio on esitetty liitteessä 9. Evakuointeja ajatellen yhteistä talvisotaan nähden oli kuitenkin edelleen tehtävään varattujen joukkojen laadullinen kirjavuus, sillä is.joukkojen runko koostui lähinnä hälytyksellä koottavista, 16–60 –vuotiaista, muusta maanpuolustusvelvollisuudesta vapautetuista tai asepalvelukseen

³⁰³ SArk, sk 1859, Suistamon suojeluskunnan järjestin, N:ot 1-20, yleiset v. 1943, pöytäkirja Suistamon sk:n esikunnan kokouksesta 3.3.1942. Suistamon sk:n esikunnan kokoonpano oli seuraava: Puh.joht. toimi ylikersantti Väinö Nenonen, ja jäsenistöön kuuluivat luutnantti Simo Härkönen, vänrikki Kaarlo Narinen, kersantti Juho Tiittanen, korpraali Lauri Kirjavainen sekä sk-ikämies Nikolai Jekkonen.

³⁰⁴ SArk, T 20396/8, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, sal. ja yl. kirjeistöä 1943, Päämajan sotilashallinto-osaston kirje Päämajan ilmasuojelukomentajalle (N:o 598/I/24.sal.) koskien is. organisaation supistamista, uudelleenjärjestelyä ja koossa olevien is. joukkojen lakkauttamista valtakunnan yhteyteen palautetulla alueella, 15.7.43.

astumista odottavista miehistä. Ainoastaan lähinnä johto- ja huolto- sekä vartiotehtävät oli annettu armeijan palveluksessa olleille miehille. Lisäksi oli erikseen nimetty kunnittain oma is.iskuryhmä, jonka ensisijaisena tehtävänä oli huolehtia is.joukoille kuuluneista ja aiemmin mainituista tehtävistä. Mikäli iskuryhmän resurssit katsottiin riittämättömiksi, oli tilanteen mukaan mahdollisuus kutsua avuksi hälytyksellä koottavia joukkoja. Hälytyksellä koottaville miehille oli jokaiselle jaettu kivääri, 30 patruunaa, is.käsivarsinauha sekä is.määräys, josta ilmeni asianomaisen tehtävät.³⁰⁵

Kunkin sk.p:n alaisen is.komppanian tuli myös laatia omat hälytyssuunnitelmansa. Joukkojen vireyttä pyrittiin myös ylläpitämään hälytyssuunnitelmien pohjalta tehtyjen ilmasuojeluharjoitusten avulla. Hälytysharjoituksissa testattiin joukkojen kokoon saamista ilmasuojeluhälytyksen sattuessa. Hälytyksellä koottavien joukkojen joukkueenjohtajille ja alipäällystölle järjestettiin myös koulutustilaisuuksia, joissa keskityttiin lähinnä tulipalojen sekä ilma- ja kaasuhyökkäysten varalle. Suurmittaisten, operatiivisten evakuointien suorittamiseen, ei harjoituksissa valmistauduttu, vaan itse asiassa kaikki niihin liittyvät suunnitelmat tuli pitää – kuten talvisodassa – salassa.³⁰⁶

Suistamon ilmasuojelusta vastanneen, Sortavalan sk.p:n III:n isa:n alaisen, 1750. is.komppanian hälytyssuunnitelman mukaan hälytys jakaantui kahteen osaan: (I) varsinaisten is.joukkojen hälytykseen ja (II) omakohtaisen suojelun elinten hälytykseen. I tapauksessa hälytys tapahtui suunnitelmien mukaan is.komppanian puitteissa komppanian päällikön toimesta ja se jakaantui: 1. koko komppanian hälytykseen, 2. määrätyn joukkueen hälytykseen ja 3. määrätyn ryhmän hälytykseen. 1. tapauksessa, minkä voisi olettaa tulleen kyseeseen myös operatiivisten evakuointien yhteydessä, komppanian päällikön tuli hälyttää kaikki joukkueenjohtajat, joiden vuorostaan tuli hälyttää ryhmänjohtajansa. Kunkin miehistöön kuuluneen tuli kokoontua määrättyyn kokoontumispaikkaan. Kuljetukset järjestettiin edelleen Harlun ja Loimolan Autokeskuksista saatavilla autoilla sekä polkupyörillä ja suksilla.³⁰⁷

³⁰⁵ SArk, T 20396/8, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, sal. ja yl. kirjeistöä 1943, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto:n Is. käsky N:o 2, (79/Is./A 1/sal.), 27.6.43; Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto:n Is. käsky N:o 4, (487/Is./A 1/sal.), 20.8.43; SArk, T 20396/7, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, selostuksia harjoituspäivistä 1943, Sortavalan suojeluskuntapiirin esikunnan lausunto alueen is. joukkojen hál.harjoituksista, N:o 1154/139/sal., 20.12.43.

³⁰⁶ SArk, T 20396/10, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, sal. ja yl. kirjeistöä 1943, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto:n kierto kirje (N:o 621/Is./G 5/sal.) koskien Is.K:oiden hälytyssuunnitelmia; SArk, T 20396/7, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, selostuksia harjoituspäivistä 1943, Sortavalan suojeluskuntapiirin esikunnan lausunto alueen is. joukkojen hál.harjoituksista, N:o 1154/139/sal., 20.12.43.

³⁰⁷ SArk, T 20396/10, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, sal. ja yl. kirjeistöä 1943, 1750:n Is.K:n hälytyssuunnitelma liitteineen (I/1-I/5).

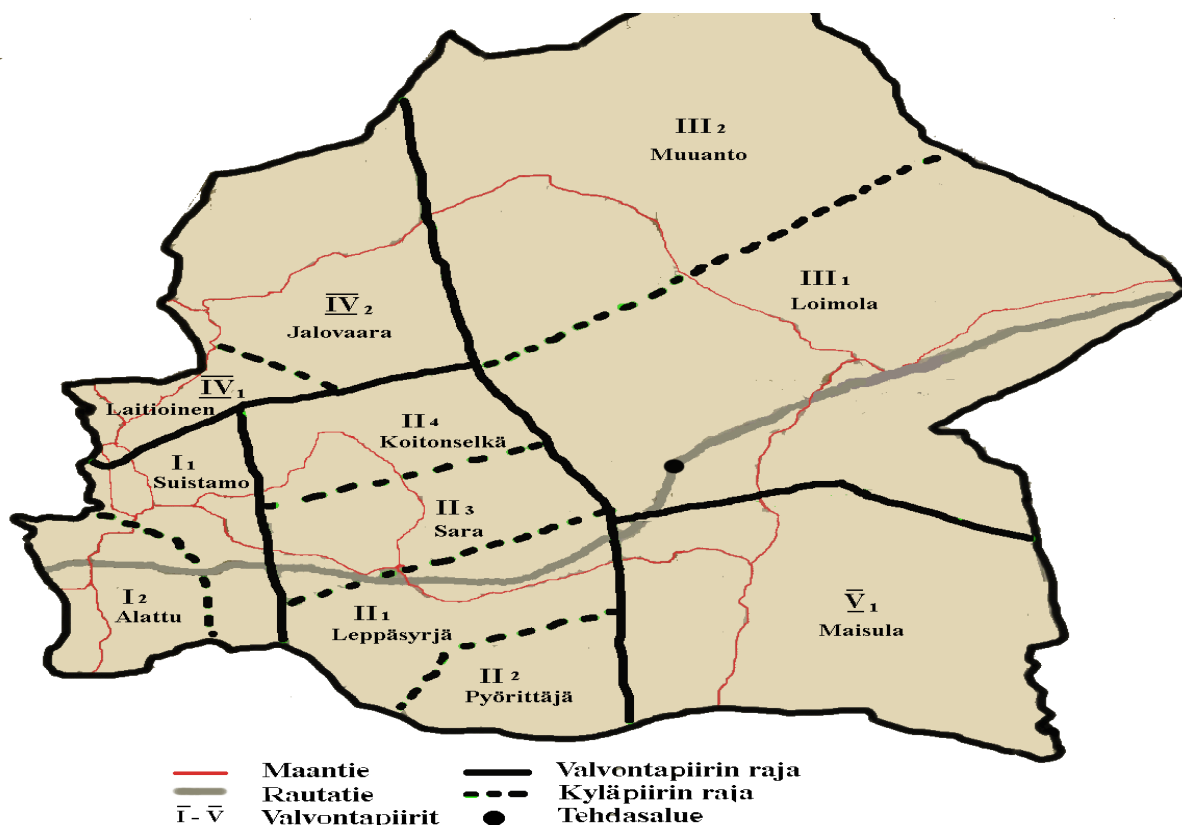
Varsinaisten is.joukkojen hälytyksen (I tapaus) suhteen oli varauduttu seuraavasti: Suistamolle sijoitetun 1750. is.komppania muodostui neljästä joukkueesta, joihin oli nimetty kaikkiaan seitsemän joukkueen johtajaa. Heidän nimensä, samoin kuin kaikki is.joukkoihin varatut henkilöt, on esitetty liitteissä 4 ja 5. Kyseisen komppanian III:n joukkueen joukkueenjohtaja, kersantti Paavo Kaivonurmi sekä varajohtaja, alikersantti Maljonen asuivat Leppäsyryllä. Kaikki komppanian neljä joukkuetta koostuivat puolestaan ryhmistä I-IV. Leppäsyryän-Pyörittäjän-Koiton-Hovinahon-Petäjäselän alue oli III:n ryhmän aluetta. Leppäsyryän kylän osalta ryhmänjohtajina toimivat alikersantti Juho Jeskanen sekä sotamies Leo Liukkonen. Miehistöön oli kyläläisistä nimetty puolestaan sotamiehet Juho Kaivonurmi, Juho Markoff sekä Stepan Riikonen. Miesten kokoontumispaikaksi oli määrätty Leppäsyryän rautatieasema, jossa ryhmän tuli olla koossa kesäaikana kuuden tunnin kuluttua hälytyksen antamisesta. Talviaikana aikamäärä oli kaksi tuntia pidempi. Kesällä miehistön kulkuvälineeksi oli suunniteltu polkupyöriä ja talvella liikkuminen oli tarkoitus hoitaa suksilla.³⁰⁸ Kaikkien 1750. is.komppanian alaisten joukkojen aikamäärät on esitetty tarkemmin liitteessä 6.

Omaehtoisen suojelun elinten hälytys (II tapaus) oli suunniteltu kulojen, tulipalojen pommitusten ja muun vihollisen aiheuttaman toiminnan varalta. Siinä kunta oli jaettu viiteen valvontapiiriin, joilla oli omat päällikkönsä. Nämä valvontapiirit oli myös suunniteltu varsinaisiksi evakuointipiireiksi. Valvontapiirit jakaantuivat puolestaan edelleen kylän suojelevalvojen johtamiin kyläalueisiin. Niin valvontapäälliköt kuin suojelevalvojat olivat is.komppanian päällikön alaisia. Hälytyksen sattuessa virkatie kulki siten, että sk.p:n komentajan ja is.aluepäällikön kautta hälytyssanoma kulki is.komppanian päällikölle, jonka oli määrä hälyttää valvontapiirien päälliköt, jotka hälyttivät edelleen kylien suojelevalvojat ja nämä puolestaan kyläläisistä nimetyt kyläryhmät. Hälytys tapahtui valvontapiireissä vaaran aiheuttaman tarpeen mukaan, eli kaikkia kyläryhmiä ei välttämättä tarvinnut kutsua yhtä aikaisesti koolle.³⁰⁹ Hälytyksessä tuli käyttää puhelin- ja lähettiyhteyksiä. Suistamon valvonta- ja kyläpiirit on esitetty kuvassa 6. Liitteessä 7 on puolestaan esitetty omaehtoisen suojelun elinten kokoontumisaikalaskelmat.

³⁰⁸ SArk, T 20396/10, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, sal. ja yl. kirjeistöä 1943, 1750:n Is.K:n hälytyssuunnitelma liitteineen (I/1-I/5).

³⁰⁹ SArk, T 20396/10, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, sal. ja yl. kirjeistöä 1943, 1750:n Is.K:n hälytyssuunnitelma liitteineen (II/1-II/5); SArk, Kotij.E.Is.tsto, kirjeistöä 1944, F62, Pohjois-Suomen sl:n E:n Is.tston kiertokirje, N:o 358/Is./E1/sal., koskien Ev. neuvott. kokouksen 17.2.44 pöytäkirjaa, 28.2.44 sekä liite N:o 1.

KUVA 6. Suistamon valvonta- ja kyläpiirit vuoden 1943 ilmasuojelusuunnitelmien mukaan.

Lähde: SArk, T 20396/10, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, sal. ja yl. kirjeistöä, 1750:n Is.K:n hälytysuunnitelman liite 2/5. Kunnan-, piirien- sekä kulkuyhteyksien rajat selvennetty karttaan jälkikäteen.

II tapauksen varalta Leppäsyvän-Pyörityjän-Koitonselän-Saran alueiden valvontapäälliköksi oli nimetty Vilho Penttonen, joka tuli hälyttää puhelinlinjoja käyttäen. Hänen valintansa tähän tehtävään oli sikäli luonnollinen, että juuri hänen talossaan toimi kylän puhelinkeskus. Penttonen toimi myös Leppäsyvän osalta kylänsuojeluvalvojana. Hälytyksen sattuessa Penttosen tuli lähetin välityksellä hälyttää koolle Leppäsyvän kyläryhmä, johon kuuluivat hänen lisäks Ignatei Ihatsu, Juho Judin, Vilho Löönen, Pekka Muromaa, Feodor Ryymin sekä Ilja Nykky. Hälytyksen varalta laaditun aikalaskelman mukaisesti kyläryhmän tuli olla koossa kesäaikana tunnin- ja talviaikana puolentoista tunnin kuluttua hälytyksestä. Kokoontumispaikkana toimi tässä hälytysmuodossa Penttosen talo.³¹⁰

Tehtyjen suunnitelmien pohjalta järjestettiin Sortavalan sk.p:n alueella myös hälytysharjoitukset 7.-12.12.1943 välisenä aikana. Harjoituksista ei siihen osallistuneille

³¹⁰ SArk, T 20396/10, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, sal. ja yl. kirjeistöä 1943, 1750:n Is.K:n hälytysuunnitelma liitteineen (II/1-II/5).

komppanioille annettu ennakkotietoa. Suistamolla toiminut III ilmasuojelualuekeskus (isak) antoi hälytyskäslyn 9.12. klo 10.35. Käslyn mukaan 1750. is.komppanian miesten tuli kokoontua komppaniaan kirkonkylälle 10.12. klo 7.00 mennessä. 1750. is.komppanian päällikkö, luutnantti Ilmari Schugge, välitti käslyn alaisilleen I-IV joukkueille siten, että hän välitti välittömästi hälytyskäslyn kauimpana, Loimolan-Muuannon seudulla sijainneelle IV joukkueelle. Joukkueet II-III saivat käslyn noin neljän ja puolen tunnin kuluttua ja Kirkonkylän-Alatun seudun I joukkue vasta illalla klo 18.00. Sanoma lähetettiin eteenpäin puhelinten ja lähettien välityksellä.³¹¹ Liitteessä 10 on tarkemmin esitetty Suistamon is.joukkojen hälytyskartta.

Komppanian päällikkö Schugge luonnehti harjoitusten tulosta hälytys suunnitelmiin nähden tyydyttäväksi. Ainoastaan IV joukkue ei saapunut kokonaisuudessaan kokoontumispaikalle suunnitellussa aikataulussa. Sen ongelmat aiheutuivat huonoista kulkuyhteyksistä, sillä Loimolan ja kirkonkylän välillä liikennöi ainoastaan kaksi junaa päivässä, eikä ajoneuvoja ollut käytettävissä laisinkaan. Huono keli puolestaan vaikeutti pyörien ja suksien käyttöä. Toisen, kaikkia joukkueita koskeneen ongelman, muodostivat tiedonkulkuun liittyneet vaikeudet. Useat joukkueisiin nimetyt miehet olivat nimittäin metsätoissa, eikä heistä kaikkia saatu tavoitettua hälytyksen tultua. Kaikkiaan harjoituksista jäi pois 12 miestä eli 7,3 % koko vahvuudesta. Poisjääneiden luku oli vähäinen, sillä esimerkiksi Suojärvellä vastaava luku oli kahden komppanian osalta peräti 34,4 % ja Salmissakin 25 %. Päällikkö Schugge löysi huomautettavaa lisäksi joukkueen- ja ryhmänjohtajien asenteesta, sillä he eivät toimineet hänen mielestään sotilaallisen tehokkaasti. Useilla heillä oli myös tehtävään puutteellinen koulutus, ja heidän uskottavuutensa miehistön edessä kärsi sotilasunivormujen puutteesta. Myöskään miesten vaatetus ei useissa tapauksissa ollut tarkoituksenmukainen, erityisesti jalkinetilanne oli heikko. Tämä johtui ennen muuta hälytyskäskyjen vajavaisesta perillemenosta, sillä ne välitettiin eteenpäin suullisesti.³¹²

Järjestettyjen hälytysharjoitusten tulosten pohjalta Sortavalan sk.p:n esikunnan yleisesikuntaupseeri, majuri Armas Viherto, arvio vuoden 1944 helmikuun puolivälissä Imatralla pidetyssä neuvottelukokouksessa optimistisesti, että alueen kaukaisimmistakin evakuointipiireistä oli mahdollista aloittaa väestönevakuoinnit neljäntenä päivänä

³¹¹ SArk, T 20396/7, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, selostuksia harjoituspäivistä 1943, 1750:n Is.K:n is. joukkojen hälytysharjoitusten selostus, N:o 852/B 7/sal., 13.12.43.

³¹² SArk, T 20396/7, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, selostuksia harjoituspäivistä 1943, 1750:n Is.K:n is. joukkojen hälytysharjoitusten selostus, N:o 852/B 7/sal., 13.12.43.

evakuointikäskyn antamisesta. Samaisessa kokouksessa Kaakkois-Suomen sotilasläänin esikunnan evakuointiupseeri, kapteeni Purhonen, kertoi evakuointien tärkeysjärjestyksen, joka oli seuraava: 1) väestö, 2) karja, 3) vaatetus- ja taloustarvikkeet, arkistot, kassat, ym., 4) syömäviljat, kaurat ja kauppaliikkeiden varastot, 5) poltto- ja voiteluaineet, maatalous- ym. koneet, 6) perunat, 7) siirtoväen irtaimisto ja teollisuuslaitosten raaka-aineet, 8) heinät ja oljet.³¹³

Hälytysharjoitus uusittiin Sortavalan sk.p:n III:n isa:n alueella 7.-11.5.1944. 1750. is.komppanian kohdalla harjoitus alkoi 7.5. klo 17.30 ja päättyi 8.5. klo 12.00. Kokoonnumisen kesto aika oli 18 tuntia ja 30 minuuttia, ja kokoonnuminen tapahtui jälleen kirkonkylällä. Harjoituksiin osallistui 168 miestä (17 aliupseeria ja 148 miehistön jäsentä) ja poisjääneitä oli ainoastaan kolme (1,8 %). Harjoituksen jälkeisissä arvioissaan komppanian päällikkö Schugge kiinnitti tällä kertaa huomiota erityisesti vaillinaiseen puhelinverkostoon, joka hidastutti etenkin Muuannon puolijoukkueen hälytystä. Hänen mukaansa olisi parempi, että se jatkossa kokoonnuisi Loimolassa yhdessä sinne sijoitetun puolijoukkueen kanssa. Tiedotus sujui kuitenkin nyt paremmin laadittujen hälytyskorttien ansiosta, joihin oli merkitty muun muassa kokoonnumisaika ja -paikka. Ongelmalliseksi Schugge näki edelleen myös puutteen asioihin perehdytetyistä, koulutetuista aliupseereista. Sen sijaan miehistön vaatetus oli tällä kertaa olosuhteisiin nähden kohtalainen.³¹⁴

Is.joukoille pyrittiin järjestämään myös koulutustilaisuuksia. Tätä varten Kaakkois-Suomen sotilasläänin alueella toimi is.koulutuskeskukset Viipurissa, Käkisalmissa ja Sortavalassa. Niiden koulutuksessa keskityttiin muun muassa kaasusuojelun sekä miinojen ja pommien purkamiskoulutukseen että hälytyksellä koottavien joukkojen alokaskoulutukseen. Lisäksi is.yksiköiden majoitus- ja vartiopaikoilla järjestettiin lähes joka kuukausi harjoituksia, joiden aiheena olivat muun muassa aseiden käsittely- ja taistelukoulutus sekä sotilaallinen käyttäytyminen. Niin ikään omakohtaisen suojelun henkilöstölle pidettiin aika ajoin koulutustilaisuuksia kuntien alueilla, jolloin aiheina olivat muun muassa talojen- ja teollisuuslaitosten suoje lu.³¹⁵

³¹³ SArk, Kotij.E.Is.tsto, kirjeistöä 1944, F62, Kaak.Suo.Sl.E:n Is.tston kiertokirje, N:o 358/Is./E1/sal., koskien ev.neuvott.kokouksen 17.2.44 pöytäkirjaa, liitteet 1-4, 28.2.1944.

³¹⁴ SArk, T 20396/17, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, sal. ja yl. kirjeistöä 1944, 1750 Is.K:n hälytys harjoitusten selostus (N:o 357/37/sal.), 13.5.1944.

³¹⁵ SArk, T 20396/8, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, sal. ja yl. kirjeistöä 1943, Kaak.Suo.Sl.E:n Is.tsto:n ilmasuojelukäsky N:o 4; T 20396/8, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, sal. ja yl. kirjeistöä 1943, Sortavalan sk.piirin esikunnan ilmasuojelun

Toimintansa ohella is.joukkoihin kuuluneet miehet osallistuivat alueillaan myös erilaisiin jälleenrakennustöihin. Esimerkiksi Sortavalan sk.p:n alaiset is.komppaniat olivat mukana talkootöissä, rakentamassa aseveli- ja invalidiperheille asevelitaloja sekä tekemässä maa- ja metsätaloustöitä. Esimerkiksi kesäkuun 1943 ja maaliskuun 1944 välisenä aikana komppaniat osallistuivat edellä mainittuihin talkootöihin yhteensä 5517 työtunnin ajan, tehden siis keskimäärin yli 550 tuntia talkootöitä kuukaudessa. Lisäksi is.komppaniat osallistuivat muun muassa sankarihautojen kaivamiseen sekä hautajaisten järjestelyyn.³¹⁶ Koulutus sekä muu toiminta huomioiden, is.joukkojen koulutus laajojen operaatioiden - erityisesti operatiivisista seikoista johtuvien evakuointien – osalta jäi käytännössä olemattomaksi. Mikäli suomalaisten pääpuolustuslinjat Syvärin suunnalla olisivat yllättäen murtuneet, olisi pääasiassa is.joukkojen varaan jäänyt paikallinen puolustus ja väestön evakuointi joutuneet ainakin Sortavalan sk.p:n alueella todellisiin vaikeuksiin.

Mahdollisten evakuointien suoritushenkilöstöön kuuluivat edelleen myös paikalliset poliisivoimat, jotka voitiin muuttaa sotatoimialueella tarpeen vaatiessa alueelliseksi sotapoliisiksi. Helmikuussa 1944 Imatralla pidetyssä evakuointineuvottelukokouksessa oli evakuointeja silmällä pitäen suunniteltu evakuointien paikallisorganisaation perustamista ja tässä yhteydessä myös vakinaisen poliisikunnan vahvistamista varapoliiseilla. Suistamon kunnan vakinaiseen poliisikuntaan kuului jatkosodan aikana kaikkiaan neljä poliisia, joiden vahvistukseksi kaavailtiin yhdeksää varapoliisia.³¹⁷ Suunnitelmien mukaisesti Impilahden sotilashallintopiirin alueelta koottiin – lähinnä is.joukkojen miehistöstä - 119 miestä käsittänyt poliisireservi, joka sai täydennyspoliisikoulutusta Sortavalassa 13. – 14.3.1944. Suistamolta koulutukseen osallistui kahdeksan miestä. Mahdollisen evakuoinnin aikana poliisien tehtävien tiedettiin vanhastaan moninkertaistuvan, ja tämä varapoliisireservi oli määrä ottaa avuksi evakuointien valmisteluvaiheessa. Koulutuksessa miehet perehdytettiin muun muassa takaisin vallatun alueen poliisiorganisaatioon sekä is.määräyksiin ja is.tehtäviin.³¹⁸

kuukausikertomukset ajalta 1.6.43-1.12.43; T 20396/14, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, sal. ja yl. kirjeistöä 1944, Sortavalan sk.piirin esikunnan ilmasuojelun kuukausikertomukset ajalta 1.1.44-1.7.44.

³¹⁶ SArk, T 20396/8, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, sal. ja yl. kirjeistöä 1943, Sortavalan sk.piirin esikunnan ilmasuojelun kuukausikertomukset ajalta 1.6.43-1.12.43; T 20396/14, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, sal. ja yl. kirjeistöä 1944, Sortavalan sk.piirin esikunnan ilmasuojelun kuukausikertomukset ajalta 1.1.44-1.7.44.

³¹⁷ SArk, Kotij.E.Is.tsto, kirjeistöä 1944, F62, Pohjois-Suomen sl:n E:n Is.tston kiertoKirje, N:o 358/Is./E1/sal., koskien Ev. neuvott. kokouksen 17.2.44 pöytäkirjaa, 28.2.44 sekä liite N:o 3.

³¹⁸ SArk, T 20396/17, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, sal. ja yl. kirjeistöä 1944, kurssikertomus Sortavalan sk. piirin Is.Koul.K:ssa pidetystä varapoliisikurssista 13.-14.3.44.; F124/337, Impilahden sot.hall.piirin toimintakertomus ajalta 8.8.41-30.6.43-7.10.44

Evakuointiin varattujen is.joukkojen ja niihin kuuluneiden varapoliisien aika tuli koittamaan jo muutaman kuukauden kuluttua, kun Neuvostoliitto aloitti suurhyökkäyksensä Karjalankannaksella 9.6.1944. Tästä alkoi nopeasti etenevien tapahtumien ketju, jonka seurauksena puna-armeija eteni Viipurin kaupunkiin saakka, jonka suomalaiset menettivät 20.6. Tämän jälkeen suomalaiset onnistuivat heinäkuun puoliväliin mennessä pysäyttämään vihollisen hyökkäyksen, jonka jälkeen Neuvostoliitto siirsi divisiooniansa kannakselta osaksi kohti Saksaa eteneviä joukkoja.³¹⁹

5.1.3 Suistamolta kohti lakeuksia

Suurhyökkäyksen alettua Kaakkois-Suomen sotilasläänin is.toimisto lähetti 10.6. sotatoimien johdosta alueensa sk.piirien komentajille puhelinsanoman, jossa 1) peruttiin kaikki lomat ja komennukset, 2) käskettiin is.upseerikursseilla olevat takaisin yksiköihinsä, 3) määrättiin ympärivuorokautinen valvonta sk.p:n esikuntiin, is.toimistoihin, is.aluekeskuksiin, is.komppanioihin ja is.keskuksiin, 4) käskettiin Suomenlahden ja Laatokan rannikkovyöhykkeillä olevien kuntien is.komppanioiden iskujoukkueet koolle välittömästi, 5) kehoitettiin myös muita is.joukkoja olemaan valmiudessa hälytyksen varalta, joka koski muun muassa desanttien torjuntaa, tulipalojen sammutusta ja muuta is.toimintaa (ei siis suoranaisesti käsketty valmistautumaan evakuointeihin), 6) korostettiin nopeaa omatoimisuutta kaikissa tilanteissa.³²⁰

Suurhyökkäyksen alettua Kaakkois-Suomen sotilasläänin evakuointitoimisto sai Päämajan is.komentajalta vasta 15.6. tehtäväkseen laatia karkeat evakuointisuunnitelmat koko palautettua aluetta varten. Aiemmin karkeat suunnitelmat oli laadittu lähinnä Karjalankannaksen- sekä Salmin ja Suojärven kuntiin. Koko takaisin valloitettu alue oli suunnitelmissa jaettu alueisiin I-VII kiireellisyysjärjestyksen mukaan. Evakuointialueet I-V sijaitsivat Karjalankannaksella ja alue VI pääasiassa Sortavalan ja sen ympäryskuntien alueilla. Suistamo kuului viimeiseen, eli VII evakuointivyöhykkeeseen yhdessä Impilahden, Soanlahden ja Korpiselän kuntien kanssa. Näiden ei siten katsottu kuuluvan välittömässä vaarassa oleviin kuntiin. Sortavalan sk.p:n osalta suunnittelutehtävä annettiin kapteeni Leskelälle. Samalla Päämajan is.komentaja

³¹⁹ Simonen 1965, 306–308.

³²⁰ SArk, spk 14070, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tston spk 9.6.-22.7.1944, spk 10.6.1944.

ilmoitti kyseisten alueiden sijoitussuunnitelman.³²¹ Suunnitelmien mukaan suistamolaisten sijoituspaikkoina olivat Kauhava ja Lapua. Kauhavalle oli määrä sijoittaa kaikkiaan 2090- ja Lapualle 4060 kuntalaista. Evakot oli määrä kuljettaa pääasiassa rautateitse, ja matkan varrella oleviksi ruokailuasemiksi suunniteltiin Viinijärveä, Jyväskylää ja Seinäjokea. Myös kuntalaisten karja oli määrä koota kyseisiin kuntiin siten, että Kauhavalle suunniteltiin sijoitettavaksi 1000 ja Lapualle 2000 kotieläintä.³²² Näin ollen suunnitelmissa laskelmoitu suistamolaisten karjamäärä jäi alle todellisen tason. Kuten aiemmin esitettiin, karjan määrä ylitti suunnitellun sijoituspaikkamäärän, eli 3000 yksilöä.

Lisäohjeita evakuointien suhteen Päämaja antoi 22.6. Niiden mukaan alueellisten suunnitelmien laatijoina toimivat kunkin sk.piirin esikunnat, tarpeen vaatiessa kunnan is.päällikön kanssa. Samalla käskettiin myös evakuointeihin varatun suoritushenkilöstön perehdyttämistä tehtäviinsä. Suunnitelmat tuli laatia salassa, eikä väestölle esimerkiksi saanut toistaiseksi antaa ohjeita omaisuuden merkitsemiseksi. Suunnitelmat tuli laatia erilaiset kuljetusmuodot huomioiden ja varautuen siihen, että kuljetusvälineiden puutteen vuoksi jalkamarssievakuoinnit olivat mahdollisia. Niin evakuoitavien- kuin läpikulku- ja sijoituskuntienkin tuli laatia omat suunnitelmansa.³²³

Kuten jo aiemmin hälytyssuunnitelmien käsittelyn yhteydessä mainittiin, valvonta- ja kyläpiirit oli suunniteltu myös mahdollisiksi evakuointipiireiksi. Alla olevassa taulukko 7:ssä on lueteltu kyseiset evakuointipiirit väestömäärineen ja evakuointipäälliköineen. Evakuointien ylin johto oli suunnitelmien mukaisesti sotilasjohdolla. Yhteiskunnan eri toiminnot vaativat kuitenkin myös siviilitahojen mukaan ottamista evakuointiportaaseen. Erityisesti kuljetusten, poliisitoimen, huollon ja lääkintähuollon suhteen armeija tarvitsi apua paikallisviranomaisilta. Itse asiassa helmikuussa Imatralla pidetyssä neuvottelukokouksessa oli suunniteltu tätä evakuoinnin paikallisorganisaatiota. Sen mukaisesti kuhunkin evakuoitavaan kuntaan perustettiin evakuointiesikunnat evakuointien paikallisjohtoon. Suistamon evakuoimis-päälliköksi nimettiin paikallisten is.joukkojen päällikkö, luutnantti A. Konttinen.

³²¹ SArk, Kotij.E.Is.tsto, kirjeistöä 10.6.-26.7.1944, F59, Päämajan is.komentajan kiertokirje, N:o 4435/Is.3/82/sal., koskien palautetun alueen evakuointisuunnitelmien laatimista, 15.6.1944.

³²² JoMA, Kuopion lääninhallitus. Siirtoväenhuoltoasiainesittelijä, saapuneet salaiset asiakirjat 1939–43, Ea1, evakuointivalmistelujen alaisten kuntien evakuoitavan väestön kunnittainen sijoitustaulukko, II b; evakuoitavien kotieläinten kunnittainen sijoitustaulukko nautayksiköittäin, II a.; SArk, T 17845/14, Päämajan siirtoasiantsto/Is.os., sal. ja yl. kirjeistöä 80–84, 1944, F1, taulukko evakuoitavien kuntien sijoituskunnista, purkausasemista, ruokailuasemista, ym.

³²³ SArk, Kotij.E.Is.tsto, kirjeistöä 10.6.-26.7.1944, F59, Päämajan is.komentajan kiertokirje, N:o 4674/Is.3/88.sal., koskien evakuointisuunnitelmien laatimista ja valmistelujen suorittamista, 22.6.1944.

Hänen apulaisekseen ja kuormauspäälliköksi valittiin metsätalousneuvoja K. Vainio. Kuljetuspäälliköksi nimettiin maanviljelijä Niilo Patrikka ja materiaalin kokoamis- ja kuljetuspäälliköksi V. Tuomijoki. Lisäksi Suistamon evakuointiesikuntaan kuuluivat myös kansanhuollonjohtaja Pekka Kauppinen, poliisijohtaja Heikki Tenhunen sekä lääkäri A. Lyytinen.³²⁴

TAULUKKO 7. Suistamon evakuointipiirit ja evakuointipiirienpäälliköt.

Ev.piiri:	kylät ja niiden väestömäärät:	Ev.piirin päällikkö:
Suistamon kk.	Suistamon kk. (636), Ulmalahti (69), Haapaselkä (25), Palomylly (127), Äimäjärvi (74), Alattu (305), Ahvenlampi (237)	maanvilj. Jussi Repo
Leppäsyryjä	Leppäsyryjä (228), Vaaherjoki (225), Pyörittäjä (179), Petäjäselkä (71), Ihatsu (39), Suursarka (243), Piensarka (204), Koitonsele (493)	maanvilj. Vilho Penttonen
Loimola	Loimola (360), Muuanto (240), Terovaara (25), Semeikka (20)	kauppias Mikko Mäkinen
Laitioinen	Laitioinen (125), Salo-Uuksu (113), Hutjakka (37), Jalovaara (413), Kontuvaara (280)	kauppias Heikki Blinnikka
Uuksujärvi	Maisula-Uuksujärvi (223), Roikonkoski (176)	kauppias Santeri Simanainen

Lähde: SArk, F124/337, Impilahden sot.hall.piirin toimintakertomus ajalta 8.8.41–30.6.43–7.10.44, Ev.kertomus Suistamon kunnanalueella ajalla 26.6.–17.7.1944.

Laatokan Karjalan alueella suurhyökkäys johti lopulta siviiliväestön evakuoiteihin Jänisjärven Jänisjoesta Laatokalle saakka. Evakuointialue koski siis Jänisjärven itäpuoleisia osia ja merkitsi siten koko Suistamon kunnan evakuointia. Ensimmäiseksi aloitettiin 21.6.1944 Salmin ja Suojärven kuntien evakuoinnit. Väestönsiirrot suoritettiin pääasiassa rautateitse. Kuntien karjan evakuoinnit suoritettiin junakalustopuutteesta johtuen jalkamarssein. Esimerkiksi Suojärveläisten karjankuljettajien eteläinen reitti kulki Loimolan tien kautta halki Suistamon pohjoisosan. Heinäkuun lopussa Suistamolle perustettiin kaikkiaan neljä karjan kauttakulkuasemaa, joilla laidunnettiin karjaa yhteensä 4027 päätä ja ruokittiin 643 henkilöä. Salmin ja Suojärven kunnat saatiin väestön ja välttämättömimpien tavaroiden osalta evakuoitua noin kahden viikon aikana.³²⁵

Seuraavaksi, edellisten evakuointien ollessa vielä käynnissä, evakuointitoimet aloitettiin myös Impilahden ja Suistamon kunnissa. Käsky kyseisten kuntien evakuoimiseksi annettiin 28.6. eversti K. Rauniolle. Suistamon evakuoinnit alkoivat Loimolan ja Uuksujärven

³²⁴ SArk, F124/337, Impilahden sot.hall.piirin toimintakertomus ajalta 8.8.41–30.6.43–7.10.44, Ev.kertomus Suistamon kunnanalueella ajalla 26.6.–17.7.1944.

³²⁵ SArk, spk 25987, Kaak.Suo.Sl.E.Ev.tston spk 10.6.-19.8.1944, spk:t 21.6.44, 23.6.44; F124/337, Impilahden sot.hall.piirin toimintakertomus ajalta 8.8.41–30.6.43–7.10.44, Ev.kertomus Suistamon kunnanalueella ajalla 26.6.–17.7.1944.

evakuointipiireistä, joista karja lähti marssille heinäkuun ensimmäisen päivän aikoihin Muuannon kautta länteen vievää tietä pitkin. Väestö jäi vielä tässä vaiheessa tekemään tarvittavia valmisteluja ja keräämään evakuoitavaa omaisuutta. Väestön evakuoinnit alkoivat Loimolan seudun osalta 3.7. Tuolloin Muuannon, Terovaaran ja Semeikan kylien väestö, yhteensä 285 henkeä, siirrettiin ensin linja-autoilla Tohmajärvelle, josta alkoi junakuljetus kohti Kauhavaa. Loimolan, Maisulan-Uuksujärven ja Roikonkosken kylien (769 henkeä) väestö sen sijaan lähti samana päivänä Loimolan ja Roikonkosken asemien kautta matkaan kohti Kauhavaa. Evakuointijuna sisälsi 14 vaunua, joihin mahdutettiin kaikkiaan 1170 henkeä. Määränpäinä oli 13 vaunun osalta Kauhava ja yhden vaunun osalta Lapua. Näin Loimolan kylä lähialueineen oli tyhjennetty.³²⁶

Samana päivänä lastattiin samalta alueelta myös 4 vaunullista pienkarjaa ja 33 vaunullista taloustavaraa, jotka laitettiin matkaan kohti Kauhavaa. Karjan kuljetus sijoituskuntiin tapahtui sitä vastoin jalkamarssein. Suistamolaisten karjan kuljetusten jälkipäät olivat kyseisenä päivänä siirtyneet Jalovaaran ja Leppäsyvän tasolle, ja seuraavana päivänä jälkipäät olivat jo kirkonkylän ja Laitioisten tasolla. Materiaalin siirroissa lähiseuduilta kokoamispaikkoihin ja rautatieasemille käytettiin pääasiassa hevosia. Pitkien välimatkojen osalta käytettiin myös kuorma-autoja. Evakuointiupseerin aiemmin helmikuussa kaavailemaa evakuointijärjestystä ei täysin noudatettu, sillä materiaaleista juniin lastattiin ensikädessä viljat, vaatteet ja sen jälkeen huonekalut. Vasta tämän jälkeen oli maanviljelys- ym. koneiden vuoro.³²⁷

Loimolan ja Uuksujärven jälkeen evakuoinnit siirtyivät Leppäsyvän evakuointipiiriin alueelle. Leppäsyvän kylän evakuointeja on käsitelty tarkemmin seuraavassa luvussa. Leppäsyvän evakuointipiiriin kuuluneiden Petäjäselän, Ihatsun, Suursaran, Piensaran ja Koitonselän kylien väestö, kaikkiaan 1050 henkilöä, lähetettiin 5.-10.7. välisenä aikana kohti Lapuaa. Leppäsyvän evakuointipiiriin jälkeen oli vuorossa kirkonkylän evakuointipiiri. Heinäkuun 11.-12. päivän välisenä aikana tyhjennettiin Alatun, Ahvenlammin, kirkonkylän, Ulmalahden, Palomyllyn, Äimäjärven ja Haapaselän kylien kaikkiaan 1547 henkeä käsittänyt väestö. Tämän jälkeen oli vielä vuorossa Laitioisten evakuointipiiri, joka piti kyseisen kylän lisäksi sisällään Salo-Uuksun, Hutjakan, Jalovaaran ja Kontuvaaran kylät. Laitioisten 125 asukasta

³²⁶ SArk, spk 25927, Kaak.Suo.Sl.E.Ev.tston spk 10.6.-19.8.1944, spk:t 28.6.44, 1.7.44, 3.7.44, 4.7.44; F124/337, Impilahden sot.hall.piirin toimintakertomus ajalta 8.8.41-30.6.43-7.10.44, Ev.kertomus Suistamon kunnanalueella ajalla 26.6.-17.7.1944.

³²⁷ SArk, spk 25927, Kaak.Suo.Sl.E.Ev.tston spk 10.6.-19.8.1944, spk:t 1.7.44, 3.7.44, 4.7.44; F124/337, Impilahden sot.hall.piirin toimintakertomus ajalta 8.8.41-30.6.43-7.10.44, Ev.kertomus Suistamon kunnanalueella ajalla 26.6.-17.7.1944.

lukuun ottamatta näiden kylien väestö (yhteensä 843 henkeä) siirrettiin 12.7. autokuljetuksin Tohmajärvelle, josta matka jatkui junakuljetuksella edelleen kohti Kauhavaa. Kokonaisuudessaan Suistamon evakuoinnit väestön ja materiaalin osalta suoritettiin pääsisassa 3.-16.7. välisenä aikana. Käytännössä pitäjän väestönsiirto oli suoritettu 13.7. mennessä. Väestöstä, pienkarjasta ja evakuoitavasta materiaalista valtaosa lähti matkaan härkävaunuissa. Erityisesti lasten maidonsaannin turvaamiseksi myös muutamia lehmiä laitettiin evakkojunien mukaan. Suistamolta kyseisenä aikana lähteneet evakuointijunat ja niiden kuljettamat väestö- ja omaisuusmäärät on esitetty alla olevassa taulukko 8:ssa. Evakuointitoimien jälkeen Suistamon kuntaan jäi 27.7. mennessä siviiliväestöä 53 henkeä, karjaa kaikkiaan 39 vaunulastillista ja materiaaleja 10 vaunulastillista. Evakuoimattomasta materiaalista valtaosa oli maataloustyövälineistöä.³²⁸

TAULUKKO 8. Suistamolta lähteneet evakuointijunat 3.-16.7.1944. Väestön osalta on ensin ilmoitettu vaunujen määrä ja perässä väestön määrä. Pienkarjan ja materiaalin osalta on ilmoitettu määrät vaunulasteissa.

Lähtöpäivä:	Lastausasema:	Määränpää:	Väestöä:	Pienkarjaa:	Materiaalia:
3.7.1944	Loimola/Roikonkoski	Kauhava/Lapua	14 / 1170	0	0
3.-4.7.1944	Loimola/Roikonkoski	Kauhava	0	4	33
5.7.1944	Jalovaara/Leppäsyvä	Lapua	4 / 142	2	10
7.7.1944	Leppäsyvä/Vaaherjoki	Lapua	13 / 387	7	22
9.7.1944	Leppäsyvä	Lapua	13 / 550	5	22
10.7.1944	Suistamon kk.	Lapua	5 / 450	4	1
11.7.1944	Alattu	Lapua	5 / 250	7	28
11.7.1944	Suistamon kk.	Lapua	3 / 250	3	15
12.7.1944	Alattu	Lapua	4 / 240	1	0
12.7.1944	Impilahti/Suistamon kk.	Kauhava/Lapua	0	0	23
13.7.1944	Alattu	Kauhava/Lapua	6 / 280	4	15
13.7.1944	Alattu	Kauhava	0	3	10
14.7.1944	Alattu	Kauhava	0	0	17
14.7.1944	Alattu	Kauhava	0	0	43
15.7.1944	Alattu	Kauhava	0	0	10
16.7.1944	Leppäsyvä/Suistamon kk.	Lapua	0	3	33
Yhteensä			67 / 3719	43	282

Lähde: SArk, spk 25927, Kaak.Suo.Sl.E.Ev.tston spk 10.6.-19.8.1944, spk:t 3.-17.7.1944.

³²⁸ SArk, spk 25927, Kaak.Suo.Sl.E.Ev.tston spk 10.6.-19.8.1944, spk:t 3.7.-19.8.1944; F124/337, Impilahden sot.hall.piirin toimintakertomus ajalta 8.8.41–30.6.43–7.10.44, Ev.kertomus Suistamon kunnanalueella ajalla 26.6.–17.7.1944.

Evakuoinneissa Suistamon evakuoimispäällikkö Konttisen komennossa olivat is.joukkojen lisäksi aiemmin mainitut varapoliisit. Sortavalan sk.p:n is.joukoihin kuuluneista miehistä keskimäärin noin puolet osallistui varsinaisiin evakuoinnin suoritustehtäviin. Myös loppujen is.joukkojen toiminta kohdistui evakuoimistyöhön, keskittyen muun muassa evakuoidun tavaran lastaukseen sekä vartiointiin kokoontumispaikoilla. Is.joukkojen oli myös huolehdittava vailla omistajaa olevista, harhautuneista ja taloihin jääneistä kotieläimistä sekä partioitava evakuoinnin yhteydessä tyhjiksi jääneitä kyliä. Varapoliisikoulutuksen saaneet miehet osallistuivat puolestaan poliisiviranomaisten apuna muun muassa liikenteenohjaukseen.³²⁹

Ilmasuojelujoukkojen osalta ilmeni aluksi Sortavalan sk.p:n alueella miehistövajetta, sillä sk.p:n komentaja, eversti Kaarlo Raunio oli oma-aloitteisesti ennättänyt vapauttaa (muun muassa 1750. is.komppaniasta) kaikki vuonna 1927 ja sen jälkeen syntyneet miehet is.tehtävistä. Kaakkois-Suomen sotilasläänistä kuitenkin puututtiin tähän – evakuointien ollessa jo Suistamon kohdalla varsin pitkällä - 12. päivä heinäkuuta, ja syntyneet vajaukset saatiin täydennettyä.³³⁰ Kesäkuun 30. päivä 1750. is.komppanian vahvuuteen kuului ilman hälytyksellä koottavaa osaa yksi upseeristoon ja kaksi aliupseeristoon kuulunutta sekä 14 miehistöön kuulunutta miestä. Samaan aikaan Suistamolle sijoitetun III:n isak:n vahvuus oli 15 miestä (1 ups. + 5 au. + 9 m.). Kulkuvälineistönä komppanialla oli käytettävänä kaikkiaan 14 ajoneuvoa, kolme vetohevosta, 66 polkupyörää ja 49 paria suksia, joista ei tosin kesäaikana ollut hyötyä.³³¹

Siviiliväestön evakuointien aikana vihollisen ilmatoiminta oli Impilahden sotilashallintopiirin komentajan, Simo Härkösen, mukaan koko Laatokan Karjalassa vähäisempää kuin talvisodan aikana. Muistelmissa on sitä vastoin useita mainintoja puna-armeijan aktiivisesta lentotoiminnasta kyseisenä aikana. Esimerkiksi Leppäsyvän aseman yläpuolella nähtiin usein vihollisen maataistelukoneita, jotka pyrkivät häiritsemään rataliikennettä ja hyökkäilivät myös

³²⁹ SArk, T 20396/14, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, sal. ja yl. kirjeistöä 1944, Sortavalan sk.piirin esikunnan ilmasuojelun kuukausikertomus ajalta 1.-30.6.44, N:o 356/II/E 24/sal., 10.7.44; Sortavalan sk.piirin esikunnan ilmasuojelun kuukausikertomus ajalta 1.-31.7.44, N:o 432/II/E 24/sal., 8.8.44; T 20396/16, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, sal. ja yl. kirjeistöä 1944, Sortavalan sk. piirin esikunnan kirje Kaak.Suo.sl.E:n Is.tstolle koskien evakuoinnin suorituselimiä ja henkilöstöä (N:o 713/Is/4.sal.), 28.6.44; SArk, spk 14070, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tston spk 9.6.-22.7.1944, spk 24.6.1944; Härkönen 1955, 373.

³³⁰ SArk, T 20396/18, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, sal. ja yl. kirjeistöä 1944, Kaak.Suo.sl.E:n Is.tsto:n kirje Päämajan Is. osastolle koskien is. joukkojen henkilöstöä (N:o 1373/Is./L 2/sal.), 13.7.44.

³³¹ SArk, T 20396/14, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, sal. ja yl. kirjeistöä 1944, Sortavalan sk.piirin esikunnan ilmasuojelun kuukausikertomuksen ajalta 1.-30.6.44, N:o 356/II/E 24/sal., liitteet N:o 4 ja 8, 10.7.44.

radan turvaksi asetetun ilmatorjuntatykin kimppuun. Myös ihmiset olisivat kelvanneet maalitauluiksi, elleivät nämä olisi koettaneet suojautua.³³² Erityisesti Leppäsyryä oli vihollisen vilkkaan ilmatoiminnan kohteena juuri kiireisimpään evakuoimisaikaan, sillä 8.7. kylän alueelle pudotettiin is.elimien laskelmien mukaan 12 kappaletta 50 kg:n pommeja, useita 25 kg:n pommeja ja kahdeksan palopommia. Pommituksissa tuhoutui kaksi puutaloa ja junan veturi.³³³ Vakavin ilmatoiminnasta seurannut onnettomuus sattui kuitenkin Alatun aseman läheisyydessä tapahtuneessa pommituksessa, jossa menehtyi kaksi ja loukkaantui viisi henkilöä.³³⁴

Sortavalan sk.p:n yleiskuntaupseerin aiemmin helmikuussa laatima aikataulu evakuointien aikataulusta ei siis lopulta toteutunut. Tavoitehan oli saada väestönsiirrot käyntiin syryjäisimmissäkin kylissä jo neljäntenä päivänä evakuointikäskyn antamisesta. Suistamon tapauksessa väestönsiirrot saatettiin loppuun vasta reilun kahden viikon kuluttua käskyn antamisesta. Tämä johtui ennen muuta riittävän kuljetuskapasiteetin puutteesta: rautatievaunuista oli jatkuvasti pulaa, sillä vaunuja käytettiin erityisesti sotilaskuljetuksiin. Lisäksi is.komppanian kuljetusvälineistön määrä oli aiemmin esitetyn perusteella koko kunnan evakuointiin nähden vähäinen.³³⁵

5.1.4 Leppäsyryläisten lähtö kohti Lapuaa

Leppäsyryläisten evakuointi aloitettiin heinäkuun ensimmäisellä viikolla. Tiedottajat kiertelivät talosta taloon saadakseen kaikki kyläläiset lähtöpuuhiin ja antaen lähtöön liittyviä ohjeita. Ohjeiden mukaisesti maatalouskoneisiin, huonekaluihin ja muihin mukaan otettaviin tavaroihin tuli merkitä omistajan nimi, annettu nelinumeroinen evakuointinumero ja osoitteeksi Lapua. Kunkin evakuoitavan kunnan karjaa varten oli oma kunnanumero, joka Suistamolla oli 69 sekä sen perässä jokaiselle yksilölle oma sarjanumero.³³⁶ Toisin kuin talvisodan aikana, mukaan otettavat tavarat sekä kotieläimet siis merkittiin tarkoin ja nyt tiedettiin jo hyvissä ajoin myös tuleva osoite. Talvisotaan nähden mukaan saatiin selvästi

³³² Härkönen 1955, 373–374; Salonen 1995, 210; Helvi Laitalan suullinen tiedonanto 10.10.2005.

³³³ SArk, spk 14070, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tston spk 9.6.-22.7.1944, spk 8.7.1944.

³³⁴ Härkönen 1955, 373–374.

³³⁵ SArk, F124/337, Impilahden sot.hall.piirin toimintakertomus ajalta 8.8.41–30.6.43–7.10.44, Ev.kertomus Suistamon kunnanalueella ajalla 26.6.–17.7.1944.

³³⁶ JoMA, Kuopion lääninhallitus. Siirtoväenhuoltoasiainesittelijä, saapuneet salaiset asiakirjat 1939–43, Ea1, eläinten korvamerkkien sarjanumerotaulukko.

enemmän tavaraa, eikä varsinaisia rajoituksia mukaan otettaville tavaroille asetettu. Käytännössä rajoituksia etenkin suurempien huonekalujen kuljetukselle aiheutui edelleen riittävän kuljetuskapasiteetin puutteesta. Ensimmäiset tavaralastit lähtivät Leppäsyjärän asemalta matkaan 5.7., jolloin kohti Lapuaa lähti neljä vaunullista pienkarjaa ja 33 vaunullista evakuoitua omaisuutta.³³⁷

”Evakuointimääräys tuli Leppäsyjäällä julki hyvissä ajoin. Meillä kävi yksi suojeluskuntalainen naapuri, Vilho Penttonen nimeltään, ilmoittamassa kylän evakuoinnista heinäkuun alussa 1944. Samalla hän puhui vahvasti evakkoon lähtemisen puolesta. Lähtöön valmistautumisessa kului useampia päiviä. Aikaa jäi riittävästi pienkarjan juniin laittamiseen ja tavaroiden pakkaamiseen, jotka vietiin jo hyvissä ajoin asemalle. Tätä ennen pakkasimme perheemme tavaroita isäni kanssa. Mukaamme saimme kaikki tärkeimmät tavaramme. Valokuvia saimme mukaan, samoin kaikki käsityöt mitä oli. Huonekaluista lähti mukaan pari arkkua, toinen isän tekemä. Niissä kuljetettiin tavaroita. Muut huonekalut jäivät paikoilleen. Perunat ja viljat jäivät tuolloin maahan.”³³⁸

Ensimmäinen väestön kuljetusjuna lähti Leppäsyjärän asemalta matkaan illalla 5.7. Tuolloin väestöä lähti neljä vaunullista, yhteensä 142 henkeä. Samassa junassa kohti Lapuaa lähti matkaan myös 10 vaunullista materiaalia ja kaksi vaunullista pienkarjaa. Seuraava juna lähti matkaan 7.7., jolloin väestöä lähti 13 vaunussa kaikkiaan 387 henkilöä, ja materiaalia ja pienkarjaa kaikkiaan 29 vaunulastillista. Leppäsyjärltä lähti vielä kolmaskin evakkojuna 9.7., jolloin kaikkiaan 40 vaunuinen juna lähti kohti Lapuaa, mukanaan 550 henkilöä ja 27 vaunulastillista pienkarjaa ja tavaroita.³³⁹ Evakkojuniin otettiin lapset, vanhukset, sairaat ja vauvaikäisten äidit. Näin esimerkiksi Santerin perhe lähti matkaan ilman isäntäänsä:

”Sää lähtöpäivänä oli lämmin ja kesä oli parhaimmillaan. Meidän perheestä lähti härkävaunussa matkaan kaikki isää lukuun ottamatta. Sen sijaan meidän karja, kaikkiaan kaksi lehmää ja hieho, tulivat Lapualle jalan. Joitakin vasikoita sekä lampaista ja lisäksi 4-5 kanaa otettiin mukaan junakyytiin. Vaunut eivät olleet kuitenkaan nyt niin täyteen ahdettuja kuin mitä äitini kertoman mukaan talvisodan aikaan, vaan istumaankin niissä mahtui. Juna oli nuoren tytön silmin todella pitkä. Väliasemilla lotat tarjosivat meille velliä, keittoa tai voileipää. Nurmeksessa ruokahuolto oli järjestetty äitini mukaan parhaiten. Matka määränpähän Lapualle tuntui lapsesta ikuisuudelta.”³⁴⁰

Kyläläisten karja sitä vastoin oli muiden tavoin kuljetettava uuteen osoitteeseensa pääasiassa ajamalla ja soveltuvien osien vesiteitse proomukuljetuksena. Kuljetus jäi lähinnä työkuuntoisten tehtäväksi. Karja tuli koota pienviljelijäkoulun pihaan 6.7. iltaan mennessä. Joukon kokoamisesta ja perille viemisestä vastasi kolonnanjohtaja, maanviljelijä Vilho Kyyrönen.³⁴¹ Kolonnanjohtajia varten Päämajan ilmasuojeluosasto oli laatinut lyhyet ja ylimalkaiset ohjeet, joissa muun muassa neuvottiin tunnistamaan omat ja vihollisen lentokoneet sekä käyttämään

³³⁷ SArk, spk 25927, Kaak.Suo.Sl.E.Ev.tston spk 10.6.-19.8.1944, spk 5.7.1944.

³³⁸ Helvi Laitalan suullinen tiedonanto 10.10.2005.

³³⁹ SArk, spk 25927, Kaak.Suo.Sl.E.Ev.tston spk 10.6.-19.8.1944, spk:t 5.7.-10.7.44.

³⁴⁰ Helvi Laitalan suullinen tiedonanto 10.10.2005.

³⁴¹ Lösen 1995, 147.

tien oikeaa reunaa armeijan joukko-osastojen tullessa vastaan. Kolonnanjohtajille jaettiin myös vihellyspillit ilmahyökkäyksiä silmällä pitäen.³⁴²

Matkaan lähti kymmenen miestä hevosineen ja nelipyöräkäräryineen sekä karjankuljetukseen varatut viisitoista naista. Kaikkiaan Leppäsyvän evakuointipiirin karjakoko käsitti noin 700 yksilöä. Lisäksi karjankuljetusreittejä pitkin kuljetettiin myös hevoset, joita lähti matkaan Leppäsyvän piiristä kaikkiaan 146. Matkasta muodostui erittäin raskas. Yleensä tavaraa otettiin mukaan niin paljon kuin vain suinkin saatiin, mikä kulutti varsinkin hevosten voimia. Näistä tavaroista osa oli sitten useiden jätettävä voimien ehtyessä matkanvarrelle. Ihmisten ja lypsykarjan voimat olivat myös koetuksella. Lehmiltä matka kulutti erityisesti sorkkien sarveisainesta, mikä teki niiden kulusta vaivalloista. Karjankuljettajien päivämatkat vaihtelivat 10–30 kilometriin vuorokaudessa. Pitkien päivamatkojen jälkeen yöpymiset tapahtuivat joko kouluissa, seurantaloissa, asuintaloissa, ladoissa tai jopa taivasalla. Näissä tapahtui myös matkalaisten ruokahuolto, jota on muistelmissa luonnehdittu riittäväksi.³⁴³

Kuljetusten aikaisesta ruokahuollon, majoituksen ja lääkinnän järjestämisestä vastasivat kunkin paikkakunnan sk.p:t is.päällikkönsä johdolla. Is.päällikön tuli olla yhteistoiminnassa paikallisen nimismiehen, siirtoväen huoltojohtajan sekä muun muassa Lottien ja Siirtoväen Huollon kanssa. Niiden henkilöstöön oli varattu miehistöä myös paikallisista is.joukoista. Annettujen ohjeiden mukaan evakoiden huoltoasemia tuli olla kuljetusteiden varsilla enintään 20 kilometrin välein. Huoltoasemien muonituskyky vuorokautta kohden vaihteli muutamasta kymmenestä jopa neljään tuhanteen henkeen vuorokaudessa. Periaatteena oli, että jokaiselle evakolle tuli kaikissa olosuhteissa jakaa vähintään yksi lämmin ateria päivässä. Evakuoitujen lääkinnästä vastasivat kunkin is.alueen paikallinen is.lääkäri, joka myös määräsi ensiavunantajat ja ensiapupaikat. Evakuoidun alueen lääkärin tuli yleensä myös siirtyä väestön mukana uuteen sijoituskuntaan. Yhdellä is.lääkärillä saattoi olla vastuullaan kahdesta kolmeen kuntaa. Huoltoasemien välissä olevilla teiden risteyksillä toimi is.joukoista perustettuja liikenteenohjauspartioita. Ruokahuollon, majoituksen ja lääkinnän lisäksi huoltoasemat toimivat myös evakkojen opastusasemina, joissa nämä järjestettiin marssiryhmiin sen mukaan, mihin kuntaan olivat matkalla. Huoltoasemien perustamishojeissa pyrittiin kiinnittämään huomiota käytännön järjestelyjen lisäksi myös henkiseen huoltoon.

³⁴² SArk, T 20396/16, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, sal. ja yl. kirjeistöä 1944, Päämajan ilmasuojeluosaston ohjeet evakuoinnin kolonnanjohtajille (N:o 4852/Is.2/87), 25.6.1944.

³⁴³ SArk, F124/337, Impilahden sot.hall.piirin toimintakertomus ajalta 8.8.41–30.6.43–7.10.44, Ev.kertomus Suistamon kunnanalueella ajalla 26.6.–17.7.1944; Lösen 1995, 147–149; Salonen 1995, 210–214.

Ohjeiden mukaan siirtoväen kohtelun tuli olla ystävällistä ja henkilökunnan oli annettava ymmärtää, että siirtoväen vaikeudet ymmärrettiin. Muonituksen suhteen evakot kuuluivat sk.piirien ruokahuollon piiriin aina siihen saakka, kunnes heille oli osoitettu uudella sijoitusalueellaan sijoituspaikka. Tämän jälkeen he siirtyivät takaisin normaaliin korttitalouteen.³⁴⁴

Suistamolaisten karjankuljettajien reitti ei kulkenut suorinta mahdollista tietä kohti länttä, vaan armeijan kuljetukset olivat niihin nähden etusijalla. Reitti kulki jalan Suistamolta Soanlahdelle, josta matka jatkui Korpiselän kautta Hammaslahteen ja edelleen Rääkkylään, jossa karja lastattiin proomuihin. Vesistöjen käyttö kuljetuksiin erityisesti Itä-Suomen alueella, vähensi osaltaan teiden ruuhkautumisia. Proomulla kuljettiin Savonrannan ja Varkauden kautta Leppävirralle, jossa matkalaiset jalkautettiin. Leppävirralta matka jatkui Suonenjoelle ja sieltä edelleen Iisvedelle, jonne matkaajat saapuivat 21.7. Iisvedellä noustiin toistamiseen proomuihin, määränpäänä Varsalahti. Viimeinen kävelytaival koitti 23.7. ja reitti kulki Lauttalahdelta Kiiminkiin, Kuolemanjärvelle ja lopulta Hirvijoen kautta Lapualle, jonne matkalaiset saapuivat 30.7.³⁴⁵

Junassa matkustaneet selvisivät matkastaan maanteitse kulkeneita vähemmällä rasituksella. Reitti kulki Suistamolta Joensuun, Nurmeksen ja Kontiomäen kautta Lapualle. Juna teki matkan aikana useita pysähdyksiä, ja aikaa matkaan kului kaikkiaan neljä päivää.³⁴⁶ Rautateitse siirtyneiden ruokahuolto oli järjestetty sk.piirien ja lottien toimesta talvisodan tapaan rautatieasemille, joissa lotat tarjosivat matkalaisille velliä ja leipää. Tärkeimpiin pysähdyspaikkoihin oli myös järjestetty ensiapupaikat ja niihin määrätty terveystietä tai lääkintälotta vastaanottamaan vaikeammin sairastuneita evakoita. Päämajan antamien ohjeiden mukaan jokaisessa ihmisiä kuljettaneessa vaunussa tuli myös olla vaununhoitaja, jonka tehtävänä oli muun muassa hankkia sairastuneille ensiapua, pitää huolta vaunun siisteydestä, auttaa pienten lasten hoidossa ja hankkia vaunuun juomavettä. Vaununhoitajia tuli ohjeiden mukaan olla jokaisessa evakuoitavassa kunnassa yksi neljääkymmentä asukasta

³⁴⁴ SARK, Kotij.E.Is.tsto, kirjeistöä 10.6.-26.7.1944, F59, Päämajan Ilmasuojeluosaston käsky operatiivisen evakuoinnin aikaisesta väestön elintarvike- ja lääkintähuollosta, N:o 3949/Is.3/230/sal., sekä liite N:o 2 koskien sk.piirien huoltoasemia, 30.5.1944; JoMA, Kuopion lääninhallitus. Siirtoväenhuoltoasiainesittelijä, saapuneet salaiset asiakirjat 1939–43, Ea1, Kansanhuoltoministeriön luottamuksellinen kirje kansanhuoltojohtajille ja is.päälliköille, 12.6.1944; Pohjois-Savon sk.p:n E:n salainen kirje Kuopion läänin kuntien evakuointiviranomaisille koskien maanteitse tapahtuvan evakuointiliikenteen aikaista huoltoa ja liikenteen järjestelyä, N:o 2282/Is./209.sal., 6.7.1944.

³⁴⁵ Löönen 1995, 147–149.

³⁴⁶ Airaksinen 1995, 150; Helvi Laitalan suullinen tiedonanto 10.10.2005.

kohden.³⁴⁷ Suistamon lääkintähuollosta vastannut tohtori Lyytinen määräsi tämän mukaisesti jokaiseen kuljetusjunaan joko sairaanhoitajan tai terveyssisaren ja tämän avustajiksi sairaanhoito-oppilaita. Jokaiseen vaunuun terveydenhuoltohenkilökuntaa ei luonnollisestikaan riittänyt.³⁴⁸

TAULUKKO 9. Suistamolaisten määrät sijoituskunnissa 9.7.–15.8.1944.

Kunta:	9.7.1944	16.7.1944	23.7.1944	30.7.1944	6.8.1944	15.8.1944
Kauhava	0	491	491	1586	1586	1721
Lapua	560	2045	2697	2946	2946	2946
Yhteensä	560	2536	3188	4532	4532	4667

Lähde: SArk, Kotij.E.Is.tsto, kirjeistöä 1944, F62, Tilastot viranomaisten toimesta lopullisesti sijoitetuista evakoiduista.

Ennen ensimmäisten evakuointikuljetusten saapumista, Suistamon kunnan hoitokunta määräsi omat edustajansa sijoituskuntiin. Lapualle hoitokunta määräsi 2.7. edustajakseen kaikissa evakuointeihin liittyneissä asioissa seminaarinjohtaja J. K. Santalan ja yhdysmieheksi opettaja Mikko Niikon. Kauhavalle edustajaksi nimettiin Santeri Vuorinen ja yhdysmieheksi metsätyönjohtaja Juho Mononen.³⁴⁹ Ensimmäiset suistamolaiset saapuivat uusiin sijoituskuntiinsa heinäkuun alussa. Siirtyminen sujui kuitenkin tuolloin melko verkkaisesti, sillä 9.7. mennessä Lapualle oli siirtynyt vasta 560 suistamolaista, Lapuan vielä odotellessa ensimmäisiä tulijoita. Seuraavan viikon kuluessa sijoitettujen määrä kasvoi Suistamolta saapuneiden evakkojunien myötä. Määrä jatkoi kasvuaan aina elokuun alkuun saakka, jolloin Suistamolla aloitettiin viljan ja omaisuuden evakuoimistyöt. Suistamolaisten viikoittainen saapuminen sijoituskuntiin on esitetty yllä olevassa taulukko 9:ssä.

5.1.5 Viljankorjuutyöt Suistamolla heinäkuussa 1944

Suistamon kunnan väestönsiirron ollessa vielä kesken, tapahtui evakuointiorganisaation johdossa sotatapahtumien johdosta muutoksia: 10.7. lakkautettiin Sortavalan sk.p:n isa:t, ja sen III isa:n aiemmin kuuluneista Salmin, Impilahden ja Suistamon kunnista tuli ilmasuojelullisesti osa Aunuksen Ryhmää (Aun.R.). Suojärven kunta siirtyi puolestaan II

³⁴⁷ SArk, Kotij.E.Is.tsto, kirjeistöä 10.6.-26.7.1944, F59, Päämajan Ilmasuojeluosaston käsky operatiivisen evakuoinnin aikaisesta väestön elintarvike- ja lääkintähuollosta, N:o 3949/Is.3/230/sal., 30.5.1944.

³⁴⁸ SArk, F124/337, Impilahden sot.hall.piiirin toimintakertomus ajalta 8.8.41–30.6.43–7.10.44, Ev.kertomus Suistamon kunnanalueella ajalla 26.6.–17.7.1944.

³⁴⁹ SArk, T 21530, Suistamon kunnan esikunnan kirjelmiä 1941–44, hoitokunnan kirjelmä 2.7.1944.

AK:lle. Lakkautettujen isak:n henkilöstö siirrettiin is.joukkojen täydennykseksi.³⁵⁰ Loppusuoralla olleeseen väestön evakuointiin edellä mainittu ei kuitenkaan merkinnyt suurempia muutoksia.

Puna-armeijan hyökkäys Laatokan koillisrintamalla pysäytettiin U-linjalle, Pitkärannasta Syskyjärven itäpuolisten saloalueiden kautta pohjoiseen Loimolan ja Tolvajärven itäpuoliseen maastoon. Rintaman vakiintuminen tälle linjalle vaikutti myös sen taakse jääneiden kuntien hallintoon. Näin esimerkiksi Suistamolla jäivät kunnan esikunta ja poliisikunta paikoilleen aina sodan päättymiseen asti Päämajan Sotilashallinto-osaston 14.6. antaman määräyksen mukaisesti. Kunnan esikunnan tehtäviin kuuluivat keskeneräisten asioiden loppuun käsittelyt, kuten majoituskorvausasioiden käsittelyt sekä arkistojen kokoamiset.³⁵¹

Evakuointien yhteydessä lähes kaikki työkykyiset siviilihenkilöt lähetettiin sijoituskuntiinsa. Myös is.joukkoihin kuuluneita siirtyi jo tässä vaiheessa uusiin sijoituskuntiin. Puolustuksen vakiinnuttua U-linjalle, tämä osoittautui hätiköidyksi ratkaisuksi. Rintaman takaisille alueille oli jäänyt runsaasti viljaa ja muuta omaisuutta, jota puolustuksen vakiinnuttua oli mahdollista evakuoida Kanta-Suomeen päin. Ongelmana oli vain tehtävään tarkoitettun henkilöstön ja työhevosten puute. Asian johdosta Päämaja antoi 7.7. armeijakuntien is.komentajille tiedotteen maataloustöiden suorittamisesta evakuoiduissa kunnissa. Ohjeiden mukaisesti Kaakkois-Suomen sotilasläänin alueella sadonkorjuuta johti evakuoitujen kuntien osalta alueelliset is.komentajat yhdessä AKE:n maatalousupseerin ja työvoimapiirien päälliköiden kanssa. Käytännössä evakuoitujen kuntien sadonkorjuun johtaminen jäi viimeksi mainitun tahon ja kuntien viljelyspäälliköiden vastuulle. Suoritushenkilöstönä toimivat niin armeijan joukko-osastot, paikalliset is.joukot kuin erikseen määrätyt työryhmät. Sadonkorjuuta varten kuhunkin evakuoitavaan kuntaan oli jätettävä tarpeellinen määrä sadonkorjuuvälineistöä ja hevosia.³⁵²

Is.joukkojen osalta maataloustöihin osallistunut miehistö sai lisävoimia heinäkuun lopussa, kun sotatoimiyhtymille alistettu 1750. is.komppania sai avukseen 22.7. Suojärveltä siirretyn

³⁵⁰ SArk, T 20396/14, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, sal. ja yl. kirjeistöä 1944, Kaak.Suo.Sl:n is.joukkojen toimintakertomus ajalta 1.7.-15.8.44, N:o 1527/Is./B 2/sal., 15.8.44.

³⁵¹ SArk, sk1853, Sortavalan sk.piiirin Esikunta, Tsto 1a, N:ot 6-10, Päämajan sotilashallinto-osaston kiertokirje, N:o 1433/Sot.hall.1/24 sal., koskien toimintaohjeita sot.hal.piiirien ja kunnan esikuntien siirtymisestä ja tehtävistä sekä alistussuhteista, 14.6.1944.

³⁵² SArk, Kotij.E.Is.tsto, kirjeistöä 1944, F62, Päämajan Is.komentajan kiertokirje, N:o 5421/Is.1/79/sal., koskien maataloustöiden suorittamista evakuoiduissa kunnissa, 7.7.1944.

1752. is.komppanian.³⁵³ Is.miehistön määrä ei kuitenkaan ollut riittävä koko kunnan peltoalojen sadonkorjuuseen, vaan jo aiemmin evakuoidusta väestöstä kerättiin työkykyisiä, halukkaita ja luotettaviksi katsottuja henkilöitä sekä heidän hevosiaan lisävahvistukseksi. Sopivien henkilöiden valitseminen jäi hoitokuntien tehtäväksi, jotka käyttivät tässä apunaan sijoituskuntiin valitsemiaan piirimiehiä. Asia tuli hoitaa salassa, sillä sanomalehtiä tai radiota ei saanut käyttää apuna. Valittujen henkilöiden lähetys tapahtui kunnan työvoimapäällikön antamia litteroituja ja matkaohjeita käyttäen. Matkaohje toimi matkustuslupana aina sadonkorjuuväen vastaanotto paikalle saakka, joka sijaitsi Suistamon tapauksessa Värtsilässä. Valitut henkilöt pyrittiin sijoittamaan sadonkorjuutyöhön oman kotikylänsä alueelle.³⁵⁴

Ensimmäiset siviiliryhmät palasivat elokuun alusta alkaen, ja Päämajan suostumuksella eräiden, vuoden 1940 Moskovan rauhan rajan pinnassa molemmin puolin sijainneiden kuntien sadonkorjuuseen. Tässä vaiheessa Suistamo ei kuitenkaan kuulunut kyseisten kuntien joukkoon, vaan Suistamo lisättiin näiden kuntien joukkoon sittemmin 5.8. annetulla Päämajan is.komentajan määräyksellä. Kyseisen määräyksen mukaan Suistamolle tuli lähettää 200 henkilöä ja 100 hevosta.³⁵⁵ Sadenkorjuun tärkeysjärjestyksessä rukiinleikkuu oli ensisijalla, heinäkorjuu ja ohranleikkuu tulivat tärkeysjärjestyksessä tämän jälkeen.³⁵⁶

Ennen siviiliväestön saapumista, Suistamolla oli 5.8. mennessä saatu korjatuksi armeijan joukko-osastojen ja is.joukkojen taholta noin 204 hehtaaria heinää. Korjattavaa riitti, sillä niitettävää heinää oli kaikkiaan noin 1613 hehtaaria ja ruista noin 160 hehtaaria.³⁵⁷ Siviiliväestön osalta sadonkorjuuseen osallistui lopulta noin 300 työkuntoista henkilöä, jotka alkoivat heinäkorjuulla. Sadenkorjuussa olleille siviileille järjestettiin yhteiset majoitus- ja ruokailupaikat. Yhteydenpito eri kylien kesken tapahtui puhelinlinjojen ja lähettien välityksellä. Tehtävä ei ollut vaaratonta, sillä vihollisen maataistelukoneet vaanivat erityisesti teillä ja rautateillä liikkuneita. Lisäksi alueella liikkui desantteja ja suomalaisia

³⁵³ SArk, T 20396/14, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, sal. ja yl. kirjeistöä 1944, Sortavalan sk.piirin esikunnan ilmasuojelun kuukausikertomus ajalta 1.-31.7.44, N:o 432/II/E 24/sal., 8.8.44.

³⁵⁴ SArk, Kotij.E.Is.tsto, kirjeistöä 1944, F62, Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön työvoima-asiaosaston kiertokirje N:o 154, evakuoitujen kuntien hoitokunnille, siirtoväen sijoitusalueiden työvoimapiirien ja kuntien työvoimapäälliköille, 26.7.1944; kiertokirje N:o 155, evakuoitujen kuntien hoitokunnille, siirtoväen sijoitusalueiden työvoimapiirien ja kuntien työvoimapäälliköille 29.7.1944.

³⁵⁵ SArk, Kotij.E.Is.tsto, kirjeistöä 1944, F62, Päämajan Is.komentajan kiertokirje, N:o 10092/Is.3/238/sal., 5.8.1944.

³⁵⁶ SArk, Kotij.E.Is.tsto, kirjeistöä 1944, F62, Päämajan Is.komentajan kiertokirje, N:o 10140/Is.3/238/sal., 8.8.44.

³⁵⁷ SArk, Kotij.E.Is.tsto, kirjeistöä 1944, F62, Päämajan Is.komentajan kiertokirje, N:o 10140/Is.3/238/sal., 8.8.44 sekä liite sadonkorjuutilanteesta evakuoiduilla alueilla 5.8.44.

sotilaskarkureita. Kiireestä johtuen heinäkorjuu suoritettiin ainoastaan parhailta ja runsassatoisimmilta pelloilta. Työteho jäi kuitenkin vaatimattomaksi, sillä työväki ei ollut parhaassa työiässä olevaa, ja ilmeisesti epävarma tulevaisuus heikensi myös osaltaan työntekointoa.³⁵⁸

Korjatuista heinistä valtaosa luovutettiin armeijan hevosille. Heinän korjuun jälkeen siirryttiin viljojen ja perunoiden korjuuseen. Tätä työtä tehtiin aina syyskuun loppupuolelle saakka. Korjatut, puidut ja säkitetyt viljat lastattiin juniin ja ne jäivät omistajilleen. Viljojen korjuuseen tehty työ osoittautui kuitenkin lopulta pääosaltaan turhaksi, sillä kiireestä johtuen viljoja ei ehditty kuivaamaan tarpeeksi ennen säkitystä. Siten sijoituspaikoilla odottivat monia homehtuneet viljapaakut.³⁵⁹ Kaiken kaikkiaan sadonkorjuutyön ansiosta Suistamolta saatiin siirtokuntiin siirretyiksi noin 60 000 kiloa perunaa ja noin 200 000 kiloa viljaa. Kerätyistä viljoista noin 40 % oli ruista, 35 % ohraa, 21 % vehnää ja 5 % kauraa. Viljat ja perunat lähetettiin 10.–20.9. välisenä aikana pääosin joko Valtion Viljavarastolle Seinäjoelle tai Elannon Myllylle Helsingin Sörnäisiin.³⁶⁰

Heinän- ja viljankorjuutyöt suoritettiin siis yhdessä Suistamon kuntaan majoitettujen armeijan joukko-osastojen kanssa, kuitenkin niin, että molemmat tahot ottivat omat urakkansa. Armeijan joukko-osastot kansoittivatkin Suistamon pian siviiliväestön evakuoimisen jälkeen ja majoituspaikkoina toimivat tyhjilleen jääneet rakennukset eri puolilla pitäjää. Kuten talvisodan aikana, sotilasmajoituksessa olleiden rakennusten omistajilla oli jälkikäteen oikeus saada korvausta paikalliselta majoituslautakunnalta. Suistamon kunnan majoituslautakunnalle tulleiden majoituskuittien perusteella on mahdollista luoda yleiskäsitys siitä, kuinka paljon alueen taloista oli kyseisenä aikana sotilasmajoituksessa. Valtaosan kesä-syyskuun välisen ajan majoituslaskuista (kaikkiaan 251 kappaletta), lautakunta käsitteli kokouksessaan lokakuun 9. päivä 1944. Esimerkiksi Leppäsyrylältä käsiteltävänä oli yhteensä 21 majoituslaskua. Näiden joukossa eivät kuitenkaan olleet Nykymäellä sijainneet talot, vaan ne olivat merkitty Vaaherjoen kylään kuuluvien, yhteensä 19 käsitellyn majoituslaskun joukkoon. Nykymäen taloista oli kyseisenä aikana sotilasmajoituksessa neljä. Mataraojan talossa ei majoituslautakunnan pöytäkirjojen mukaan sotaväkeä majoittunut. Sen sijaan

³⁵⁸ Blinnikka 1995, 31–32; Blinnikka 2004, 96; Härkönen 1955, 374–375.

³⁵⁹ Blinnikka 1995, 31–32.

³⁶⁰ KA, Sis.min., Siirtoväenasiainosasto, Lähetysilmoitukset, Ed34, Suistamon ev.esikunnan lähetysilmoitukset 10.–20.9.44; Lähetysilmoitukset, Ed35, Suistamon ev.esikunnan lähetysilmoitukset 10.–20.9.44; Härkönen 1955, 374–375.

Haapaselän taloon oli 17.7.–3.8. välisenä aikana majoittuneena kaikkiaan 30 sotilasta. Majoituskorvauksena lämpöineen ehdotettiin talon omistajalle korvattavaksi 453 markkaa.³⁶¹

*”Saavuin Leppäsyrylle väestön evakuointien jälkeen Sortavalasta, jossa olin toiminut sk.piiirin kirjaajana yli kaksi vuotta. Tuolloin käydessäni kylällä oli lähinnä vain sotilaita, joita oli majoittuneena myös meidän taloomme. Tuolloin Vaaherjoen pysäkillä tuhottiin pitkä ammusjuna, jota venäläiset koneet yhtenä pommittivat. Koneiden lennелlessä yläpuolellamme, olimme suojautuneet alakertamme saunaan, jossa istuin yhdessä sotilaiden kanssa.”*³⁶²

5.2 Pohjanmaan kautta uuteen alkuun

Suurin osa takaisin vallatulta alueelta uudelleen evakkoon joutuneesta siirtoväestä ohjattiin Vaasan läänin alueelle. Siirtoväen sijoitus läänissä sujui nopeasti ja Kotijoukkojen Esikunnan is.toimiston laatimien ohjeiden mukaisesti. Tällaisiahan ei talvisodan aikana ehditty laatia lainkaan. Vastaanottokuntiin perustettiin erityiset vastaanottoasemat, joissa siirtoväki luetteloidtiin ja sille määrättiin sijoituspaikka kunnassa. Kuntien alueet täytettiin siten, että ensin tullut siirtoväki ohjattiin kauimpana sijainneisiin kyliin ja vasta tämän jälkeen sijoitettiin väkeä kuntien keskustoihin. Siirtoväen sijoitus sujui Vaasan läänissä nopeasti, ja vuoden 1944 lopussa siirtoväen määrä läänissä oli 105 158 henkeä (yli 22 % koko väestöstä). Kuten aiemmin mainittiin, myös suistamolaisten sijoituspaikat sijaitsivat Vaasan läänin alueella, Kauhavan ja Lapuan kunnissa.³⁶³ Esimerkiksi Santerin perheen uudeksi osoitteeksi tuli Lapuaan kuulunut Viemerön kylä. Iljan perhe sen sijaan siirtyi Suonenjoelle, jonne perheen Maria-tytär oli jo vuonna 1943 miehineen asettunut.

Talvisodan evakkojen sopeutumista sijoituskuntiin olivat osaltaan vaikeuttaneet puutteet kunnollisista asunnoista sekä paikoin esiintyneet ongelmat paikallisen väestön kanssa. Myös työtilanne osoittautui vaikeaksi, vaikka kuntien työvoimapäälliköt ja siirtoväen huoltoviranomaiset pyrkivätkin työllistämään evakot mahdollisimman nopeasti näiden saavuttua sijoituskuntiin. Erityisesti laajan maatalousväen työllistäminen tuotti ongelmia, sillä sitä oli vaikeaa sijoittaa tuottavaan työhön. Osa maatalousväestöstä pyrki hankkimaan itselleen toimeentulon ja kodin joko vapaaehtoisilla tilakaupoilla tai vuokraamalla viljelysmaata. Vuokramaan saanti Vaasan läänissä oli kuitenkin vaikeaa, koska alueen tilat

³⁶¹ MMA, Majoituslautakunta, saapuneet asiakirjat 1940–1945, Ea1, pöytäkirja Suistamon kunnan esikunnassa 9.10.1944.

³⁶² Niina Asunmaan suullinen tiedonanto 8.10.2005.

³⁶³ Kaunismaa 1990, 66, 70–71.

olivat melko pieniä, eivätkä isännät halunneet tämän vuoksi vuokrata maitaan. Maansaantikysymys olikin näin ratkaistavissa ainoastaan lainsäädännöllisin toimenpitein. Tällä välin työttömyys johti monet evakkoperheet hakemaan siirtoväen huoltoavustusta, jota Vaasan läänin siirtoväestä sai joulukuussa 1944 lähes 28 %. Kauhavalla (alle 10 %) ja Lapualla (alle 20 %) huoltoavusta saaneiden määrä oli kuitenkin muuta lääniä pienempi.³⁶⁴

Suurin osa siirtoväestä sijoitettiin heti talojen yksityishuoltoon tai omaan huoltoon. Yleisesti ottaen myös suistamolaiset saatiin majoitettua olosuhteisiin nähden melko hyvin, joskin asumisen taso oli paikoitellen varsin heikko. Vaikka talojen koko pohjanmaalla oli varsin suuri, evakot joutuivat kärsimään erityisesti talojen kylmyydestä ja riittämättömistä keittomahdollisuuksista. Paikallisen väestön ja evakoiden väliset suhteet olivat lisäksi paikoitellen varsin viileät. Ahtauden takia siirtoväki oli usein majoitettuna samaan taloon isäntäväen kanssa, eivätkä useat paikalliset asukkaat olisi olleet halukkaita luovuttamaan huoneitaan evakoiden käyttöön.³⁶⁵ Näin oli muun muassa Santerin perheen kohdalla tapahtunut:

”Asuimme Lapualla vajaat kolme vuotta. Ensin muutimme Hangasmaan taloon, Viemerön kylään. Se oli iso ja vanha, kaksi kerroksinen, punaiseksi maalattu pohjalaistalo. Talossa oli isäntä ja emäntä sekä 7-8 lasta. Talossa oli sähköt, joita meillä ei ollut vielä Karjalassa. Meidät sijoitettiin talossa aluksi isoon pirttiin, joka osoittautui kuitenkin talven tultua liian kylmäksi asumiseen. Pirtin yhteydessä oli myös kamari, jota isäntäperhe ei meidän käyttöömmä millään suostunut luovuttamaan. Tilanne vaikeutui entisestään, kun perheeseemme syntyi viides lapsi. Vasta sitten, kun Siirtoväen Huollosta puututtiin asiaan, saimme kamarin nukkumista varten käyttöömmä. Pirtissä oli takka, jossa äiti laittoi perheelle ruoan. Talonväki asui itse talon toisessa päässä. Isäntäväen suhtautuminen meihin oli nuivaa. He eivät olisi halunneet antaa taloaan evakkojen käyttöön, eivätkä he olleet meidän kanssa juuri kanssakäymisessä. Asuimme tässä talossa yhden talven.”³⁶⁶

Kuten Santerin tapaus osoittaa, asunnoissa ilmenneiden epäkohtien johdosta oli mahdollista tehdä valituksia siirtoväenasiain osastolle. Esimerkiksi tammikuussa 1945 tällaisia valituksia tehtiin Vaasan läänissä yhteensä 28 kappaletta, mikä oli kuitenkin varsin vähäinen määrä alueen suureen siirtoväkimäärään nähden.³⁶⁷ Myös viranomaisten siirtokarjalaisiin kohdistamassa kohtelussa ilmeni silloin tällöin huomautettavaa. Esimerkiksi eräät Suistamolaiset perheet lähestyivät Suistamon kunnan hoitokuntaa 23.4.1946 kirjelmällään, jossa he mainitsivat Lapuan kunnan huoltojohtajan Pekka Muromaan sopimattomasta

³⁶⁴ Kaunismaa 1990, 76, 83, 86–87.

³⁶⁵ Helvi Laitalan suullinen tiedonanto 10.10.2005; Niina Asunmaan suullinen tiedonanto 8.10.2005; Kivioja 1995, 86.

³⁶⁶ Helvi Laitalan suullinen tiedonanto 10.10.2005.

³⁶⁷ Kaunismaa 1990, 76.

käytöksestä perheitä kohtaan. Tämän kaltaiset valitukset hoitokunta lähetti lisäselvityksin edelleen sisäasianministeriön siirtoväenasiainosastolle.³⁶⁸

Muistelmista on myös poimittavissa useita esimerkkejä paikallisväestön hyväksyvistä suhtautumisesta suistamolaisiin evakoihin.³⁶⁹ Myös Santerin perheen näkemykset pohjalaisista paranivat perheen muutettua Lapuan Viemerön kylässä sijainneeseen omakotitaloon.

*”Hangasmaan talosta muutimme asumaan toiseen taloon, jonka omistajan nimeä en muista. Talo sijaitsi myös Viemerön kylässä. Se oli vanha omakotitalo, jossa oli kaksi sisäänkäyntiä, joista toinen oli meidän käytössä. Toisessa päässä asui perhe, joka ei ollut siirtolaisperhe. Meillä oli käytössä yksi huone. Tässäkin talossa oli jo sähköt. Talo oli ahdas, mutta lämmin. Huoneessa oli pystyuuni, jonka yhteyteen tehtiin hella, jossa oli mahdollista tehdä ruokaa. Tässä asuessamme perheeseemme syntyi kuudes lapsi, Johannes. Taloon kuului lisäksi pieni navetta, jossa oli meidän kotieläimet.”*³⁷⁰

5.3 Maanhankintalain kautta Pohjois-Savoon

Karjalaisen siirtoväen, rintamamiesten ja sotaleskien sekä –orpojen asuttaminen pinta-alaltaan pienentyneeseen Kanta-Suomeen toteutettiin lopulta 5.5.1945 vahvistetulla maanhankintalailla (MHL, 396/1945). Siirtoväestä olivat sen nojalla maansaantiin oikeutettuja kaikki ne henkilöt, jotka olivat joko kokonaan tai osittain saaneet toimeentulonsa maataloudesta tai joilla oli erityisellä asuntotontilla ollut valmiina tai rakenteilla oman perheen asunto. Lain suunnittelun apuna toimi erityisesti vuoden 1940 pika-asutuslaki. Maanhankintalain yhteydessä siirtoväelle tehtiin maatalousministeriön asutusasiainosaston toimesta jälleen uusi sijoitussuunnitelma, jossa siirtoväki pyrittiin säilyttämään eheänä kielen ja uskonnon mukaan sekä ohjaamaan se sellaisille alueille, jotka vastasivat heidän entisiä alueitaan erityisesti elinolosuhteiltaan ja liikenneyhteyksiltään. Uusi, suunnitelman mukainen suistamolaisten sijoitusalue siirtyi pika-asutuslain ajoilta tutusta Pohjois-Karjalasta Pohjois-Savoon.³⁷¹

Kuntakohtaisen sijoitussuunnitelman tultua kesäkuussa 1945 Suistamon kunnan hoitokunnan tietoon, tekivät hoitokunnan jäsen Nikolai Jekkonen sekä entinen poliisijohtaja Heikki Tenhunen tutustumiskäynnin suistamolaisten uudelle sijoitusalueelle. Käynnin jälkeen molemmat antoivat matkastaan selvityksensä hoitokunnalle, jonka jälkeen kokouksessa

³⁶⁸ MMA, Hoitokunta II, 6a3, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 27.4.1946.

³⁶⁹ Miinin 1995, 6; Näättänen 1995, 45; Saloranta 1995, 118.

³⁷⁰ Helvi Laitalan suullinen tiedonanto 10.10.2005.

³⁷¹ Kuikka 1999, 195; Laitinen 1995, 111.

tehtiin pitkän keskustelun jälkeen kyläsijoitussuunnitelma. Varsinkin Jekkosella, pitkäaikaisella luottamusmiehellä, oli alueen esittelijänä epäilemättä suuri vaikutus suistamolaisten MHL:n mukaiseen sijoittumiseen Pohjois-Savoon.³⁷²

Suistamolaisten uudeksi asuinseuduksi tuli siis Pohjois-Savon alue, tarkemmin sanottuna Iisalmen kauppalan- ja maalaiskunnan-, Keiteleen-, Kiuruveden-, Lapinlahden-, ja Pielaveden kuntien alueet.³⁷³ Suistamon kyläsijoitussuunnitelma on esitetty taulukossa 10. Kyseinen Pohjois-Savon alue on puolestaan esitetty liitteessä 11.

TAULUKKO 10. Suistamon kylien uudet sijoituskunnat olivat Suistamon kunnan hoitokunnan 21.7.1945 antaman sijoitussuunnitelman mukaisesti seuraavat:

Kiuruvesi:	Laitioinen, Loimola, Uksujärvi, Koitto, Äimäjärvi, Ihatsu, Petäjäselkä, Ulmalahti, Haapaselkä
Iisalmi:	Alattu, Ahvenlampi, Suistamon kk.
Pielavesi:	Jalovaara, Kontuvaara, Salo-Uuku, Hutjakka
Keitele:	Muuanto, Semeikka, Teroaara
Lapinlahti:	Leppäsyry, Pyörittäjä, Saran kylät

Lähde: MMA, Hoitokunta II, 6a2, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 21.7.1945, 2 §.

Kaikki suistamolaiset eivät kuitenkaan sijoitussuunnitelman mukaisesti menettelleet, vaan monet hankkivat tilansa esimerkiksi pika-asutuslain ajoilta tutusta Pohjois-Karjalasta. Eniten suistamolaisia Pohjois-Karjalassa siirtyi Juuan-, Kontiolahden ja Pielisjärven kuntien sekä Nurmeksien maalaiskunnan alueille, sillä kussakin niistä asui yli 200 suistamolaista vuoden 1947 lopussa.³⁷⁴ Erityisesti maanviljelijäväestöön kuulumattomia kuntalaisia sijoittui runsaasti ympäri Suomea.

Suistamon kunnan hoitokunta nimitti luottamusmiehiä edustamaan omaa siirtoväkeään uusien sijoituskuntien erilaisiin lautakuntiin. Esimerkiksi maanlunastus- ja asukkaanottolautakuntiin valittiin puheenjohtajien lisäksi jäsenet sekä maansaajien että -luovuttajien joukosta. Suistamolaisista Lapinlahden kunnan maatoimikuntaan hoitokunta valitsi maanviljelijät Lauri Hentusen ja Tuomas Suutarisen.³⁷⁵ Lapinlahden asukkaanottolautakunnassa puolestaan toimi

³⁷² MMA, Hoitokunta II, 6a2, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 21.7.1945, 2 §.

³⁷³ S.V.T. XXX B.C.1. Asutustoiminta 1945–1947, liite N:o 3, 74.

³⁷⁴ JoMA, Kuopion lääninhallitus. Siirtoväenhuoltoasiainesittelijä, luetteloita siirtoväen lukumäärästä 1946–1949, B2, siirtoväki kunnittain 31.12.1947; Salo 1995, 201.

³⁷⁵ MMA, Hoitokunta II, 6a3, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 8.8.1945, 6, 8 §; Laitinen 1995, 114.

suistamolaisista Nikolai Jekkonen.³⁷⁶ Lapinlahden kunnan vuokralautakuntaan valittiin suistamolaisten etuja valvomaan puolestaan maanviljelijä Yrjö Kaivonurmi.³⁷⁷ Luottamusmiesten työn edistyessä, vuosina 1945–1947, muuttoliike suuntautui pääasiassa kohti suistamolaisten uutta kotiseutua, Pohjois-Savoa. Suistamolaisia asui vuoden 1946 alussa silloisen Kuopion läänin alueella kaikkiaan 3237 henkeä ja tästä noin kahden vuoden kuluttua, joulukuussa 1947, suistamolaisten määrä alueella oli kasvanut jo lähes 4900 henkeen. Näin ollen noin 58 % kaikista suistamolaisista oli siirtynyt asumaan Kuopion lääniin. Uusissa sijoituskunnissa tästä väestöstä asui tuolloin reilut 46 %, joten esimerkiksi sijoituskuntien naapurikunnat sekä erityisesti aikaisemmin mainitut, eräät nykyiseen Pohjois-Karjalaan kuuluvat kunnat houkuttelivat suistamolaisia puoleensa.³⁷⁸ Suistamolaisten sijoittuminen Kuopion läänin kuntiin mainittuna aikana, on tarkemmin esitetty liitteessä 12.

5.4 Leppäsyryältä Lapinlahdelle

Santerin ja Iljan perheiden uusi koti tuli sijaitsemaan monien leppäsyryläisten tavoin Lapinlahdella, viitostien varrella, noin 60 kilometriä Kuopiosta pohjoiseen. Suistamolaisten ohella Lapinlahdelle suunniteltiin alkujaan sijoitettavaksi myös Salmin kuntalaisia, jotka olivat siirtyneet tälle alueelle jo aiemmin. Kaikkiaan salmilaisia, lähinnä Kirkkojoen, Koveron ja Miinalan kyläläisiä, oli kunnan alueella vuoden 1944 lopulla 1671 henkeä. Suistamolaisia oli samaan aikaan ainoastaan yhdeksän.³⁷⁹

Syyskuussa 1945 valmistunut sijoitussuunnitelma aiheuttikin salmilaisten ja suistamolaisten välille eräitä maanhankintaan liittyneitä erimielisyyksiä, sillä alueelle aiemmin saapuneet salmilaiset pyrkivät ostamaan MHL:n mukaan perustettuja tiloja vapaaehtoisin kaupun heti kunkin tilan muodostumisen jälkeen. Lapualla sodan jälkeen toimineen Suistamon kunnan hoitokunnan mielestä tällainen menettely oli loukkaavaa suistamolaisia kohtaan, sillä salmilaisilla oli näin ensimmäisinä tulleina mahdollisuus valita parhaat tilat itselleen. Näin hoitokunta päätyikin ehdottamaan, että sekä salmilaisille että suistamolaisille tehtäisiin selvä

³⁷⁶ MMA, Hoitokunta II, 6a3, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 21.7.1945, 13 §.

³⁷⁷ MMA, Hoitokunta II, 6a3, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 20.9.1945, 2 §.

³⁷⁸ JoMA, Kuopion lääninhallitus. Siirtoväenhuoltoasiainsittelijä, B2, luetteloita siirtoväen lukumäärästä, 1946–1949.

³⁷⁹ Kuikka 1999, 211.

raja sen mukaan, mille alueelle näiden kuntien asukkaita sijoitettaisiin.³⁸⁰ Lopulta asia ratkesi niin, että salmilaisten sijoituspaikaksi tuli suistamolaisten sijoitusalueen kaakkosrajalla sijainneet Pohjois-Savon alueet. Lapinlahden kohdalla tämä merkitsi jakoa siten, että kunnan pohjoisosiin sijoitettiin pääasiassa suistamolaisia ja eteläosiin salmilaisia.³⁸¹

MHL:n mukaiset tilat pyrittiin ensisijaisesti perustamaan pika-asutukseen aiemmin määrätystä maasta tai valtionmaasta. Vasta toissijaisesti maata otettiin yksityisiltä maanomistajilta. Lapinlahdella asutukseen otettiin kaikkiaan 10 471 hehtaaria maata. Tästä suurin osa otettiin yhtiöiltä (60,4 %), sitten maanviljelijöiltä (12 %), kunnalta (7,5 %) ja seurakunnalta (7,2 %). Loput maat (12,9 %) otettiin muun muassa harrasteviljelijöiltä ja rappiotilojen omistajilta. Tilojen muodostaminen tapahtui perustamistoimituksessa. Sen yhteydessä tehtiin asutussuunnitelma, josta ilmenivät kunkin tilan pinta-ala sekä alustava arvio puustosta ja rakennuksista. Perustamistoimituksen jälkeen kunnan asukkaanottolautakunta päätti, kenelle kyseinen tila annetaan. Valittuaan tilan, uuden omistajan tuli tehdä tilasta hallintasopimus viideksi vuodeksi, mikäli hän oli halukas ottamaan tilan vastaan. Tänä aikana hänen oli mahdollista korjata tilaansa ja lunastaa se määräajan kuluttua omakseen. Vuosina 1946–1948 Lapinlahdella tehtiin keskimäärin 30 hallintasopimusta vuodessa.³⁸²

Maanhankintaan MHL:n mukaisesti oikeutetuilla henkilöillä oli mahdollisuus usein valita tilansa muutaman tarjotun ehdokkaan joukosta. Asukkaanottolautakunta kuitenkin päätti Karjalaan jääneen tilan perusteella, minkä tyyppinen tila kullekin kuului. Maansaantioikeuden saattoi myös menettää, mikäli hakija kieltäytyi ottamasta tarjottua tilaa. Tilan kokonaispinta-ala oli luonnollisesti yksi lopulliseen valintaan merkittävästi vaikuttanut seikka, sillä valtaosa karjalaisista oli maanviljelijöitä, jotka myös halusivat jatkaa ammattiaan. Lapinlahdella siirtoväkeä sijoitettiin kaikkiaan yli 200 kohteeseen, joista asuntoviljelys- tai viljelystiloja oli 160 kappaletta ja asuntotontteja tai asuntotiloja 40 kappaletta.³⁸³ Santerin perheelle oli Lapinlahdella tarjolla kaikkiaan kolme tilaa, joiden joukosta hänen oli tilansa valittava. Lopulta valinnassa painoi ennen muuta tilan koko:

”Määrätyistä tiloista sai valita ja näitä tiloja oli kaikkiaan kolme. Näistä kahdessa oli enemmän valmista peltoa, mutta ne olivat kokonaispinta-alaltaan pienempiä kuin isän valitsema tila. Ilmeisesti

³⁸⁰ MMA, Hoitokunta II, 6a3, Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirja 4.10.1945, 2 §. Vastaavanlaisia kiistoja ilmeni myöhemmin mm. impilahtelaisten kanssa ns. tasoitus siirtojen suunnittelun yhteydessä. Hoitokunta vastustaessaan tasoitus siirtoja ehdotti (pöytäkirja 4.5.1947) mm. että Vieremän alueelle ei asutettaisi suistamolaisia lainkaan ja että vastaavasti Iisalmen maalaiskuntaan ei sijoitettaisi lainkaan impilahtelaisia.

³⁸¹ S.V.T. XXX B.C.1. Asutustoiminta 1945–1947, liite N:o 3, 74.

³⁸² Kuikka 1999, 198–199.

³⁸³ Kuikka 1999, 198–199.

näitä pienempiä tiloja tarjottiin meille, koska meillä oli vielä paljon pieniä lapsia ja näissä ei olisi ollut tarvetta ryhtyä suurempiin pellonraivausurakoihin. Isä kuitenkin valitsi lopulta sen isoimman tilan, koska siihen oli mahdollista tehdä enemmän peltoa kuin muissa tarjotuissa. Sen mukaisesti oli mahdollista pitää enemmän karjaakin.”³⁸⁴

Tämä Santerin valitsema tila sijaitsi Ollikkalan kylässä, noin seitsemän kilometrin päässä Lapinlahden kirkonkylältä. Tilan perustamistoimitus oli pidetty 11.9.1946, ja valittuaan kyseisen tilan Santeri allekirjoitti tilan hallintasopimuksen 17.3.1947. Kyseinen tila oli kokonaispinta-alaltaan Leppäsyrrjälle jäänyttä pienempi, noin 70 hehtaarin kokoinen. Tästä alasta viljelypinta-alaa oli alkujaan vain hieman vajaat kaksi hehtaaria ja metsämaata noin 54 hehtaaria. Lisäksi tilaan kuului suunniteltua viljelypinta-alaa noin 15,5 hehtaaria. Viljelyalan laajentamiseksi Santerin oli siten raivattava lisää peltomaata. Vuoteen 1950 mennessä tilan viljelyspinta-ala oli kasvanut lähes 6 hehtaariin.³⁸⁵

Uusi, Mataraojaksi Leppäsyrrjän tavoin nimetty tila oli niin sanotusti ”kylmä tila” eli tilaan ei kuulunut lainkaan asumiseen soveltuvia - tai muitakaan rakennuksia. MHL:n nojalla koko maassa karjalaisille jaetuista tiloista oli kylmiä tiloja lähes 40 % ja Lapinlahdella vastaava osuus oli 45 %. Uusiin sijoituskuntiinsa muutettuaan useiden suistamolaisperheiden olikin edelleen asuttava tilapäismajoituksessa, jossa yleisesti esiintyi entisenkaltaisia ongelmia: asunnot olivat kylmiä ja ahtaita, eikä vastaanottoakaan aina ollut ystävällinen.³⁸⁶ Eräiden, erityisesti suurperheellisten ja vanhusten, oli lisäksi edelleen turvauduttava valtion antamaan taloudelliseen apuun. Huoltoavustusta saaneiden määrä kääntyi kuitenkin nopeasti laskuun uudisraivauksen edettyä. Esimerkiksi Kuopion lääniin sijoittuneista suistamolaisista sai vuoden 1946 alussa huoltoavustusta vielä noin 16 %, kun taas vuoden 1947 lopussa avustusta saaneiden määrä oli laskenut alle 5 %:in. Samassa ajassa suistamolaisten määrä alueella oli kasvanut noin 34 %:lla. Vastaavasti Lapinlahden suistamolaisista noin 11 % sai huoltoavustusta tammikuussa 1946 ja vuoden 1947 joulukuussa vastaava luku oli laskenut 8,6 %:in.³⁸⁷

³⁸⁴ Helvi Laitalan suullinen tiedonanto 10.10.2005.

³⁸⁵ JoMA, Iisalmen asutuspiiri, MHL:n mukaan hankittujen hallintasopimustilojen metsäkortit, Bf:1, Aleksander Nykyn metsäkortti, DN:o 1788; Iisalmen asutuspiiri, MHL:n mukaan hankittujen hallintasopimustilojen raivauskortit, Be:1, Aleksander Nykyn raivauskortti, DN:o 1788/1K.

³⁸⁶ Kuikka 1999, 191, 199.

³⁸⁷ JoMA, Kuopion lääninhallitus. Siirtoväenhuoltoasiainesittelijä, B2, luetteloita siirtoväen lukumäärästä, 1946–1949.

Iljan ja Santerin perheiden kohdalla huoltoavustukseen ei tarvinnut turvautua.³⁸⁸ Asunnon puutteen vuoksi molempien perheiden oli kuitenkin asuttava tilapäismajoituksessa. Esimerkiksi Santerin perhe löysi majoituksen uuden tilan läheisyydestä:

*”Koska tilalla ei tuolloin ollut rakennuksia, asuimme Nerkoon Savonnevalla Aku ja Liisa Ryth’n talossa, vajaan kilometrin päässä tulevasta tilastamme. Meillä oli käytössämme iso pirtti, jossa asuimme keväästä 1947 syksyyn 1948. Pirtissä oli iso uuni ja hella. Meidän perheen lisäksi pirtissä asui isoäitini, joka muutti luoksemme Varkaudesta kesällä 1947. Hän tuli avuksemme lastenhoitoon. Tilaan kuului kaksi vanhaa latoa, joista toisesta isä teki karjalle navetan. Samaan aikaan isä alkoi kaataa puita tilallamme asuttavaa mökkiä varten.”*³⁸⁹

Perheiden mukana tilapäismajoituksen yhteyteen siirtyivät myös kotieläimet. Siirtoväen rehunsaannin turvaamiseksi annettiin syys-talvella 1944 lait viljelysmaiden väliaikaisesta vuokraamisesta sekä heinä- ja laidunmaan vuokraamisesta. Niiden nojalla yli 10 peltohehtaaria omistaneet kantasuomalaiset olivat velvollisia vuokraamaan peltojaan. Myös MHL:n nojalla perustettuihin kylmiin tiloihin kuului tavallisesti lisänä valmiiksi raivattua vuokrapeltoa.³⁹⁰ Vuokrapeltojen avulla uudistilojensa valmistumista odottaneet karjalaiset pääsivät myös kiinni toimeentuloon.

Kylmien tilojen uusien isäntien oli ensitöikseen ryhdyttävä rakentamaan perheilleen asumiseen soveltuvaa rakennusta. Koska kaikki oli tehtävä alusta, asumiseen sai väliaikaisesti kelvata väliaikainen asuinsuoja, jonka yhteyteen rakennettiin yleensä myös sauna.³⁹¹ Asuinrakennuksesta oli urakkansa aloitettava myös Santerin, joka ensitöikseen alkoi rakentaa pientä, alle 10 m²:n kokoista mökkiä. Rakentaminen oli tehtävä ripeässä tahdissa, sillä kahdeksan henkisen perheen lisäksi myös karja tarvitsi oman katoksensa. Samaan aikaan oli aloitettava myös pellon raivaus. Apua pellonraivaukseen ja muihinkin maataloustöihin Lapinlahden karjalaiset saivat kesällä 1949 hieman yllättävältä taholta, kun Suomen Ylioppilaskuntien Liitto järjesti raivausleirejä siirtoväen tiloilla.

*”Kansainväliset opiskelijat olivat tekemässä peltoa tilallamme kesällä 1949. Lisäksi osa heistä piti lastentarhaa kansakoululla. Niitä oli useasta maasta, oli Sveitsistä, Saksasta, Ruotsista ja Tanskasta. Heidän majoitus oli järjestetty Lahdenperän koululle.”*³⁹²

Santerin perheen muutto oman katon alle tapahtui vuoden 1948 alussa. Kyseinen vuosi oli Lapinlahden asutustilallisten kohdalla muuttamisen huippuvuosi, sillä tuolloin 68

³⁸⁸ JoMA, Kuopion lääninhallitus. Siirtoväenhuoltoasiainsittelijä, C2, siirtoväenhuoltoavustuspöytäkirjat vuodelta 1947.

³⁸⁹ Helvi Laitalan suullinen tiedonanto 10.10.2005.

³⁹⁰ Kuikka 1999, 192; Helvi Laitalan kokoelma, Mataraojan tilan lopullinen tilusselitelmä ja arviokirja, N:o 40769, 15.7.1949. Mataraojan tilaan kuului kahdelta eri tilalta vuokrattua peltoa yhteensä 3,25 hehtaaria. Näiden vuokra-aika vaihteli kahdesta viiteen vuoteen.

³⁹¹ Sallinen-Gimpl 1995, 273, 275

³⁹² Helvi Laitalan suullinen tiedonanto 10.10.2005.

karjalaisperhettä sai oman katon – vaikka väliaikaisenkin - päänsä päälle. Tätä ennen, vuosina 1946–1947, yhteensä 44 asutustilallista oli muuttanut omalle tilalleen. Vuoden 1948 jälkeen muuttaminen väheni, sillä vuonna 1949 muutti enää 21 perhettä.³⁹³ Santerin tapaus osoittaa, että siirtokarjalaisten uusi alku Lapinlahdella oli siten kaikkineen raskas. Voimia antoi kuitenkin usko paremmasta tulevaisuudesta, olihan nyt sentään jalkojen alla pala omaa maata:

*”Mökkiin muutettiin alkutalvesta 1948. Se oli kooltaan semmoisen vajaan kymmenen neliön kokoinen, jossa asui koko meidän perhe, isä, äiti ja kuusi lasta. Lisäksi myös mummoni asui kanssamme vappuun 1949. Aika ajoin meillä kävi myös sukulaisia kylässä. Meillä oli siellä levitettävä puusohva, jossa osa meistä nukkui. Osa joutui nukkumaan myös lattialla. Ruoanlaittoa varten mökissä oli hella ja leivinuuni. Mökin valmistuttua isä teki väliaikaisen navetan kuorimattomista kuusennäreistä. Siihen tuli pari lehmää, lampaita, kanoja ja samassa yhteydessä oli myös hevonen. Tilan halki virranneen puronvarteen tehtiin samoihin aikoihin savusauna, jossa käytiin peseytymässä. Tämän jälkeen alkoi pellonraivaus.”*³⁹⁴

Mökki oli kahdeksan henkiselle perheelle todella ahdas rakennus. Se toimi perheen kotina reilun kahden vuoden ajan, kunnes kesäkuussa 1950 ryhdyttiin rakentamaan varsinaista asuinrakennusta. Karjarakennuksen eli navetan rakentaminen alkoi puolestaan heinäkuussa 1951. Rakentaminen eteni lopulta ripeään tahtiin, sillä uuteen kotiin perhe muutti loppuvuodesta 1952.³⁹⁵ Rakentamisen apuna käytettiin tyyppitalopiirustuksia, joita Lapinlahden siirtokarjalaiset saivat Kuopion maanviljelysseuran asutustoimikunnalta. Tyyppitalopiirustusten talomallit erosivat huomattavasti karjalaisesta rakennusperinteestä.³⁹⁶ Huoneet oli niissä suunniteltu rakennettaviksi yhden savupiipun ympärille, jolloin myös säästettiin rakennustarvikkeissa. Rakennustarvikkeista oli sodan jälkeen pula, ja tavaraa oli mahdollista saada ainoastaan ostolupia vastaan.³⁹⁷

Hallintasopimuksella tilansa hankkineiden oli rahoituslain nojalla mahdollista saada normaalia halvempikorkoista lainaa, jota voitiin pellonraivaukseen ja rakentamiseen myöntää noin 75 % suuruudelta koko kustannuksista, ja hyväksyttyjä raivaussuunnitelmia tai rakennuslupia vastaan.³⁹⁸ Santerin tapauksessa rakentaminen rahoitettiin pääasiassa Lapinlahden osuuskassasta nostettujen rahalaitosten- ja asutusrahastojen lainojen turvin. Rakentamista varten tila oli vuoteen 1952 mennessä ottanut velkaa 1 058 000 markan edestä. Lisäksi elinkeinon harjoittaminen edellytti varoja viljansiementen, kotieläinten sekä muun

³⁹³ Kuikka 1999, 200.

³⁹⁴ Helvi Laitalan suullinen tiedonanto 10.10.2005

³⁹⁵ Helvi Laitalan suullinen tiedonanto 10.10.2005.

³⁹⁶ Helvi Laitalan kokoelma, Kuopion maanviljelysseuran asutustoimikunnan Aleksanteri Nykylle painattamat asuinrakennuksen ja saunan kaaviopiirustukset.

³⁹⁷ Kuikka 1999, 200; Laitinen 1995, 131.

³⁹⁸ Helvi Laitalan kokoelma, Maatalousministeriön Asutusasianosaston Maanostajaoston kirje (N:o 14881/207–49 Rf) Aleksanteri Nykylle, koskien lainansaantioikeutta ns. rahoituslain nojalla.

maatalousirtaimiston hankkimiseen, joita varten oli vuoteen 1952 mennessä nostettu lainaa yhteensä 320 000 markkaa. Uudistilan perustamista varten tilalle myönnettiin perustamispalkkioita toukokuuhun 1953 mennessä kaikkiaan 282 000 markkaa.³⁹⁹ Perustamispalkkiolla oli selkeä aluepoliittinen kytkentä, sillä sitä varten maa oli jaettu neljään vyöhykkeeseen, ja tilan saama palkkio kohosi sitä suuremmaksi, mitä syrjäisemmälle ja metsävaltaisammalle seudulle se oli perustettu.⁴⁰⁰ Siirtoväen sijoittamiseen liittyvien kustannusten tasaamiseksi joutuivat kantasuomalaiset maksamaan 20 % omaisuudestaan omaisuudenluovutusveroa, eli niin sanottua karjalaisveroa.⁴⁰¹

Karjalaisten toimeentulon ja erityisesti asutustoiminnan kannalta merkittäväksi nousi samanaikaisesti maanhankintalain kanssa hyväksytty niin sanottu toinen korvauslaki, jonka avulla karjalainen siirtoväki kykeni rahoittamaan huomattavan osan omista asutustoimintamenoistaan. Korvauslain mukaan siirtoväelle maksettiin korvaus luovutetulla alueella menettämästään maa- ja metsäomaisuudesta, rakennuksista ja irtaimistosta. Korvaukset maksettiin täysimääräisenä 500 000 markan (vuoden 1944 rahassa) suuruisista menetyksistä. Sitä suurempien korvausten korvausprosentti aleni asteittain sen mukaan, mitä suurempi omaisuus oli kyseessä. Maansaantiin oikeutetuilta korvauksista pidätettiin kuitenkin 80 % maanhankintaa ja tilan kunnostusta varten. Muu osa annettiin osaksi rahana, osaksi valtion obligaatioina.⁴⁰² Esimerkiksi Santerin perheelle valtiokonttorin vuonna 1946 tekemän päätöksen mukaisesti korvattiin menetetystä omaisuudesta kaikkiaan 630 794 markan (n. 41 000 €) edestä. Kyseinen korvauslaskelma on esitetty liitteessä 13.⁴⁰³

Myös Iljan perheen uusi koti sijaitsi Lapinlahdella, Nerkoon kylässä, niin ikään noin seitsemän kilometrin päässä kirkonkylältä. Tila siirtyi Iljan hallintaan 23.11.1946. Tilan kokonaispinta-ala oli reilut 81 hehtaaria, josta maanviljelysmaata oli alkujaan liki 12 hehtaaria ja metsämaata lähes 68 hehtaaria. Suunniteltua viljelyspinta-alaa oli noin 13,5 hehtaaria, joten Ilja pääsi tässä suhteessa hieman vähemmällä työllä kuin Santeri.⁴⁰⁴ Ennen tilalle

³⁹⁹ JoMA, Iisalmen asutuspiiri, MHL:n mukaan muodostettujen hallintasopimustilojen tilakortit, Bc:4, Aleksander Nykyn tilakortti, DN:o 1788; Kuopion asutuspiiri, uudistilan perustamispalkkiokortisto, Bb10.2, Uudistilan perustamispalkkiokortti, DN:o 1788/1K.

⁴⁰⁰ Laitinen 1995, 109–110.

⁴⁰¹ Kuikka 1999, 195.

⁴⁰² Kuikka 1999, 194; Laitinen 1995, 111.

⁴⁰³ Helvi Laitalan kokoelma, Valtionkonttorin korvauslaskelma Aleksander ja Julia Nykyn korvausasiassa.

⁴⁰⁴ JoMA, Iisalmen asutuspiiri, MHL:n mukaan hankittujen hallintasopimustilojen metsäkortit, Bf:1, Ilja Nykyn metsäkortti, DN:o 1956.

muuttamistaan perhe asui tilapäismajoituksessa Nevalaisten talossa Nerkoolle, jonne oli sijoitettu myös perheen karja.⁴⁰⁵

Iljan valitsemaan tilaan kuului siis valmiiksi raivattua peltoa, mutta rakennuksia tilalla ei yhtä lataa lukuun ottamatta ollut. Tilan maista suuri osa oli aiemmin kuulunut lapinlahtelaiselle apteekkarille, joka ei tosin olisi ollut halukas luovuttamaan maitaan siirtoväelle:

*”Lapinlahden tila sijaitsi alavalla maalla. Kooltaan Lapinlahden tila oli alkujaan puolta pienempi kuin Leppäsyryllä. Tila oli tullessa huonokuntoinen, ojissakin kasvoi viiden metrin korkuiset puut. Tilaan kuuluneesta ladosta apteekkari otti suutuspäissään katon pois. Yhtenä kesänä kerralla ojitettiin kahdeksan hehtaaria. Luovutettaessa oli noin kaksikymmentä hehtaaria peltoa tai pikemminkin pellonpohjaa. Metsät olivat alkujaan yhtiöiden mailla.”*⁴⁰⁶

Karjalassa olleisiin tiloihin nähden asutustiloilla eläminen tiesi saaduista korvauksista huolimatta selvää elintason laskua. Asutustilalliset olivat velkaantuneita ja toimeentuloa antaneet metsä- ja peltoalat olivat Karjalaan jääneitä – ja myös paikallisväestön tiloihin nähden – selvästi pienempiä ja huonompi laatuksia. Asutustilat sijaitsivat yleensä myös kauempana asutuskeskuksista kuin Karjalassa. Leppäsyryän peltoihin verrattuna Lapinlahdella oli kuitenkin ainakin yksi asia paremmin:

*”Maapohja oli Lapinlahdella vähemmän kivinen kuin Leppäsyryllä. Toisaalta pellot olivat ennen soiden ojittamista Lapinlahdella hyvin hallanarkoja. Ja olihan se Leppäsyryän tila puolta isompi kuin Lapinlahden vastaava on.”*⁴⁰⁷

Tilojen saanti luonnollisesti juurrutti niille sijoitetun siirtoväen tiukasti lapinlahtelaiseen maaperään. Siirtyminen uusille sijoille ei kuitenkaan merkinnyt luopumista karjalaisuudesta, aivan kuten ei Suistamon kunnan lakkauttaminenkaan vuonna 1948 merkinnyt sen kuntalaisille luopumista suistamolaisuudesta. Karjalaisten oli pakon sanelemana jatkettava elämäänsä uudessa, maisemaltaan ja kulttuuriltaan erilaisessa ympäristössä. Karjalaisuuttaan Lapinlahdelle sijoittunut siirtoväki pyrki pitämään yllä monin eri tavoin: muun muassa vuonna 1945 perustettiin Lapinlahden Karjalaiset –yhdistys ja ortodoksien tiistaiseura aloitti toimintansa vuonna 1947. Varsinkin sunnuntaisin Lapinlahden karjalaiset viettivät toistensa luona niin sanottuja tupailtoja, joissa aika ajoin vieraili myös valtakunnallisesti tunnettuja vaikuttajia, kuten Maatalousministeriön asutusasiainosaston silloinen ylijohdaja, Veikko Vennamo. Oma murre alkoi kuitenkin savolaisyhteisön keskellä vähitellen saada vaikutteita

⁴⁰⁵ Niina Asunmaan suullinen tiedonanto 8.10.2005.

⁴⁰⁶ Niina Asunmaan suullinen tiedonanto 8.10.2005.

⁴⁰⁷ Helvi Laitalan suullinen tiedonanto 10.10.2005.

paikallisväestöltä, ja siirtoväen nuoremman polven ja heidän jälkeläistensä seka-avioliittojen kautta syntyneet lapset kastettiin useimmiten luterilaisiksi.⁴⁰⁸

Koetut evakkoajat ja kotiseutujen menetys ovat epäilemättä jättäneet raskaat jälkensä sen kokeneisiin suistamolaisiin ja ylipäättänsä karjalaisiin. Vaikka suistamolaiset raivasivat uudet tilansa Kanta-Suomesta, ja vaikka he omalla työllään kohottivat elintasonsa muiden suomalaisten tasolle, jäi menetettyyn Karjalaan jotakin, jota sieltä ei voinut kukaan mukaansa ottaa: maisema, kulttuuri ja ennen muuta useiden sukupolvien synnyinseutu:

*”Kyllä ne on melkein sanomattomat ne tunteet. Ei sitä moni maanviljelijä olisi uskonut, että siellä Karjalassa sillä lailla käy. Kyllähän se melkomoinen rapsu oli se toinen evakko, kun yksi oli jo koettu ja keitetty. Kyllähän se Leppäsyrrä on se syntymäpaikka, ja sinne Karjalaanhan se synnyinkoti jäi.”*⁴⁰⁹

⁴⁰⁸ Kuikka 1999, 204–205; Helvi Laitalan suullinen tiedonanto 10.10.2005.

⁴⁰⁹ Niina Asunmaan suullinen tiedonanto 8.10.2005.

6. YHTEENVETO

Pro gradu –tutkielma *Suistamolta Pohjois-Savoon. Sotapoliisi ja ilmasuojelujoukot kuntaa evakuoimassa – Suistamon kunnan evakuoinnit ja väestönsiirrot viime sotien aikana*, käsittelee Raja-Karjalassa sijainneen Suistamon kuntalaisten ja erityisesti Leppäsyvän kylän asukkaiden evakuointeja viime sodissa sekä eri sijoitussuunnitelmien mukaista sijoittumista Kanta-Suomen alueelle. Myös väestön paluuta jatkosodassa takaisin Suistamolle, tarkasteltiin erityisesti maatalouden jälleenrakennuksen ja kunnallisen toiminnan elpymisen osalta.

Tutkimuksen keskeisiin tehtäviin kuului selvittää kunnan evakuointien toteutusta viime sodissa. Talvisodan evakuoinnit suoritti pääasiassa alueellinen sotapoliisi. Tehtävästä muodostui vaikea. Erityisesti evakuointisuunnitelmien laiminlyönnin, kuljetuskalustopulan, vaikeiden talviolosuhteiden ja teiden auraamattomuuden lisäksi, tutkimuksessa nousi esille alueellisen sotapoliisin miehistöön liittyneet epäkohdat. Poliisin täydennysmiehiksi oli valittu henkilöitä, joilta puuttui kokonaan poliisikoulutus, ja jotka muutoinkin olivat tehtävään epäsovelia. Evakuointien suoritus jäikin pitkälti väestön itsensä varaan. Myös evakuointien johtosuhteissa vallinneet epäselvyydet aiheuttivat ongelmia. Erityisesti lääninhallituksen edustajan asiantuntemus evakuointien suhteen joutui eräiden evakuointeja kunnissa johtaneiden nimismiesten kyseenalaistamaksi. IV AKE:n hallinnollisen toimiston johtamana myös alueellisen ja liikkuvan sotapoliisin yhteistyö jäi puutteelliseksi. Nämä sotapoliisiin liittyneet ongelmat johtuivat ennen kaikkea siitä, että koko organisaatio luotiin vasta sodan alla eikä sotatoimiyhtymien- ja joukko-osastojen komentajat olleet tietoisia, mihin sotapoliisijoukkoja ylipäättään voitiin käyttää. Evakuointien suhteen kävi myös ilmi, ettei IV AK:n suorittamien evakuointien perimmäinen syy aina ollut yksinomaan väestönsuojelullinen. Esimerkiksi Leppäsyvän tapaus osoittaa, että armeijan omien intressien, kuten majoitustilanteen helpottamisen nojalla, epäluotettavaksi leimattu väestö haluttiin siirtää toisaalle.

Jatkosodan osalta evakuointien suoritus kuului suunnitelmien mukaan Sortavalan suojeluskuntapiirin alaisen ja Suistamolle sijoitetun 1750. ilmasuojelukomppanian tehtäväksi. Sortavalan suojeluskuntapiirin alueen evakuointisuunnitelmat – Suistamo mukaan lukien – olivat suurhyökkäyksen alkaessa vielä pahasti keskeneräisiä. Suunnitelmissa kunta oli ilmasuojelullisesti jaettu omiin kylittäisiin hälytyspiireihinsä, joilla oli omat suojelevalvojansa

ja kyläryhmänsä. Nämä hälytyspiirit suunniteltiin vastaamaan myös evakuointipiirejä. Evakuoinnin suorittajiksi oli varattu paikallisista suojeluskuntalaisista koostuneet ilmasuojelujoukot. Myös näiden kohdalla oli ongelmana laadullinen kirjavuus, sillä joukot koostuivat varsinaiseen sotapalvelukseen joko ali- tai yli-ikäisistä miehistä. Lisäksi miesten koulutuksessa ei keskitytty laisinkaan evakuoimistehtäviin. Suunnitelmien mukaisesti kunnan väestönsiirtojen tuli olla käynnissä neljäntenä päivänä evakuointikäskyn antamisesta. Todellisuudessa väestönsiirrot saatiin suoritettua vasta kahden viikon kuluttua käskyn antamisesta. Evakuointia hidasti ennen muuta pula kuljetusvälineistä.

Myös väestön palautuminen takaisin vallatulle alueelle jatkosodassa oli väestön siirtämistä – evakuointia toisin päin. Kaikkiaan vuoteen 1944 mennessä kuntaan palasi yli 6000 henkeä. Etupäässä palanneet olivat maataloudesta toimeentulonsa hankkineita. Kotiinsa palanneita oli usein vastassa murheellinen näky, sillä vaikka kunnan kärsimät tuhot olivat Impilahden sotilashallintopiirin alueella vähäisimmät, odottivat useita palanneita joko kokonaan tai osittain tuhoutuneet talot. Arvioiden mukaan noin 1300 rakennusta oli joko kokonaan tai osittain tuhoutunut. Vuosien 1941–1944 jälleenrakennuksen painopiste oli maataloudessa. Maatalouden jälleenrakennus onnistui Suistamolla lopulta tilanteeseen nähden varsin hyvin, sillä esimerkiksi peltoalasta saatiin viljellyksi vuonna 1942 noin 60 %. Myös karjakoko kasvoi jälleenrakennuksen edistyessä, ja varsinkin nautaeläinten ja hevosten määrässä oltiin vuonna 1944 lähes talvisotaa edeltäneellä tasolla.

Evakuointien yhteydessä tarkasteltiin myös kuntalaisten ja erityisesti leppäsyrläisten sijoitussuunnitelmien mukaista sijoittumista Kanta-Suomeen. Suistamolaisille niin talvi- kuin jatkosodan evakuoinnit aiheuttivat useita siirtoja sijoituskunnasta toiseen. Elämä oli epävarmalla pohjalla kodin, omaisuuden ja toimeentulon jäädessä kahteen kertaan rajan taakse. Väli rauhan aikana tilanne yritettiin korjata pika-asutuslain turvin. Tuolloin suistamolaisten uudeksi kotiseudeksi määrättiin Pohjois-Karjalan seutu. Kesällä 1941 alkanut jatkosota keskeytti kuitenkin pian pika-asutustilojen perustamisen, ja jo elokuun alussa ensimmäiset siirtoväkeen kuuluneet palasivat takaisin Suistamolle. Jatkosodan jälkeen Suistamo menetettiin toistamiseen – ja toistaiseksi pysyvästi. Jälleen evakkoon joutuneiden karjalaisten uusi sijoittuminen kutistuneeseen Kanta-Suomeen toteutettiin tuolloin pika-asutuslain pohjalta laaditulla maanhankintalailla. Sen nojalla suistamolaisten uusi asuinseutu siirtyi Pohjois-Karjalasta Pohjois-Savoon. Valtaosa suistamolaisista siirtyi viimeisiin varsinaisiin sijoituskuntiinsa vuoteen 1948 mennessä.

LÄHDELUETTELO

Painamattomat lähteet

Joensuun maakunta-arkisto (JoMA), Joensuu:

Iisalmen asutuspiiri. Kuopion maanviljelysseuran asutustoimikunnan arkisto.

MHL:n mukaan hankittujen hallintasopimustilojen metsäkortit, DN:o 10–2539, Bf:1.

MHL:n mukaan hankittujen hallintasopimustilojen raivauskortit, DN:o 31–3009, Be:1

MHL:n mukaan hankittujen hallintasopimustilojen tilakortit, DN:o 1560–2099, Bc:4

Iisalmen kihlakunnan henkikirjoittaja, Lapinlahden henkikirja 1959–1961, Bbd61.

Kuopion asutuspiiri. Kuopion maanviljelysseuran asutustoimikunnan arkisto.

MHL:n mukaan myytyjen tilojen myyntiasiakirjat, Lapinlahti 1951, Haf:6

Uudistilan perustamispalkkiokortisto, Kiuruvesi O-Y, - Maaninka A-L, Bb10.2.

Kuopion lääninhallitus. **Siirtoväenhuoltoasiainesittelijä.**

Luetteloita siirtoväen lukumäärästä 1946–1949, B2.

Siirtoväenhuoltoavustuspöytäkirjat vuodelta 1947, C2.

Kansallisarkisto (KA), Helsinki:

Ek-Valpo I, Asiaryhmittäin kootut asiakirjakokonaisuudet, ryhmä XXIX 41a. Vv.

1939–40 sodat ja niistä aiheutunut toiminta.

Ek-Valpo I, Asiaryhmittäin kootut asiakirjakokonaisuudet, XXIX 32c, Turvasäilö- ja pidätettyjen luettelot, luettelo turvasäilössä vv. 1940–1944 olleista henkilöistä.

Ek-Valpo I, Sortavalan alaosasto, Sortavalan osaston kuulustelupöytäkirja 12.6.1937–12.2.1940, A12.

Ek-Valpo I, Sortavalan alaosasto, Sortavalan osaston pidätettyjen kirja 1.10.1933–21.5.1940, A13

Sisäasiainministeriö (Sis.min.), Siirtoväenasiainosasto, kuukausitilastot inkeriläisten sijoituksesta ajalta 15.7.1943–30.11.1944, HcVI/2,

Sisäasiainministeriö, Siirtoväenasiainosasto, Lähetysilmoitukset, Ed34, Ed35.
Viipurin läänin, Salmin kihlakunnan henkikirja vuonna 1937. Impilahti, Suistamo,
Salmi, Vi 691

Mikkelin maakunta-arkisto (MMA), Mikkeli:

Suistamon kunta. **Asutuslautakunnan arkisto:**
Maatalousministeriön kirjeet 1934–1944, Ea1.

Suistamon kunta. **Kuntakokouksen, kunnanvaltuuston ja kunnallislautakunnan arkisto:**

Suistamon kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1937–1939, 1943–1944. I Cb5
Kuntakokous, kunnanvaltuusto ja kunnallislautakunta, Lähetettyjen kirjeiden toisteet,
bb:1, 1929–1940.

Suistamon kunta. **Suistamon kunnan hoitokunnan pöytäkirjat 1939–1948:**
Hoitokunta II, 6a1, 1939–1941, Hoitokunta II, 6a2, 1940–1945, Hoitokunta II, 6a3, 1945–
1948.

Suistamon kunta. **Suistamon kunnan kansanhuoltolautakunnan arkisto (KHLA):**
Kansanhuoltojohtajan tilanneilmoitus. Da2, 1943–1944.
Kansanhuoltoministeriön kiertokirjeet: Ea1, 1943; Ea2, 1944; Ea3, 1944; Ea5, 1943–1944.
Lähetettyjen kirjeiden toisteet. Da1, 1942–1944.
Saapuneita kiertokirjeitä ja vastaanottokuitteja. Ea4, 1942–1944.

Suistamon kunta. **Työvoimalautakunnan arkisto (TLA):**
Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön kirjeet, Ea1, 1942.
Työvoimalautakunta III, 36, Ca1, Johtokunnan pöytäkirjat 1939, 1942–1944.
Työvoimapiirin kirjeet, Eb1, 1942–1943.

Viipurin lääninhallituksen lääninkanslian arkisto:

Salaiset asiakirjat, Eb:41, Salaisia evakuoimista ja liikekannallepanoa koskevia
määräyksiä 1930-.
Viipurin lääninhallituksen salaiset asiakirjat, 1936, 1939, Fcc:2.

Sota-arkisto (SArk), Helsinki:

- F 59, Kotijoukkojen Esikunnan Is.toimisto (Kotij.E.Is.tsto), kirjeistöä 10.6.-26.7.1944.
- F 62, Kotij.E.Is.tsto, kirjeistöä 1944.
- F 124/337, Impilahden sotilashallintopiiri, Impilahden sot.hall.piirin toimintakertomus ajalta 8.8.41–30.6.43–7.10.44.
- P 3132/30, Prop1/PM. Saapuneita salaisia kirjelmiä, propagandatilanneilmoituksia, 1939.
- Sk 1853, Sortavalan sk.piirin Esikunta, Tsto 1a, N:ot 6-10,
- Sk 1859, Suistamon suojeluskunnan sal. ja yl. kirjelmät 1943–1944.
- Spk 14070, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tston sotapäiväkirja (spk) 9.6.-22.7.1944
- Spk 25927, Kaak.Suo.Sl.E.Ev.tston spk 10.6.-19.8.1944
- T 2061/1, Hall.tsto/IV AKE, Salaista ja yleistä kirjeistöä 1939–1940.
- T 2061/2, Hall.tsto/IV AKE, Kirjeistöä 1939–1940.
- T 2864/32, Ilmavoimatoimisto (Op.3)/Päämaja – Puolustusvoimain pääesikunta. Saapuneita muistioita ja ehdotuksia 1940–41.
- T 11080/2, TSTO I / YE – OP 1. / YE, evakuointi 1930 – 1939.
- T 13577/5, Hall.os. – sotapol.tsto/PM. III 10. Toimintakertomuksia 1939–1940.
- T 13577/12, Hall.os. – sotapol.tsto/PvPE (Hall2). Salaista ja yleistä kirjeistöä 1939–1940.
- T 20396/7, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, selostuksia harjoituspäivistä 1943.
- T 20396/8, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, sal. ja yl. kirjeistöä 1943.
- T 20396/10, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, sal. ja yl. kirjeistöä 1943.
- T 20396/14, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, sal. ja yl. kirjeistöä 1944.
- T 20396/16, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, sal. ja yl. kirjeistöä 1944.
- T 20396/17, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, sal. ja yl. kirjeistöä 1944.
- T 20396/18, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, sal. ja yl. kirjeistöä 1944.
- T 21530, Suistamon kunnan esikunnan kirjelmiä 1941–1944.
- SKK-1/1275, Kapteeni P. *Airion* sotakorkeakoulun diplomityö 31.7.1977:
Neuvostoliitolle luovutettujen alueiden evakuointi v. 1940 ja v. 1944 sekä sotilasjohdon osuus näissä järjestelyissä.

Yksityisessä omistuksessa:

Helvi Laitalan kokoelma:

Julia Nykyn oleskelulupa Suistamon kunnan alueelle.

Kuopion maanviljelysseuran asutustoimikunnan Aleksanteri Nykylle painattamat asuinrakennuksen ja saunan kaaviopiirustukset.

Maatalousministeriön Asutusiasianostalon Maanostojaoston kirje (N:o 14881/207–49 Rf)

Aleksanteri Nykylle, koskien lainansaantioikeutta ns. rahoituslain nojalla.

Mataraojan tilan lopullinen tilusselitelmä ja arviokirja, N:o 40769, 15.7.1949.

Valtionkonttorin korvauslaskelma Aleksander ja Julia Nykyn korvausasiassa.

Haastattelut:

Asunmaa, Niina (o.s. *Nykky*), Lapinlahti, 8.10.2005, suullinen tiedonanto.

Laitala, Helvi (o.s. *Nykky*), Kuopio, 10.10.2005, suullinen tiedonanto.

Painetut lähteet

Luukas, Veijo. Laatokan Karjalan evakuoitien järjestäminen talvisodan aikana.

Suomen historian pro gradu-esitelmä Jyväskylän yliopistossa maaliskuussa 1985.

Suomen virallinen tilasto 3 (S.V.T. 3), maanviljelys ja karjanhoito 14–36, 1917–1939.

Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki

Suomen virallinen tilasto 6 (S.V.T. 6), väestötilasto 90–97, 1936–1940. Valtioneuvoston

kirjapaino, Helsinki 1941.

Suomen virallinen tilasto (S.V.T.), asutustilasto XXX B.C.1. Asutustoiminta 1945–1947.

Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1948.

Lehdet:

Aamun Koitto 25.10.1996. *Tapio Hämyksen* artikkeli ”Ortodoksi, se oli ryssä ilman muuta”. Suomen ortodoksien identiteetti 1200-luvulta nykypäivään.

Virallislähteet:

Suomen asetuskokoelma 1939. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1939.

Laki sotatilasta annetun lain muuttamisesta 297/1939.

Asetus läänin- ja poliisihallinnosta poikkeuksellisissa oloissa 332/1939.

Sisäasiainministeriön päätös niistä alueista, joille matkustaminen ja siellä oleskeleminen on väliaikaisesti kielletty tai rajoitettu 353/1939.

Valtioneuvoston päätös sotatoimialueen määrittämisestä 445/1939.

Suomen asetuskokoelma 1941. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1942.

Julistus Suomesta luovutetun ja takaisin valloitetun alueen palauttamisesta valtakunnan yhteyteen 836/1941

Komiteanmietintö Mon. 1938: 3 II

Väestönsuojelun järjestämistä varten asetetun komitean mietintö, II osa. Komitean ehdotus väestönsuojelun järjestämiseksi.

Kirjallisuus:

Ahokas, Osmo 2004. Karjalan Kannaksen evakuointi. Evakuointisuunnitelmat 1922-1944 ja evakuointien karu todellisuus. Pilot-kustannus Oy.

Blinnikka, Aulis 1999. Suistamolaisten joulukuu 1939. Loimaan kirjapaino Oy, Loimaa.

Graae, Kristiina, Hietala, Marjatta 1994. Suullista historiaa. Kansanedustajat haastateltavina. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 1, Helsinki.

Hietanen, Silvo 1989. Siirtoväkikysymys syntyy – ennakkonäytös vuosina 1939–1941. Artikkeliteoksessa Kansakunta sodassa, 1. Sodasta sotaan. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Hietanen, Silvo, Laine, Antti 1990. Inkeriläisten vaellus – Suomen seisake. Artikkeliteoksessa Kansakunta sodassa, 2. Vyö kireällä. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Hietanen, Silvo 1990. Karjala nousee tuhkasta. Artikkeliteoksessa Kansakunta sodassa, 2. Vyö kireällä. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Hietanen, Silvo 1990. (**Hietanen²**) Perunan ja rukiin maa – ravinto ja asuminen sotavuosien Suomessa. Artikkeliteoksessa Kansakunta sodassa, 2. Vyö kireällä. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Hämynen, Tapio 1991. Kunta ja kuntalaiset sodan jaloissa. Artikkeliteoksessa

Maaseutuväkeä, hengen ja ruumiin kulttuuria. Historian tutkimuksia N:o 8. (Toim. *Hämynen ja Laine, Antti*). Joensuun yliopiston monistuskeskus, Joensuu.

Hämynen, Tapio 1993. Liikkeellä leivän tähden. Raja-Karjalan väestö ja sen toimeentulo 1880–1940. Tammer-Paino Oy, Tampere.

Härkönen, Simo 1984. Suistamon nimismiehen sotamuistelmat. Hellsten-offset, Helsinki.

Härkönen, Simo 1999. Impilahden sotilaspiirin esikunnan toimintakertomus 8.8.1941–7.10.1944. Hakapaino Oy, Helsinki.

Kaunistmaa, Seija 1990. Karjalaisen siirtoväen virallinen huolto Vaasan läänissä vuosina 1939–1949. Offset Jyväskylän yliopiston monistuskeskus, Jyväskylä.

Kirkinen, Heikki, Nevalainen, Pekka, Sihvo, Hannes 1994. Karjalan kansan historia. WSOY:n graafiset laitokset, Porvoo.

Korhonen, A. E. 1955. Maatalouden kehitys ja rajaseututoiminta Suistamolla. Artikkeliteoksessa Suistamo. Muistelmia ja kuvia kotiseudustamme. (Toim. *Nenonen, Väinö, Rajamo, Mikael*). Sisälähetysseuran Raamattutalon kirjapaino, Pieksämäki.

Kuikka, Niilo 1999. Evakkojen elämää. Siirtoväen ja paikkakuntalaisten muistoja ja kokemuksia Lapinlahdella vuodesta 1944 alkaen. RT-Print Oy, Pieksämäki.

Laine, Antti 1990. Sotavankina Suomessa. Artikkeliteoksessa Kansakunta sodassa, 2. Vyö kireällä. (Toim. *Hietanen, Silvo*). Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Laitinen, Erkki 1995. Vuoden 1945 maanhankintalain synty, sisältö ja toteutus. Artikkeliteoksessa Rintamalta raiviolle. Sodanjälkeinen asutustoiminta 50 vuotta. (Toim. *Laitinen, Erkki*). Atena Kustannus Oy, Jyväskylä.

Lehtoranta, Tapani 1955. Vähän historiikkia Suistamon maanmies- ja kotitalouskouluista. Artikkeliteoksessa Suistamo. Muistelmia ja kuvia kotiseudustamme. (Toim. *Nenonen, Väinö, Rajamo, Mikael*). Sisälähetysseuran Raamattutalon kirjapaino, Pieksämäki.

Lösönen, Yrjö 1993. Leppäsyryjä. Artikkeliteoksessa Muistoissa kylät elävät. Suistamon Perinneseuran keräämiä muistikuvia ja tarinoita Suistamon kylistä ja niiden asukkaista. (Toim. *Kalkkinen, Aune*) WSOY:n graafiset laitokset, Juva.

Maljonen, Juho 1955. Kotikyläni, kyläkuvauksia. Leppäsyryjä. Artikkeliteoksessa Suistamo. Muistelmia ja kuvia kotiseudustamme. (Toim. *Nenonen, Väinö, Rajamo, Mikael*). Sisälähetysseuran Raamattutalon kirjapaino, Pieksämäki.

Nenonen, Väinö 1955. Maatalousneuvonta Suistamolla. Artikkeliteoksessa Suistamo. Muistelmia ja kuvia kotiseudustamme. (Toim. *Nenonen, Väinö, Rajamo, Mikael*).

Sisälähetysseuran Raamattutalon kirjapaino, Pieksämäki.

Nummela, Pekka 1955. Miesten kotiteollisuudesta Suistamolla. Artikkeliteoksessa Suistamo. Muistelmia ja kuvia kotiseudustamme. (Toim. *Nenonen, Väinö, Rajamo, Mikael*). Sisälähetysseuran Raamattutalon kirjapaino, Pieksämäki.

Ollila, Anne 1999. Historical Perspectives on Memory. Suomen Historiallinen Seura, Studia Historica 61, Helsinki.

Pihkala, Erkki 1990. Sotaan mobilisoitu talous. Artikkeliteoksessa Kansakunta sodassa, 2. Vyö kireällä. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Rajamo, Mikael 1944. Suistamon Seurakunnan Historia. Savon Sanomain kirjapaino Oy, Kuopio.

Rajamo, Mikael 1955. Suistamon pitäjä. Artikkeliteoksessa Suistamo. Muistelmia ja kuvia kotiseudustamme. (Toim. *Nenonen, Väinö, Rajamo, Mikael*). Sisälähetysseuran Raamattutalon kirjapaino, Pieksämäki.

Rajamo, Mikael 1955. Suistamon puhelin. Artikkeliteoksessa Suistamo. Muistelmia ja kuvia kotiseudustamme. (Toim. *Nenonen, Väinö, Rajamo, Mikael*).

Ryttyläinen, A. 1955. Suistamon ortodoksinen seurakunta. teoksessa Suistamo. Muistelmia ja kuvia kotiseudustamme. (Toim. *Nenonen, Väinö, Rajamo, Mikael*). Sisälähetysseuran Raamattutalon kirjapaino, Pieksämäki.

Sallinen-Gimpl, Pirkko 1995. Elettyä ja koettua. Artikkeliteoksessa Rintamalta raiviolle. Sodanjälkeinen asutustoiminta 50 vuotta. (Toim. *Laitinen, Erkki*). Atena Kustannus Oy, Jyväskylä.

Saraste, Erja 1990. Talonpitoa rintaman varjossa – työvoima ja työmarkkinat vuosina 1941–44. Artikkeliteoksessa Kansakunta sodassa, 2. Vyö kireällä. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Simonen, Seppo 1965. Paluu Karjalaan. Palautetun alueen historiaa 1941–1944. Kustannusyhtiö Otavan kirjapaino, Helsinki.

Tanner, Väinö 1979. Olin ulkoministerinä talvisodan aikana. KK kirjapaino, Helsinki.

Virolainen, Johannes 1988. Karjalaiset Suomen kohtaloissa. Kustannusosakeyhtiö Otavan painolaitokset, Keuruu.

Virolainen, Johannes 1989. Siirtokarjalaiset 1941–1944. Kotiinpaluu, jälleenrakennus, uusi lähtö. Kustannusosakeyhtiö Otavan painolaitokset, Keuruu.

Vuorenmaa, Anssi 1989. Ensimmäinen sotakuukausi. Artikkeliteoksessa Kansakunta sodassa, I. Sodasta sotaan. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Vuorenmaa, Anssi 1989. (*Vuorenmaa*²) Suomi hyökkää – kesäsota 1941. Artikkeliteoksessa

teoksessa Kansakunta sodassa, I. Sodasta sotaan. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Aune Kalkkisen toimittamassa teoksessa Hyvästi Suistamo. Muistojen kylistä evakkotielle (WSOY:n graafiset laitokset, Juva 1995), haastateltu seuraavia henkilöitä:

Airaksinen, Lea. Leppäsyvä.

Blinnikka, Aulis. Jalovaara.

Honkalo, Maria. Muuanto.

Kalkkinen, Aune. Koitto.

Kivioja, Siiri. Koitto.

Lösönen, Yrjö. Leppäsyvä.

Miinin, Valde. Alattu.

Mononen, Salme. Loimola.

Niiranen, Lydia. Uuksujärvi.

Näätänen, Teuvo. Jalovaara.

Penttonen, Viljo. Koitto.

Pirinen, Maija. Leppäsyvä.

Salo, Arvi. Suur-Sarka.

Salonen, Martti. Piensarka.

Saloranta, Martti. Kontuvaara.

Sinokki, Helena. Salo-Uuksu.

Turunen, Otto. Alattu.

LIITTEET

LIITE 1. Vuonna 1937 erilaisissa kunnanvaltuuston alaisissa kunnallisissa luottamustehtävissä toimineet leppäsyrläiset:

Luottamustoimi tai tehtävä:	Ammatti ja nimi:
Suistamon kunnanvaltuusto (1937–1939)	Jäsenenä maanviljelijä Nikolai Jekkonen, varalla maanviljelijät Vasili Lösönen ja Juho Maljonen
Kunnallislautakunta	Varapuheenjohtajana Jekkonen
Hinnoittelulautakunta	Jäsenenä Jekkonen
Taksoituslautakunta	Jäsenenä Jekkonen, varalla räätäli Antti Lasonen
Tulo- ja omaisuusverolautakunta	Jäsenenä Jekkonen
Verotuksen tutkijalautakunta	Jäsenenä Jekkonen
Metsälautakunta	Jäsenenä Jekkonen
Majoituslautakunta	Jäsenenä Jekkonen
Leppäsyrlän piirin huoltolautakunta	Jäsenenä Lasonen, varalla opettaja Maria Oksanen
Terveydenhoitolautakunta	Jäsenenä maanviljelijä Lauri Hentunen
Leppäsyrlän piirin käräjälautamiehet	Jäseninä maanviljelijät Hentunen, Viktor Kuokka ja Stepan Riikonen
Leppäsyrlän kansakoulupiirin johtokunta	Jäseninä maanviljelijät Jekkonen, Lösönen, Maljonen, Vilho Penttonen ja Vilho Kuokka sekä räätäli Lasonen ja agronomi Kalle V. Narinen
Leppäsyrlän piirikirjaston johtokunta	Jäseninä Hentunen ja rouva Anna Maljonen

Lähde: MMA, Kunnallislautakunta I, Cb4, Suistamon kunnan kunnanvaltuuston pöytäkirja 14.9.1936, 2 §; Suistamon kunnan kunnanvaltuuston pöytäkirja 15.12.1936, 2, 3, 5 §; Suistamon kunnan kunnanvaltuuston pöytäkirja 12.1.1937, 1 §; Suistamon kunnan kunnanvaltuuston pöytäkirja 15.3.1937, 18 §; Suistamon kunnan kunnanvaltuuston pöytäkirja 27.9.1937, 34, 36 §.

LIITE 2. Härkösen mukaan Suistamon alueellisen sotapoliisijoukkueen alkuperäiseen ja täydennettyyn kokoonpanoon kuuluneet miehet kyläryhmittäin jaoteltuina:

Alatun ryhmä:	Jalovaaran-Koiton ryhmä:	Kirkonkylän ryhmä:
Heikki Tenhunen (vanh. konst.)	Aleksanteri Issakainen (nuor. konst.)	Akseli Kuusisto (sk. vääpeli)
Olavi Janatuinen (sk. sotamies)	Vilho Koistinen	Leo Eloranta (autoilija)
	Aleksanteri Pehkoranta (sk.sotamies)	Vilho Teriö (talollinen)
		Urho Pitkänen
		Lauri Immonen (sk. korpraali)
		Juho Eloranta (ylikonstaapeli)
Leppäsyrlän ryhmä:	Loimolan ryhmä:	Uuksujärven ryhmä:
Vilho Rinne (talollinen)	Toivo J. Kaasinen (konstaapeli)	Vilho Vessonen (res. kersantti)
Viljo Muhonen (nostomies)	Arvid Häärä (sotapoliisi)	Juho Markoff (talollinen)
O. Vuori (nostomies)		Dimitri Beloff (talollinen)

Lähde: Härkönen 1984, 9-10.

LIITE 3. Luettelo Suistamon sankarihautaan talvi- ja jatkosodassa siunatuista leppäsyryläisistä. Suluissa ilmoitettu heidän syntymäaika sekä kaatumispäivä:

Bogdanoff, Feodor	(s. 13.2.1912, k. 14.12.1939)
Ihalmo, Nikolai	(s. 11.11.1913, k. 12.3.1940)
Jantunen, Vilho	(s. 26.12.1902, k. 11.1.1942)
Jekkonen, Lauri	(s. 17.8.1908, k. 20.1.1940)
Judin, Eino	(s. 20.11.1921, k. 8.10.1942)
Kangasniemi, Aleksanteri	(s. 10.6.1912, k. 7.1.1939)
Kuokka, Aleksanteri	(s. 25.11.1913, k. 18.4.1942)
Kuokka, Nikolai	(s. 15.2.1901, k. 20.7.1941)
Kyyrönen, Niilo	(s. 22.5.1911, k. 27.9.1941)
Laine, Stepan	(s. 15.3.1913, k. 12.12.1939)
Markoff, Aleksanteri	(s. 14.8.1913, k. 20.9.1941)
Merkku, Heikki	(s. 4.6.1911, k. 25.1.1939)
Mertaluoto, Aleksanteri	(s. 11.9.1913, k. 6.1.1942)
Mironoff, Paavo	(s. 29.6.1916, k. 23.2.1939)
Muhonen, Viljo Olavi	(s. 6.8.1914, k. 1.7.1944)
Nykky, Johannes	(s. 17.2.1918, k. 14.12.1939)
Nykky, Vilho	(s. 15.2.1916, k. 7.9.1941)
Penttonen, Iivo	(s. 28.10.1896, k. 6.3.1940)
Pöyhönen, Erland	(s. 30.10.1910, k. 31.10.1941)
Rajanummi, Nikolai	(s. 18.12.1915, k. 10.10.1942)
Rinne, Arvi	(s. 27.8.1922, k. 30.7.1942)
Saavola, Eino	(s. 23.1.1917, k. 9.11.1943)
Sivonen, Aukusti	(s. 12.4.1909, k. 12.12.1939)
Tikander, Juho	(s. 2.5.1911, k. 10.4.1943)
Turunen, Eino Viljam	(s. 24.3.1917, k. 18.12.1939)
Vatanen, Kauko Viljam	(s. 28.11.1922, k. 11.6.1944)
Vatanen, Pekka	(s. 26.3.1911, k. 9.9.1941)
Venkula, Pauli	(s. 15.6.1915, k. 12.3.1939)

Lähde: Suistamon sankarivainajat 1939–1944. Suistamon pitäjäseura 1956 (toim. Leikkonen, Lauri), Kaupparikirjapaino Oy, Helsinki.

LIITE 4. Varsinaisten is.joukkojen hälytyksessä (tapaus I) koolle kutsuttavat miehet ryhmittäin jaoteltuina.

Joukkueen- ja varajohtajat:	Joukkue ja sen pääalueet:	
Ylik. Nenonen, Väinö	I/1750. Is.K. Suistamon kk.-Alattu -	
Ylik. Peppo, Aaro	Ahvenlampi	
Alik. Koistinen, Vilho	II/1750.Is.K. Jalovaara-Laitioinen-Uuksu	
Kers. Tiittanen, Juho		
Kers. Kaivoniemi, Paavo	III/1750. Is.K. Leppäsyryjä-Pyörittäjä-Koiton-	
Alik. Maljonen, Juho	selkä-Petäjäselkä-Äimäjärvi-Saran kylät	
Vääp. Mäkinen, Toivo	IV/1750. Is.K. Loimola-Muuanto-Hutjakka	
Stm. Kuokkanen, Juho		
Ryhmänjohtajat:	Joukkue ja sen kokoontumispaikka	Joukkueiden miehistö:
Korp. Repo, Jussi	I/1750. Is. K./ 1. ryhmä (Suistamon kk.)	Tenolahti, Alpo, Tojakka, Reino, Tuomela, Erkki, Saatsi, Heikki, Repo, Niilo, Valtonen, Martti, Shinda, Toivo
Stm. Saatsi, Aleksanteri	kokoontumispaikka: Suistamon seminaarin talo	
Stm. Makkonen, Vilho	I/1750. Is.K./ 2. ryhmä (Suistamon kk.)	Danssu, Niilo, Kuuru, Vilho, Sannikka, Matti, Särkkälä, Eeli, Teppo, Jaakko, Lähti, Pekka, Turunen, Pekka
Stm. Pitkänen, Pekka	kokoontumispaikka: Suistamon seminaarin talo	
Stm. Turunen, Eino	I/1750. Is.K./ 3. ryhmä (Alattu)	Harmainen, Pekka, Issakainen, Santeri, Koponen, Antti, Turunen, Johannes, Holopainen, Juho, Suhonen, Toivo, Haverinen, Taavetti
Stm. Rantinen, Pekka	kokoontumispaikka: kauppias Julkusen talo	
Stm. Jokinen, Pekka	I/1750. Is.K./ 4. ryhmä (Alattu)	Hänninen, Jalmari, Janatuinen, Kauko, Prilli, Olavi, Oravalahti, Väinö, Turunen, Otto, Hyppönen, Leevi, Makkonen, Jegor
Stm. Julkunen, Johannes	kokoontumispaikka: kauppias Julkusen talo	
Alik. Luostarinen, Toivo	II/1750. Is.K./ 1. ryhmä (Jalovaara)	Jeskanen, Juho, Issakainen, Feodor, Karppinen, Matti, Saloranta, Feodor, Parviainen, Aleks, Allinen, Juho, Kokkonen, Kalle
Stm. Mononen, Isak	kokoontumispaikka: kauppias Blinnikan talo	
Stm. Saarela, Niilo	II/1750. Is.K./ 2. ryhmä (Jalovaara)	Kuikka, Antti, Ukkonen, Vilho, Koistinen, Viljo, Saarela, Kauko, Lehtikainen, Lauri, Penttonen, Vilho, Nenonen, Väinö
Stm. Huttunen, Vilho	kokoontumispaikka: kauppias Blinnikan talo	
Stm. Simanainen, Pekka	II/1750. Is.K./ 3. ryhmä (Uuksu)	Simanainen, Aleks, Tenhunen, Santeri, Nälkänen, Yrjö, Nälkänen, Juho, Nälkänen, Mikko, Pankko, Pekka, Maksimainen, Heikki
Stm. Simanainen, Ivan	kokoontumispaikka: Uuksusen talo	
Stm. Tiittanen, Matti	II/1750. Is.K./ 4. ryhmä (Laitioinen)	Ruttonen, Aarne, Kirjavainen, Juho, Vornanen, Sergei, Makkonen, Viljo, Haavistola, Albert, Tenhunen, Feodor, Kuikka, Tauno
Stm. Rautiainen, Santeri	kokoontumispaikka: kauppias Blinnikan talo	
Alik. Jehkonen, Juho	III/1750. Is.K./ 1. ryhmä (Leppäsyryjä)	Markoff, Juho, Kaivonurmi, Juho, Riikonen, Stepan, Rissanen, Vilho, Filatkin, Jaakko, Saarinen, Juho, Kirjavainen, Lauri
Stm. Liukkonen, Leo	kokoontumispaikka: Leppäsyryjän asema	
Korp. Kokkonen, Aleks	III/1750. Is.K./ 2. ryhmä (Pyörittäjä)	Mäkinen, Olavi, Niikko, Väinö, Hasa, Kalevi, Lösoinen, Olavi, Laine, Juho, Hilonen, Aleks, Penttonen, Lauri
Stm. Korpela, Ivan	kokoontumispaikka: Leppäsyryjän asema	
Stm. Pakkanen, Heikki	III/1750. Is.K./ 3. ryhmä (Koitonselkä)	Riikonen, Timo, Riikonen, Aleks, Riikonen, Feodor, Luosola, Mikko, Mämmi, Heikki, Siidoroff, Mikko, Törrö, Pauli
Stm. Penttonen, Ivan	kokoontumispaikka: Koiton Osuuskauppa	
Stm. Törrö, Juho	III/1750. Is.K./ 4. ryhmä (Koitto-Petäjäselkä)	Ahokivi, Lauri, Kontro, Herman, Toivonen, Sauli, Manu, Jalmari, Tanjunen, Veikko, Trhponen, Alvi, Jekänen, Leevi
Stm. Toivonen, Nikolai	kokoontumispaikka: Koiton Osuuskauppa	
Stm. Koskinen, Jalmari	IV/1750. Is.K./ 1. ryhmä (Loimola)	Vilokki, Aleksanteri, Vilokki, Dimitri, Platonen, Santeri, Missonen, Benjam, Rätty, Kauko, Kärki, Pekka, Kaijo, Väinö
Stm. Kuokkanen, Juho	kokoontumispaikka: Loimolan asema	
Stm. Koskinen, Olavi	IV/1750. Is.K./ 2. ryhmä (Loimola)	Missonen, Pekka, Selkänen, Sulo, Tojakka, Ilmari, Hynninen, Andrei, Ihatsu, Heikki, Karjalainen, Jussi, Makkonen, Jalmari
Stm. Sirkiö, Kauko	kokoontumispaikka: Loimolan asema	
Stm. Shemeikka, Aleks	IV/1750. Is.K./ 3. ryhmä (Muuanto)	Tuomela, Kauko, Härkönen, Viljo, Makkonen, Ilmari, Riikonen, Santeri, Nummela, Pekka, Penttonen, Antti, Jokinen, Mikko
Stm. Riikonen, Juho	kokoontumispaikka: I. Kyyrösen talo	
Stm. Kyyrösen, Ivan	IV/1750. Is.K./ 4. ryhmä (Muuanto)	Issakainen, Sergei, Issakainen, Johannes, Jokinen, Viljo, Jekänen, Olavi, Nurminen, Rafael, Mantsinen, Uuno, Joro, Nikolai
Stm. Riikonen, Vilho	kokoontumispaikka: I. Kyyrösen talo	

Lähde: SArk, T 20396/10, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, sal. ja yl. kirjeistöä 1943, 1750. Is.K:n hälytysuunnitelma sekä sen liitteet I/1-3.

LIITE 5. Omakohtaisen suojelun elinten hälytyksessä (tapaus II) koolle kutsuttavat miehet kyläryhmittäin jaoteltuina.

Valvontapiirin päällikkö:	valvontapiiri:	
Eloranta, Juho	Suistamon kk.-Alattu	
Penttonen, Vilho	Leppäsyvä-Pyörittäjä-Koitto-Saran kylät	
Mäkinen, Mikko	Loimola-Muuanto-Terovaara	
Blinnikka, Heikki	Jalovaara-Laitioinen	
Siilin, Pekka	Maisula	
Kylänsuojelu-valvojat:	kyläpiiri:	kyläpiirin miehistö:
Eloranta, Juho	Suistamon kk.	Repo, Ivan, Repo, Ilja, Repo, Vasili, Kolehmainen, ?, Jolkin, Aleks, Maskonen, Olli
Riipinen, Pekka	Alattu-Ahvenlampi	Julkunen, Topi, Teppo, Santeri, Teppo, Heikki, Teppo, Kalevi, Koponen, Kalervo, Piirainen, O.
Penttonen, Vilho	Leppäsyvä	Ryymän, Feodor, Löönen, Vilho, Muromaa, Pekka, Nyky, Ilja, Ihatsu, Ignatei, Judin, Juho
Hilakivi, Aleks	Pyörittäjä	Kirjavainen, Juho, Jouhki, Antti, Kirjavainen, Lauri, Joro, Ivan, Rissanen, Paavo, Halme, Mikko
Mämmi, Jori	Koitoonselkä	Vilokainen, Jaakko, Mämmi, Ivan, Tanjunen, Juho, Kuljukka, Ivan, Kähmi, Ivan, Sotikoff, Ivan
Suutarinen, Tuomas	Saran kylät	Oksanen, Ivan, Riikonen, Miitri, Lytsy, Mikko, Merkkilä, Paavo, Hentunen, Dimitri, Litmanen, Juho
Mäkinen, Mikko	Loimola	Räty, Hannes, Koskinen, Väinö, Aarremaa, Juho, Saarinen, Yrjö, Saarinen, Juho, Latovaara, Pekka
Shemeikka, Ivan	Muuanto-Terovaara	Vilki, Janne, Nieminen, Heikki, Jelkänen, Ivan, Saukkonen, Tauno, Jelkänen, Pekka
Blinnikka, Heikki	Jalovaara	Vepsäläinen, Sergei, Issakainen, Pekka, Teppo, Aleks, Jeskanen, Ensio, Laukkanen, Mikko, Jelkänen, Matti
Halonen, Juho	Laitioinen	Vikla, Juho, Paavilainen, Heikki, Arponen, Toivo, Patrikainen, Filip, Haimakainen, Pekka, Piiparinen, Aleks
Siilin, Pekka	Roikonkoski,-Maisula	Reijonen, Mikko, Sokkeri, Ivan, Simanainen, Santeri, Aaltonen, Juho, Keränen, Mikko, Kokora, Mikko

Lähde: SArk, T 20396/10, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, sal. ja yl. kirjeistöä 1943, 1750. Is.K:n hälytyssuunnitelma sekä sen liitteet II/2-4.

LIITE 6. 1750. is.komppanian aikalaskelma varsinaisten is.joukkojen hälytyksessä (tapaus I).

1750. Is.k:n aikalaskelma hälytyksessä.					
Liite N:o I/4 a.					
Yksikkö	Aikamäärä		Kulkuväline	Kokoontumispaikka	Huomautuksia
	Kesällä	Talvella			
<u>I Joukkue</u>					
1 ryhmiä	2 $\frac{1}{2}$ t.	2 $\frac{1}{2}$ t.	Polkupyörä, suksat	Seminaari	
2 ryhmiä	1 t.	1 t.	"	"	
3 ryhmiä	2 t.	2 t.	"	Alattu	
4 ryhmiä	2 t.	2 t.	"	Kaup. Joulunen	
<u>II Joukkue</u>					
1 ryhmiä	8 t.	10 t.	"	Jalouvaara	
2 ryhmiä	2 $\frac{1}{2}$ t.	3 t.	"	Kaup. Blinikka	
3 ryhmiä	2 $\frac{1}{2}$ t.	3 t.	"	"	
4 ryhmiä	6 t.	8 t.	"	Vuoksen talo	
<u>III Joukkue</u>					
1 ryhmiä	6 t.	8 t.	"	Kaup. Blinikka	
2 ryhmiä	10 t.	12 t.	"	Lepäajrjia as.	
3 ryhmiä	3 t.	5 t.	"	"	
4 ryhmiä	4 t.	6 t.	"	"	
<u>IV Joukkue</u>					
1 ryhmiä	6 t.	8 t.	"	Koiton Osuuskauppa	
2 ryhmiä	6 t.	8 t.	"	"	
3 ryhmiä	16 t.	18 t.	"	Loimola as.	
4 ryhmiä	4 t.	6 t.	"	"	
<u>Komppania</u>					
1 ryhmiä	4 t.	6 t.	"	"	
2 ryhmiä	4 t.	6 t.	"	"	
3 ryhmiä	10 t.	12 t.	"	Muunto	
4 ryhmiä	10 t.	12 t.	"	I. Kyttönen	
	24 t.	30 t.	"	Seminaari	

Lähde: SArk, T 20396/10, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, sal. ja yl. kirjeistöä 1943, 1750. is.komppanian hälytys suunnitelman liite N:o I/4 a.

LIITE 7. Suistamon valvontapiirien aikalaskelma omakohtaisten suojelun elinten hälytyksessä (tapaus II).

Suistamon valvontapiirien aikalaskelma hälytyksessä.				
Yksikkö	Aikataulu		Kulkuväline	Kokoonnut paikka
	Kesä	Talvi		
Kirkonkylän valvontapiiri	1 t.	1 t.	polkupyörä, sukset	Seinävaari
Alattu-Ahvenlampi	2 t.	2 t.	"	Kaup. Julkunen
Leppäsvärjän valvontapiiri				
Leppäsvärjä	1 t.	1 1/2 t.		V. Penttonen
Pyöräitejä	1 t.	1 1/2 t.		A. Hietävi
Sarka	1 1/2 t.	2 t.		Iivo Oksanen
Koitto	2 t.	3 t.		Osuuskauppa
Loimolan valvontapiiri				
Loimo	1 1/2 t.	2 t.		Kaup. Mäkinen
Munanto-Teronvaara	2 t.	3 t.		Ivan Shemelka
Jalonsvaaran valvontapiiri				
Jalonsvaara	1 1/2 t.	2 t.		Kaup. Blinnikka
Lehtioinen	2 t.	3 t.		J. Halonen
Metsälän valvontapiiri	2 t.	3 t.		P. Siilin

Lähde: SArk, T 20396/10, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, sal. ja yl. kirjeistöä 1943, 1750. is.komppanian hälytysuunnitelman liite N:o II/5.

Kaakkois-Suomen sisäjohtajain luettelo 1943 alkaen

Puh. sot. hall. komantaja

Kaakkois-Suomen komantaja

Kaakkois-Suomen 1. ja 2. alue

Kaakkois-Suomen 3. ja 4. alue

Kaakkois-Suomen 5. ja 6. alue

Kaakkois-Suomen 7. ja 8. alue

Kaakkois-Suomen 9. ja 10. alue

Kaakkois-Suomen 11. ja 12. alue

Kaakkois-Suomen 13. ja 14. alue

Kaakkois-Suomen 15. ja 16. alue

Kaakkois-Suomen 17. ja 18. alue

Kaakkois-Suomen 19. ja 20. alue

Kaakkois-Suomen 21. ja 22. alue

Kaakkois-Suomen 23. ja 24. alue

Kaakkois-Suomen 25. ja 26. alue

Kaakkois-Suomen 27. ja 28. alue

Kaakkois-Suomen 29. ja 30. alue

Kaakkois-Suomen 31. ja 32. alue

Kaakkois-Suomen 33. ja 34. alue

Kaakkois-Suomen 35. ja 36. alue

Kaakkois-Suomen 37. ja 38. alue

Kaakkois-Suomen 39. ja 40. alue

Kaakkois-Suomen 41. ja 42. alue

Kaakkois-Suomen 43. ja 44. alue

Kaakkois-Suomen 45. ja 46. alue

Kaakkois-Suomen 47. ja 48. alue

Kaakkois-Suomen 49. ja 50. alue

Kaakkois-Suomen 51. ja 52. alue

Kaakkois-Suomen 53. ja 54. alue

Kaakkois-Suomen 55. ja 56. alue

Kaakkois-Suomen 57. ja 58. alue

Kaakkois-Suomen 59. ja 60. alue

Kaakkois-Suomen 61. ja 62. alue

Kaakkois-Suomen 63. ja 64. alue

Kaakkois-Suomen 65. ja 66. alue

Kaakkois-Suomen 67. ja 68. alue

Kaakkois-Suomen 69. ja 70. alue

Kaakkois-Suomen 71. ja 72. alue

Kaakkois-Suomen 73. ja 74. alue

Kaakkois-Suomen 75. ja 76. alue

Kaakkois-Suomen 77. ja 78. alue

Kaakkois-Suomen 79. ja 80. alue

Kaakkois-Suomen 81. ja 82. alue

Kaakkois-Suomen 83. ja 84. alue

Kaakkois-Suomen 85. ja 86. alue

Kaakkois-Suomen 87. ja 88. alue

Kaakkois-Suomen 89. ja 90. alue

Kaakkois-Suomen 91. ja 92. alue

Kaakkois-Suomen 93. ja 94. alue

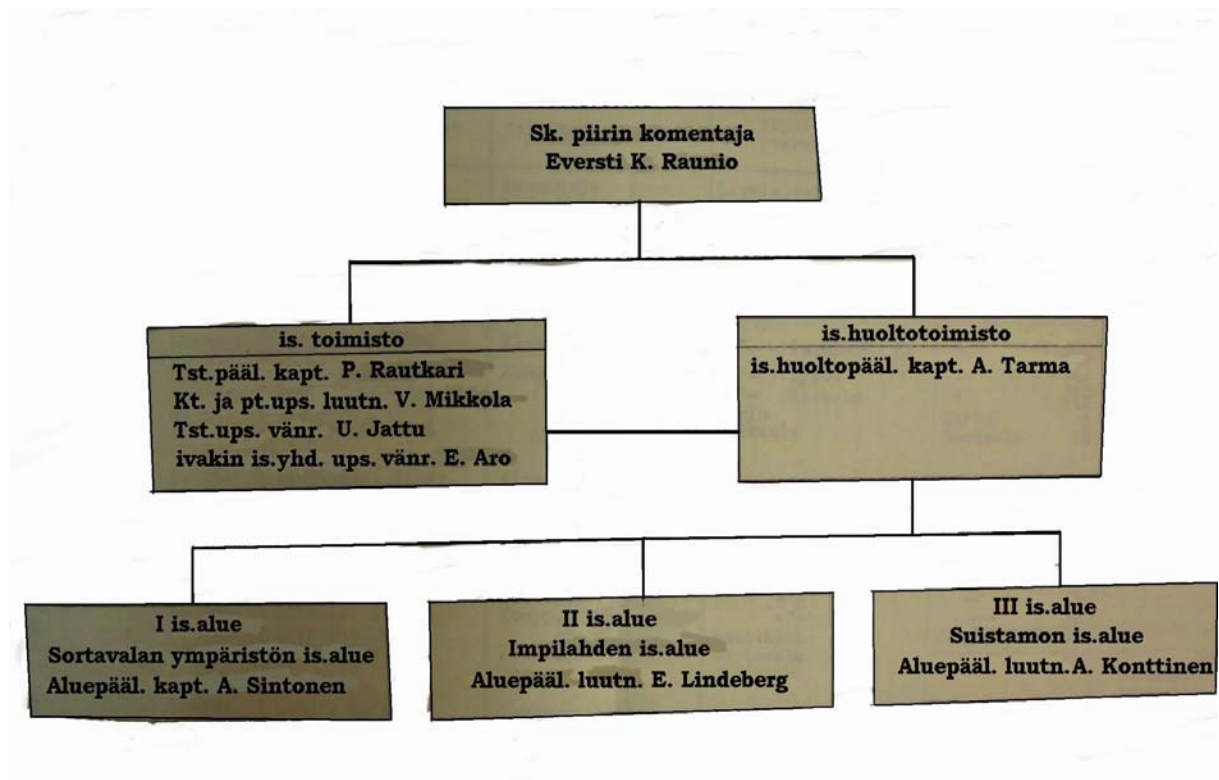
Kaakkois-Suomen 95. ja 96. alue

Kaakkois-Suomen 97. ja 98. alue

Kaakkois-Suomen 99. ja 100. alue

136

LIITE 9. Sortavalan sk.p:n is.organisaatiokaavio 31.5.1944.

Lähde: SArk, T 20396/14, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, sal. ja yl. kirjeistöä 1944, Sortavalan suojeluskuntapiirin esikunnan ilmasuojelutoimiston ilmasuojelun kuukausikertomus ajalta 1.-31.5.44, N:o 37/II/E 24/sal., sekä liite N:o 2.

LIITE 10. Vuoden 1943 suunnitelmien pohjalta laadittu Suistamon is.joukkojen hälytyskartta.

Lähde: SArk, T 20396/10, Kaak.Suo.Sl.E.Is.tsto, sal. ja yl. kirjeistöä 1943, 1750:n Is.K:n hälytysuunnitelman liite I/5.

139

LIITE 12. Suistamolaisten lukumäärät Kuopion läänin kunnissa vuosien 1945/46 ja 1947/48 vaihteissa. Taulukossa on ilmoitettu vasemmalla suistamolaisten kokonaismäärä kussakin kunnassa sekä sen perässä suluissa ensin itsenäisesti toimeentulevien määrät ja tämän jälkeen valtion huoltoavustusta saaneiden määrät.

28.1.1946				31.12.1947			
Kunta:	yht. itsen. +hu.	Kunta:	yht. itsen.+hu..	Kunta:	yht. itsen. hu.	Kunta:	yht. itsen.+ hu.
Eno	235 (200+35)	Nilsia	0 (-)	Eno	185 (177+8)	Nilsia	0 (-)
Hankasalmi	94 (84 +10)	Nurmeksen k.	2 (2+0)	Hankasalmi	150 (149+1)	Nurmeksen k.	7 (7+0)
Iisalmen k.	8 (8+ 0)	Nurmeksen m	656 (545+111)	Iisalmen k.	37 (37+0)	Nurmeksen m	439 (428+11)
Iisalmen m.	68 (50+18)	Pielavesi	0 (-)	Iisalmen m.	510 (480+30)	Pielavesi	362 (352+10)
Ilomantsi	4 (4+0)	Pielisensuu	36 (30+6)	Ilomantsi	5 (5+0)	Pielisensuu	64 (62+2)
Joensuu	30 (30+0)	Pielisjärvi	482 (402+80)	Joensuu	32 (31+1)	Pielisjärvi	314 (307+7)
Juankoski	0 (-)	Polvijärvi	303 (256+47)	Juankoski	6 (6+0)	Polvijärvi	0 (-)
Juuka	345 (310+35)	Pyhäselkä	52 (49+3)	Juuka	221 (212+9)	Pyhäselkä	53 (52+1)
Kaavi	4 (4+0)	Rautalampi	49 (41+8)	Kaavi	4 (4+0)	Rautalampi	60 (58+2)
Karttula	24 (20+4)	Riistavesi	0 (-)	Karttula	22 (22+0)	Riistavesi	0 (-)
Keitele	0 (-)	Rääkkylä	12 (12+0)	Keitele	115 (112+3)	Rääkkylä	6 (6+0)
Kesälahti	0 (-)	Siilinjärvi	9 (6+3)	Kesälahti	0 (-)	Siilinjärvi	1 (1+0)
Kiihtelysvaara	77 (54+23)	Sonkajärvi	12 (12+0)	Kiihtelysvaara	55 (45+10)	Sonkajärvi	24 (24+0)
Kitee	18 (12+6)	Suonenjoki	12 (12+0)	Kitee	12 (11+1)	Suonenjoki	13 (13+0)
Kiuruvesi	30 (30+0)	Säyneinen	0 (-)	Kiuruvesi	824 (797+27)	Säyneinen	0 (-)
Konnevesi	36 (34+2)	Tervo	32 (24+8)	Konnevesi	26 (26+0)	Tervo	34 (31+3)
Kontiolahti	499 (422+77)	Tohmajärvi	93 (86+7)	Kontiolahti	387 (363+24)	Tohmajärvi	92 (91+1)
Korpiselkä	9 (7+2)	Tuupovaara	26 (25+1)	Korpiselkä	0 (-)	Tuupovaara	29 (28+1)
Kuopion k.	46 (46+0)	Tuusniemi	6 (6+0)	Kuopion k.	54 (54+0)	Tuusniemi	11 (11+0)
Kuopion m.	22 (22+0)	Uukuniemi	0 (-)	Kuopion m.	6 (6+0)	Uukuniemi	0 (-)
Kuusjärvi	117 (110+7)	Valtimo	40 (36+4)	Kuusjärvi	63 (62+1)	Valtimo	29 (29+0)
Lapinlahti	70 (59+11)	Varkauden k.	5 (5+0)	Lapinlahti	407 (372+35)	Varkauden k.	41 (41+0)
Leppävirta	4 (4+0)	Varpaisjärvi	0 (-)	Leppävirta	11 (11+0)	Varpaisjärvi	10 (10+0)
Lieksan k.	45 (39+6)	Vehmersalmi	0 (-)	Lieksan k.	47 (46+1)	Vehmersalmi	0 (-)
Liperi	25 (23+2)	Vesanto	23 (19+4)	Liperi	60 (56+4)	Vesanto	22 (15+7)
Maaninka	2 (2+0)	Vieremä	5 (5+0)	Maaninka	4 (4+0)	Vieremä	26 (26+0)
Muuruvesi	6 (5+1)	Värtsilä	3 (2+1)	Muuruvesi	6 (6+0)	Värtsilä	2 (2+0)
Yhteensä 3237 (2715+522)				Yhteensä 4888 (4688+200)			

Lähde: JoMA, Kuopion lääninhallitus. Siirtoväenhuoltoasiainesittelijä, luetteloita siirtoväen lukumäärästä 1946–1949, B2, siirtoväki kunnittain 28.1.1946 ja 31.12.1947.

LIITE 13. Valtionkonttorin ns. toisen korvauslain mukaan maksamat korvaukset Santeri ja Julia Nykylle.

LUETTELO:

Toisella puolella mainitulle korvaukseen oikeutetulle lähetetään tämän mukana

II korvauslain mukaiset korvausobligatiot:

A N:o { 26228 101.000

B N:o { 21720-1 20.000

C N:o { 208349-50 2000

Alkuperäisarvoltaan yhteensä mk 122.000

Valtiokonttorin antama sitoumus

N:o mk

Helsingissä, Valtionkonttorissa 17.9.1946

Toimeksi saaneena: *Yrjö Chydenius*

Tilitä 2 on Valtionkonttori maksava korvausasiassa

43/1466. Nykylle, Aleksander ja Julia

lautakunnan päättämän korvausmäärän 630.000

4 % 10.750 1.8.44 - 6.6.1946 794

Suoritettava yhteensä mk I 630.794

Pidätetään: Aikaisempi liikaasaanti II 10.000

Valtiokonttorista ennakoit rahana III 10.000

obligatioina III

sitauksena III

Siirtoväenasiainosaston annit IV 2.250

Velkojia varten V

Maanhankintalain mukaan 80 % VI 485.000

VII

Suoritetaan nyt: rahana 11.544

obligatioina luettelon mukaan 122.000

sitoumuksena

Suoritettu yhteensä mk 630.794

Tämän mukana lähetetään:

korvaussuorituksen rahaerä 11.544

obligatioitten korko 9.760

» kuoletus 12.200

indeksin mukainen korotus % 13.420

postisäästö- ja säästökirj. 46.000

rahana mk 924 mk 46.924

Lähde: Helvi Laitalan kokoelma.